

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 070.13 (575.3) (76.12. 2Т)

АБДУҶАБОРИ САФАРАЛӢ

**ВИЖАГИҶОИ ГУЗАРИШИ ВАО АЗ НИЗОМИ ШУРАВӢ БА
ДЕМОКРАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:
ДУРНАМО ВА МАСЪАЛАҶО (СОЛҶОИ 1991-2020)**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) –
доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050400 – РӯзноманигорӢ
(6D050401 – РӯзноманигорӢ)

Роҳбари илмӣ:

доктори илми филология

Саъдуллоев Ҷамшед Муллокомилович

ДУШАНБЕ – 2023

МУНДАРИҶА

НОМГЌИ ИХТИСОРА ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТЌ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-7
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ.....	8-14
БОБИ I. ЗАМИНАҶОИ СИЁСЌ-ҲУҚУҚЌ ВА ТАШАККУЛИ НИЗОМИ	
НАВИ МАТБУОТИ ДАВРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	15-75
1.1. Шароити сиёсию ҳуқуқии ташаккули низоми муосири матбуоти	
даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	15-20
1.2. Ташаккули заминаи қонунгузории низоми матбуоти даврии	
Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	21-53
1.3. Моликияти зеҳнӣ	54-60
1.4. Танзими реклама.....	61-68
1.5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар	
васоити ахбори омма».....	69-75
БОБИ II. ТАШАККУЛИ НИЗОМИ НАВИ МАТБУОТИ ДАВРИИ	
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҶОИ 1991-2020.....	76-145
2.1. Ожонсиҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	76-89
2.2. Хусусиятҳои амалқарди ВАО ва гуногунандешии сиёсӣ дар расонаҳои	
Тоҷикистон дар роҳи ба даст овардан Истиклолияти давлатӣ.....	90-103
2.3. Нақш ва мақоми ВАО дар раванди демокртиқунонии ҷомеа.....	104-145
ХУЛОСА.....	146-150
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ	
ТАҲҚИҚ.....	151
РЌЙҶАТИ АДАБИЁТ.....	152-163
НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМЌ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	164-165

НОМГЌИ ИХТИСОРА ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТЌ

АДН – автореферат диссертации на соискание степени доктора филологических наук.

АКД – автореферат диссертации на соискание степени кандидата филологических наук.

ВАО – васоити ахбори омма.

ғ. – ғайра.

диг. – дигар, дигарон.

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил.

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико.

ИҚШС – Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ.

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ.

СГҲ – созмонҳои ғайриҳукуматӣ.

СММ – Созмони Милали Муттаҳид.

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон.

IP – моликияти зеҳнӣ.

МУҚАДДИМА

Кори диссертационӣ ба таҳқиқи гузариши ВАО-и тоҷик аз як низом ба низоми дигар бахшида шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Омӯзиши таҷрибаи таҳаввулоти васоити ахбори омма дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ошкорнамоии тамоюлоти асосии ташаккул ва амалкарди амсилаи муосири матбуоти даврии тоҷик имкон фароҳам меорад, ки тасаввуроти мо оид ба қонунмандиҳои рушди ВАО дар фазои пасошуравӣ ва ҳам дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, оид ба вижагиҳои медианизомҳои кишварҳои алоҳидаи Осиёи Марказӣ ғанитар гарданд. Солҳои пешин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшишҳои мавриди баррасӣ қарор додани медианизомҳои тоҷикӣ ба харҷ дода шудаанд, аммо онҳо қанбаи маҷмӯӣ ва низомнок надоштанд. Дар робита ба ин масъала баъзе корҳо дар собиқ Ҷумҳурии демократии Олмон, Полша (Лаҳистон) [35] ва чанд кишвари дигар сурат гирифтаанд, аммо ба тариқи маҷмӯӣ таълифоти мукаммале анҷом дода нашудааст. Ҳамзамон, медианизоми тоҷик, ки ташаккули таҳаввулноки он дар шароити ба даст овардани соҳибхиртиро соли 1991 рӯй додааст, таваҷҷуҳи ҷиддию доимии муҳаққиқонро тақозо мекунад.

Солҳои 1991-1997 дар Тоҷикистон гузариш ба амсилаи иқтисоди бозаргонӣ оғоз ёфт, ҳамчунин, низоми нави ҷомеаи демократӣ ташаккул ёфтани гирифт, ки дар худ парламентаризм, бисёрхизбӣ, сохтани ҷомеаи шахрвандиро фаро мегирад. Дар ин давра (солҳои 1991-1997) сарнавишти Ҷумҳурии Тоҷикистон зери хатар монда буд, зеро дар ҷумҳурӣ ҷанги шахрвандӣ бошиддат ҷараён дошт. Ин тағйироти усулӣ ба медиафазои Тоҷикистон бетаъсир намонданд. Соли 2010 марҳилаи интиҳои фаъоли таҳаввулот ба қайд гирифта мешавад. Ба тариқи ниҳой заминаи қонунгузорӣ ташаккул ёфт, ки фаъолияти ВАО-и даврӣ дар шароити давлат бо иқтисоди бозаргонӣ муайян мекунад. Навҳои асосии нашрияҳо, ки барои ВАО маъмул ва хосанд ва дар асоси тиҷорату

соҳибкорӣ амал мекунанд, пайдо шуданд, аммо худи матбуоти тоҷик қисмати таркибии медианизомии ҷаҳонӣ шуда монд.

Дар замони муосир, давраи марҳилаи камомӯхташудаи таҳаввулотии матбуоти даврӣ солҳои 1991-2015 мебошад. Ҳамин тариқ, донишҳои илмӣ оид ба равандҳои таҳаввулотӣ, ки дар матбуоти тоҷик рӯй медиҳанд, аксаран ҷанбаи лаҳзавию қисматӣ доранд. Дар ин робита, кори таҳқиқӣ кӯшиши барқарор намудани манзараи тағйироти таҳаввулотро, ки дар матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯй додааст ва медиҳад, фаро мегирад.

Ба сифати фарзияи таҳқиқ эҳтимолияте оид ба он пешбинӣ карда шудааст, ки низомии таҳаввулотии матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ду самт сураат гирифтааст:

1. Аз амсилаи ҷумҳуриявии нашрияҳои ВАО, ки дар доираи фазои ягонаи иттилоотии ИҶШС амал мекард, гузаштан ба амсилаи умумимиллии ВАО-и нашриявӣ, ки қисмати таркибии давлати соҳибхотӣ мебошад;

2. Аз амсилаи авторитарии матбуот, ки дар он нақши воситаи василаи ҳокимиятро мебозид, гузаштан ба амсилаи тичоратӣ, ки дар он наشري матбуоти рӯзномавӣ ва маҷаллавӣ ба яке аз бахшҳои соҳаҳои соҳибкорӣ табдил ёфта буд.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯ. Таҳқиқи масъалаҳое, ки дар мавзӯи диссертатсия пешбинӣ шудаанд, дар таълифоти гуногуни олимону муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, аз ҷумла рус дар соҳаи журналистика роҳандозӣ шудаанд.

Равандҳои таъсироти ҷаҳонишавӣ, амалкард ва таҳаввулотии ВАО тавассути осори илмӣ муҳаққиқон, аз ҷумла М. Кастелс, М. Маклюен, Р. Негрин, Г. Першке, К. Фиоре, И.И. Засурский, Л.М. Землянова, С.Г. Мелник, С. Миронюк, Д. Стровский, А.Н. Тепляшина, А. Чернов, А.В. Чугунов роҳандозӣ шудаанд.

Проблемаҳои иттилоотии ҷомеа, амалкарди мутақобилаи медиа

ва ҳокимият, таҳаввулоти ВАО дар шароити ҷаҳонӣ мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқони тоҷик қарор гирифтаанд. Дар матбуоти тоҷик мафҳуми «фазои иттилоотӣ» дар таълифоти профессор И. Усмонов мушоҳида мешавад, ки дар он фазои иттилоотӣ вобаста ба «бозсозии ҷиддӣ, ки дар давлати собиқ Иттиҳоди Шуравӣ рӯй дода буд ва заминаи қудратманди он низоми ВАО буд, ки ҳар як унсури он ҳадаф, вазифаи худро дошт» [118, 110-112].

Рушди минбаъдаи худро ин мавзӯ дар таълифоти муҳаққиқон В.В. Кулакова [62], А.Н. Нуралиев [82, 6-7], А.А. Раҳимов, А. Саъдуллоев [107], М.М. Султонов [112, 32], Д.Б. Ҳомидов [138] ва Ф.Ф. Шарифов пайдо кардааст.

Манфиатмандӣ нисбат ба вазифаҳои гуногуни ВАО дар таълифоти бунёдии назарияшиносони журналистика, аз қабili Е.К. Барабанов, И.М. Дзялошинский, Б. Дубина, С.Г. Корконосенко, В.В. Перевалов, Е.П. Прохоров, А.А. Тертичный, И.Д. Фомичева инъикоси ёфтааст, ки мафҳумҳои асосии фаъолияти амалкарди таҳаввулотиро бунёд гузоштаанд. Дар таълифоти онҳо тавассути журналистика густариши мафҳумҳо оид ба фарҳанг, маълумот оид ба иқтисод, сиёсат, ҳуқуқ, маънавиёт ва илм низ кам нестанд. Махсусияти фаъолият дар соҳаи журналистика ва фарҳанг низ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ҷанбаҳои гуногуни падидаи мазкур дар таълифоти муҳаққиқон М. Лернер, А. Мол, Э. Тоффлер, С. Хантингтон, Ф. Фукуяма, А.И. Арнолд, Л.М. Архангелский, И.Л. Бабич, Т.Г. Богатирева, П.С. Гуревич, Г.З. Замшел ва дигарон баррасӣ ва арзёбӣ гаштаанд.

Дар илми ватанӣ таҷрибаи муайяне оид ба омӯзиши равандҳои дар журналистика ва фарҳангу санъат рӯйдодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд аст. Ба ин масъалаҳо таҳқиқот ва таълифоти муҳаққиқон А. Аминов, Л. Додхудоева, Ф. Қузиёев, А. Низомов, С. Раҳимова, С. Ҳоҷиева, М.З. Шаҳдӣ ва Ф. Улмасова бахшида шудаанд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Кори таҳқиқӣ дар асоси барномаи корҳои илм-таҳқиқотии кафедраи журналистикаи факултети филологияи тоҷик ва журналистикаи Донишгоҳи давлатии шаҳри Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва дурнамои он таълиф шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ аз ошкорнамоии омилҳое иборат аст, ки таҳти таъсири онҳо ва дар кадом самт таҳаввулотӣ сохторӣ ва мазмунӣ ВАО-и нашриӣ тоҷик сураат гирифтааст. Онҳо то соли 1991 на фақат берун аз амсилаи бозаргонӣ рушд кардаанд, балки иҷборан ҳамчун низоми ҷумҳуриявии дувумдараҷаи ВАО дар таркибу ҳайати он амал мекарданд.

Муваффақшавӣ ба ин мақсад гузоришу ҳалли чунин **вазифаҳои таҳқиқиро** пешбинӣ мекунад:

- омӯзиши раванди ташаккули заминаи қонунгузории амалкарди низоми матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- тавсифи вазъу ҳолати қонунгузорӣ, ки фаъолияти ВАО-и тоҷикро муайян мекунад;
- тавсифи раванди ташаккули низоми нави матбуоти даврӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян кардани дараҷаи иштирок ва нақши сармояи хориҷӣ дар раванди эҷоди низоми ВАО-и тоҷик;
- таҳқиқи вазъу ҳолати муносири ВАО-и нашриӣ умумимиллӣ ва минтақавӣ Тоҷикистон, ҳамчунин, матбуоти ақаллияти миллӣ, ки зернизомӣ хосаро ташкил мекунад.

Ҳаллу фасли вазифаҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ гузошташуда омӯзиш ва дарку фаҳми бошууроии гурӯҳҳои гуногуни сарчашмаҳоро тақозо мекунад.

Объекти таҳқиқи диссертатсионӣ матбуоти нашршавандаи рӯзномавӣ ва маҷаллавӣ умумимиллӣ ва минтақавӣ дар ҷумҳурӣ – аз соли 1991 то соли 2019, ҳамчунин, ВАО-и нашриӣ ақаллияти миллӣ мебошад, ки дар Тоҷикистон интишор меёбанд.

Предмети таҳқиқ тағйироту таҳаввулотӣ миқдорию сифатии ВАО-и нашриӣ тоҷик дар давраи зикршуда ва дар ниҳоят нисбат ба ташаккули

амсилаи нави матбуоти даврии тоҷик аст.

Асосҳои назарӣ-методологии таҳқиқ дар худ бархӯрди таърихиро фаро гирифта, имкон медиҳад, ки далелҳои ошкоршуда ва падидаю зуҳурот дар қаринаю пасманзари шароити мушаххаси таърихӣ мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор дода шаванд. Ҳамчунин, бархӯрди низомнок истифода гашт, ки имкон медиҳад таъсири омилҳои таърихӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ ба раванди таҳаввулоти матбуоти тоҷик пайгирӣ карда шавад. Методи таҳлили муқоисавӣ истифода гашт, ки имкон медиҳад тафовутҳои байни амсилаи пешина ва нави матбуоти даврии тоҷик муайян гардад. Илова бар ин, методи таснифот ҳам асос қарор гирифта, бидуни истифодаи он тавсифи сохтори матбуоти даврии муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриимкон аст.

Асосҳои методологии таҳқиқро усулҳои бархӯрди маҷмӯӣ ва низомнок, методҳои муқоисавӣ ва таҳлили функционалӣ, пурсишҳои экспертӣ ташкил мекунанд. Таваҷҷуҳи зиёд дар диссертатсия ба истифодаи маводи таҳлили типологии матбуот зоҳир карда шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқро инҳо фаро мегиранд:

– Аввалан, таълифоти муҳаққиқони тоҷик ва рус, ки ба «масъалаи тоҷикӣ» бахшида шудаанд, яке аз омилҳои асосии мусоидатгари пошхӯрии ИҶШС ҳамчун давлати ягонаи сермиллат ва эҳоди 15 давлатҳои мустақил дар ҷойи он мебошад.

– Дувум, қонунҳое, ки фаъолияти ВАО-и нашрии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистонро то соли 1991 ба танзим медароварданд; солҳои 1991-2019 Ҷумҳурии Тоҷикистон.

– Сеюм, таҳқиқоти умуминазариявӣ, ки ба ВАО бахшида шудаанд ва арзёбии тамоюлоти умумии рушд ва усулҳои амалкарди ВАО-и ҷаҳониро мусоидат мекунанд.

– Чорум, санаду ҳуҷҷатҳои расмии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (сабти матбуоти даврӣ, ҳисобот ва дигар ҳуҷҷатҳо).

– Панҷум, маълумоти оморӣ (натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳоли, пурсишҳои сотсиологӣ), ҳамчунин, маълумот оид ба нашрияҳои даврӣ, ки ҳамчун ширкатҳои аудитории мустақил ва ҳам аз ҷониби худ и нашриёт пешниҳод карда мешаванд.

Умуман, гурӯҳи махсуси сарчашмаҳоро таълифоте ташкил мекунанд, ки ҳам ба ВАО-и даврӣ ва ҳам ба сомонаҳои махсуси интернет мансубанд. Ин маводи журналистӣ, аз як ҷониб, имкон медиҳанд, ки нуқтаи назари худ журналистон ба тағйироте, ки мансуб ба соҳаи фаъолияти онҳо буда, аз ҷониби дигар, фаврию оҷилӣ мебошанд ва баъзан сарчашмаи беназир барои пуррагардонию такмили иттилооти нокифоят оид ба баъзе ҷанбаҳои фаъолияти нашрияҳо ҳастанд. Аз ҷумла, ба андешаи аксари олимону муҳаққиқон нашрияҳои хориҷӣ дар бештар ҳолатҳо кӯшиш мекунанд, ки ба тариқи пинҳонӣ ва махфӣ амал кунанд. Баъзан фақат дар асоси ин таълифоти пароканда, ки тавассути методи мониторинги нашрияҳои даврӣ ошкор мегарданд, метавон миқёси воқеиро бо дараҷаи муайяни эътимодноки ва нақши сармояи хориҷиро дар эҷоди амсилаи нави матбуоти даврии тоҷик муқаррар намуд.

Зимни тавсифи матбуоти даврии муосир бо мақсади ошкорнамоӣ ва тавсифи нашрияҳои методи мониторинги мазмуну муҳтаво, гузаронидани мусоҳиба бо роҳбарият ва кормандон роҳандозӣ шуд.

Навгони илмӣ таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки дар ин кори диссертатсионӣ нахустин маротиба ҳаматарафа эҷоди амсилаи нави матбуоти даврӣ ва амалкарди он дар давлати наво, ки қаблан дар ин шаклу мазмун мавҷуд набуд, мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Зимнан, таҳаввули матбуоти даврии тоҷик ҳамчун раванди ягона баррасӣ гардидааст, ки оғози худро дар доираи мавҷудияти давлати ягонаи тоҷик касб мекунад ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол ба амал омадааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Заминаи қонунгузорӣ, ки фаъолияти ВАО-и тоҷикро танзим мекунад, аксаран бо дарназардошти талаботи таъмини амалкарди муассиру корагари ВАО дар шароити иқтисоди бозаргонӣ, ки гузаштан ба он баъди худдорӣ аз иқтисоди нақшавӣ ба низоми хоҷагидорӣ зарурати воқеӣ шуда монд.

2. Равандҳои таҳаввулотӣ дар матбуоти тоҷик, ки мустақиман бо пошхӯрӣ ва нузули низоми сотсиалистӣ ва оғози таҳаввулоти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ алоқаманданд, дар доираи ба даст овардани Истиқлолият дар самти ташаккули амсилаи тиҷоратии матбуоти даврии ВАО оғоз ёфтаанд.

3. Новобаста ба теъдоди хурди нашриёти тоҷикӣ нашрияҳои калони хориҷӣ таъсири ҳалкунанда ба ташаккули амсилаи тиҷоратии муосири матбуоти тоҷик расониданд.

4. Сохтори матбуоти муосири тоҷик бо он муайян карда мешавад, ки дар шароити иқтисоди бозаргонӣ наشري матбуоти маҷаллавӣ ва рӯзномавӣ яке аз навъҳои соҳибкорӣ гардида, барои ба даст овардани даромад нигаронида шудааст. Биноан, хосиятҳои вижаи он дар замони муосир чунинанд:

1) дар дараҷаи умумитоҷикӣ:

- мавҷуд набудани матбуоти яккаҳизбӣ;
- мавҷудияти матбуоти сифатӣ ва хусусии даврӣ, зимнан дар шароити имрӯза барои хонандагон мавриди шавқу завқ ва таваҷҷуҳ рӯзномаю маҷаллаҳои хусусӣ қарор доранд.

2) маҳдудгардии матбуоти маҷаллавию хусусии ҷиддӣ (ҷамъиятӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ) бо нашрияҳои нисбатан ҷолибтар барои рекламадиҳандагон (телевизионӣ, маҷаллаҳои занона ва ғайра);

3) дар дараҷаи минтақавӣ:

- рушди матбуоти вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ бо усули шабакавӣ,

яъне тамаркузи он дар дасти яке аз ноширон, ки якчанд вариантҳои рӯзнамаҳои мутафовитро таҳти унвони умумӣ ва бо ягона шакл ва бандубасти графикӣ фаро мегирад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ. Маводи ҷамъоварӣ ва ба низом даровардашуда имкон медиҳад, ки тасаввуроти илмӣ оид ба равандҳои вобаста ба таҳаввулотии мазмунию моҳиятӣ, гузариш аз вобастагии ВАО ба матбуоти даврии озоду демократӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ғанитар гарданд, нақш, мақом ва ҷойгоҳи онҳо дар фазои иттилоотии кишвар муайян карда шаванд. Хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд зимни гузаронидани таҳқиқоти нисбатан амиқтар ва густурдатар дар соҳаи журналистикаи муосир истифода гарданд.

Мавод ва натиҷагирӣ, ки дар диссертатсия мавҷуданд, метавонанд зимни таҳияи дастурҳои таълимӣ, методӣ, курсҳо ва семинарҳо барои донишҷӯёни бахшҳои журналистика ёрӣ расонанд. Гузашта аз ин, онҳо метавонанд зимни коркарди концепсияҳои сиёсати иттилоотии ВАО дар соҳаҳои гуногун ва таҳияи меёриҳои ахлоқӣ барои журналистон муфид бошанд.

Нуктаю ҳолатҳои таҳқиқи диссертатсионӣ метавонанд дар фаъолияти касбии журналистон, барои афзоиш ва такмили самаранокӣ ва сифат ҳангоми равшаннамоии масъалаҳои вобаста ба самту соҳаҳои гуногун истифода гарданд.

Натиҷаҳои таҳқиқ имкон фароҳам меоранд, ки моҳият ва вижагиҳои равандҳои таҳаввулотии дар ВАО-и матбуотии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991-2020) рӯйдиҳанда баррасӣ гарданд, ҳамчунин, тавсифи низомнок ва маҷмуии сохтори муосири матбуоти рӯзнамавӣ ва маҷаллагии кишвар муяссар гардад.

Маводи таҳқиқ метавонад асоси замина барои коркарди назариявии минбаъдаи мавзӯ, ошкорнамоии қонунмандии умумии таҳаввулотӣ гардад, ки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар давраи пасошуравӣ сурат

гирифтаанд. Маводи амалӣ ва хулосаҳои асосии кори диссертатсионӣ зимни хондани курсҳои лексионӣ оид ба таърихи журналистикаи ҷаҳонӣ ва гузаронидани семинарҳо оид ба таърихи журналистикаи кишварҳои Осиёи Марказӣ метавонанд истифода шаванд.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи кори таҳқиқӣ бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 6D050401 – Рӯзноманигорӣ комилан мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Дастоварди илмӣ кори таҳқиқии мазкур ба он вобаста аст, ки амсилаи самараноктарин барои матбуоти даврии Тоҷикистони соҳибистиқлол метавонад арт-танқид бошад, ки на фақат ҳамчун хату самт ва роҳи густариши иттилоот ва таҳаввулот мазмунию моҳияти он, балки як навъ таҳриқидиҳандаи афкори ҷомеа нисбат ба ҳодисаю воқеа ва падидаю зуҳуроти ҷамъиятӣ мебошад. Вобаста ба ин дар асоси заминаи таҳлили сарчашмаҳо ва мурочиат ба осори илмӣ аз ҷониби мо кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки масъалаҳои вобаста ба равандҳои таҳаввулоти ВАО-и даврии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар қаринаю пасманзари соҳибхитиёрӣ мустақилона омӯзем.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Натиҷаҳои таҳқиқ дар конференсияҳои ҳарсолаи ҳайати профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (2015-2020), семинарҳои кафедраи журналистикаи ҳамин муассиса, конференсияҳои ҷумҳуриявӣ бахшида ба солҳои 2019-2021 – «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» (ш. Кӯлоб, 26-27-уми апрели соли 2019), бахшида ба солҳои 2020-2040 – «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ дақиқ ва риёзӣ» (ш. Кӯлоб, 23-25 апрели соли 2020) ва «Рисолати касбӣ ва миллии омӯзгор дар замони муосир» (Кӯлоб, 2022) мавриди баррасӣ ва муҳокима қарор дода шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи журналистикаи Донишгоҳи

давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (суратмаҷлиси № 9, аз 31.05.2023) муҳокима ва ба ҷимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Нуктаҳои асосии таҳқиқ дар 1 китоб ва 10 мақолаи илмӣ инъикос ёфтаанд, ки 4 адади он дар маҷаллаҳои аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда нашр гаштаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори диссертатсионӣ аз номгуӣ ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, ки ҳашт фаслро фаро мегиранд, хулоса, рӯйхати адабиёт ва наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 165 саҳифаи чопи компютериеро ташкил медиҳад.

ЗАМИНАҲОИ СИЁСӢ-ҲУҚУҚӢ ВА ТАШАККУЛИ НИЗОМИ НАВИ МАТБУОТИ ДАВРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1.1. Шароити сиёсӣю ҳуқуқӣи ташаккули низоми муосири матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Талаботи даврони Истиқлолият нисбат ба фаҳмиш ва баррасиҳои илмӣ бо назардошти вижагиҳои ташаккули матбуоти даврии Тоҷикистони пасошуравӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷумҳурӣ бо тағйироти кулӣ рӯ ба рӯ гашт, ки ҳаёти сиёсӣю иқтисодӣ ва иҷтимоии мардум, талафоти собиқ ва сарнагунӣ тавсиф меёбад ва арзишҳои нави умумибашарию демократӣ талаби замон гардид. Дар раванди ин тағйирот нақши ВАО, хусусан, матбуоти даврӣ назаррас буд. Барҳам додани назорати давлатии умумииттифоқӣ ба фаъолияти иттилоотӣ ба ташаккули ВАО ҳамчун муассисаи мустақили иҷтимоӣю сиёсӣ, ки ба фаъолияти мақомоти давлатӣ ва идоракунии таъсир мерасонад, мусоидат намуд.

Чуноне ки муҳаққиқ Ҷ. Яқубов зикр мекунад, «Худи далели ҷаҳонишавӣ ва ВАО навъҳои гуногуни муносибатҳоро байни инсоният барои ягонагӣ дар миқёси ҷаҳонӣ водор мекунад» [144, 2].

Дар илми ҷаҳонӣ омӯзиши масъалаҳои вобаста ба ВАО ва равандҳои сиёсӣ-ҷамъиятӣ аз назарияи модернизатсия дуртар шуда, густариши зиёд касб кардааст. Зимнан, худи назарияи модернизатсия ва ВАО дар илми сиёсатшиносии ғарбӣ дар ИМА зухур кардааст. Солҳои 1950-1960 вобаста ба озодшавии якчанд давлатҳои «ҷаҳони севум» аз истеъмор ин назария рушди минбаъдаи худро ба даст овардааст [139, 211].

Фақат интиҳои асри XX масъалаи мазкур ба доираи манфиатҳои муҳаққиқони дигар ворид мешавад. То чанде қабл назарияи ВАО ва

модернизатсия дар кишварҳои пасошуравӣ баёни концепсияҳои ғарбиро оид ба масъалаи мазкур фаро мегирифт [61, 13].

Қобилияти матбуот дар шаклҳои бунёдии ҷомеаи шаҳрвандӣ имкон медиҳад, ки он ҳамчун муассисаи самарабахш баромад кунад, зеро раванди тағйири минбаъдаи демократӣ дар ҳамаи давлатҳои ИҶШС, пеш аз ҳама, аз ташкил ва таҳкими он вобаста буд. Дар кори таҳқиқи мо таҳлили тамоюлҳо дар ташаккули матбуоти даврии Тоҷикистони мустақил – чун яке аз қисмҳои фазои пасошуравӣ, ба роҳ монда шудааст.

Тоҷикистон ба минтақаи Осиёи Марказӣ дохил мешавад. Гузоришҳо дар Осиёи Марказӣ, махсусан, дар шароити душвори иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсӣ, хеле муфассал нишон дода шудаанд.

Таҷрибаи ташаккули матбуоти даврии Тоҷикистонро арзишманд арзёбӣ мекунем, зеро ин раванд дар шароите сурат гирифт, ки дар ҷумҳурии ҷанги шаҳрвандӣ мерафт ва вазъи иқтисодиёт ниҳоят вазнин буд.

Табиист, ки яке аз афзалияти шабакаи интернет-фаъолияти «фаврӣ» ва «лаҳзавӣ» будани он аст. Масалан, муҳаққиқ И. Усмонов оид ба интернет ҳамчун «навъи босуръаттарини журналистика» мулоҳиза меронад [128, 242].

Муҳаққиқи журналистикаи тоҷик Ҷ. Муқим оид ба бартариати шабакаи интернет мулоҳиза ронда, чунин зикр мекунад: «Аз рӯзи пайдоиши интернет дар соли 1969 вақти зиёде нагузаштааст, аммо дар ин давра шабака ба як воситаи пурқудрати алоқаю муошират мубаддал гаштааст. Бо тақвияти дастрасии худ, шабакаи умумиҷаҳонӣ индустрияи матбуотро ончунон тағйир додааст, ки аналогҳои нашри электронии худро ба вуҷуд овардааст» [77, 79].

Зиддиятҳои иҷтимоӣ дар ҷумҳурии дар аввали солҳои 90-ум ба ҷанги шаҳрвандӣ мубаддал гашт, ки панҷ сол давом кард ва боиси паст гардидани иқтисодиёт, муҳочирати одамон ва хисороти молию ҷонӣ гардид. Иштирокчиёни мусаллаҳ хусусияти минтақавӣ ва баъзан

этникиро дарёфт карданд, ки дар натиҷа вазъияти бухрони сиёсӣ бадтар шуд.

Охири соли 1992 роҳбарияти нави ҷумҳурӣ, ба доираҳои хусусӣ ва фаъолияти бисёр ҷунбишҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳое, ки нашрияҳо доштанд, фишор оварда, фаъолияти онҳоро қатъ намуданд. Вазорати фарҳанг шаҳодатномаҳои бақайдгирии шаш рӯзномаҳои мустақили ҷумҳуриро бекор карда, фаъолияти зиёда аз 30 маҷалла аз сабаби таҳдид ба ҳаёти кормандон қатъ гардид. Бо вуҷуди ин, якчанд нашрияҳои муҳолиф ва мустақил фаъолиятанро берун аз кишвар ба роҳ монданд ва ба фазои иттилооти Тоҷикистон таъсир расониданд.

Нақши матбуоти даврии тоҷик, ҳам дар Ватан ва ҳам берун аз он, бо муҳолифин дар давоми гуфтушунидҳои сулҳ миёни ҳизбҳои ҷангзада муҳим буд. Дар матбуот инъикоси пешрафт ва дастовардҳои муваффақонаи гуфтушунидҳои байнидавлатӣ сурат гирифт. Дар солҳои минбаъда, мавзӯҳои таҳкими муттаҳидсозӣ ва мусолиҳаи миллии тоҷикон дар ҷомеа густариш ёфтанд гирифтанд.

Шикасти Иттиҳоди Шуравӣ ба пайдоиши як қатор давлатҳои нави мустақил оварда расонид. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ҳамин шумора аст, ки 9-уми сентябри соли 1991 давлати мустақил ва соҳибистиқлол шуд. Ин муваффақият тавассути созишномаи сулҳ ва ҳангоми гуфтушунид байни ҷумҳуриҳои дахлдор, ҳамчунин, ташкили Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба даст омад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳое аст, ки Истиқлолияти худро ба даст оварда, бе дарназардошти тамоми марҳилаҳои ташаккулёбии давлати миллий, сарфи назар аз он, ки беш аз 1000 сол пеш тоҷикон давлати давлати Сомониён доштанд, дубора соҳибистиқлол гашт. Натиҷаҳои душвориҳои таърихӣ ва рӯйдодҳо аз он иборат буд, ки шаклу навҳои аввали худшиносии миллий аз охири асри IX ҳусни оғоз пайдо карда буданд. Мавҷудияти таърихӣ барои Тоҷикистон ҳамчун давлати

мустақил, ки ибтидои асри Х таъсис ёфта, тоҷикон ҳамчун миллати мустақил бо забон ва фарҳанги худ шинохта шудаанд, вале аз сабаби заъфи сиёсии тоҷикӣ гирифтори ҷангҳои туркҳо шуданд – гурӯҳҳои этникии миллии ва сатҳи пасти иқтисодии кишвар буд.

Дар соли 1929, ки Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъсис ёфта буд, концепсияи тоҷикон қисми асосии ин идеология гардид. Дар робита бо он, тоҷикон дар доираи Иттиҳоди Шуравӣ як халқ ва як миллат будани худро эълон карданд. Илова бар ин, миллати мо забони давлатиашонро забони тоҷикӣ эълон карда, бо забони русӣ низ ҳамчун забони муоширати байниминтақавӣ ҳарф мезаданд.

Вобаста ба низоми муосири матбуоти даврӣ дар шароити кунунӣ ва шаклҳои фаъолияти он ҳамниро қайд кардан лозим аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити навини сиёсӣ шаклҳои нисбатан мукамалтари муносибатҳоеро ба роҳ мондан лозим аст, ки ба истеҳсол, паҳн кардан ва табодули муҳтавои сиёсӣ дар дохили шабакаҳои, ки мутақобила ва ҳамкорию дар бар мегиранд, мусоидат мекунанд.

Зикр кардан ба маврид аст, ки матбуот дар замони муосир хеле пешрафта буда, бо он хусусияти худ фарқ мекунад, ки дар давоми даҳсолаи охир босуръат инкишоф ёфта, бо роҳҳои нав, баъзан ғайриҷашмдошт инкишоф меёбад.

Таъсиррасонӣ низ дар матбуот ва воситаҳои ахбори оммаи муосир ҳамчун омили сиёсӣ хеле инкишоф ёфта, ба таҳаввулоти ҷиддӣ дучор шудааст. Чунончи ВАО барои идоракунии демократӣ ва амалияи сиёсӣ таъсири васеъ доранд. Ҷанбаи фарқкунандаи матботи даврӣ ҳамчун раванди сиёсӣ вижагиҳои худро дорад. Омилҳои сиёсии ВАО ва раванди муносибатҳои демакратиакунонии он дар ҷомеаи бо он ҷиҳати худ фарқият дорад, ки матбуоти даврӣ дар пешбурди фаъолиятҳои ҷамъиятӣ ва сиёсӣ пешқадам мебошад. Раванди сиёсатӣ давлатӣ ба он мусоидат намуд, ки нақши матбуоти даврӣ дар ҷомеаи навин ҷойгоҳи шоисата

доштабошад. Барои мисол давлату ҳукумати Тоҷикистон пайваста барои тараққиёт ва пешравии матбуоти даврӣ имкониятҳои нав ба нав фароҳам меорад. Мусаллам аст, ки роли ВАО дар дигваргунсозии ҷомеа хеле муассир аст. дар навбати худ журналистикаи муосир, махсусан журналистикаи ҳирфавӣ бо саҳми арзандаи хеш низоми системаи ахбороти сиёсиро дигаргун сохта, роли журналистонро аз нав муайян карданд.

Матбуот ҳамчун соҳаи пешбарандаи сиёсати иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқии ҷомеа дар сафи пеш ҷомеаи шахрванӣ мебошад.

Дар шароити босуръати баланд пешравии илму техника, махсусан технологияҳои иттилоотӣ ҳам имкониятҳои нав ва ҳам мушкилот дар равандӣ фаъолияти ВАО мушоҳида карда мешавад. Афзоиши васоити ахбори оммаи нав системаи ахбори сиёсиро мураккаб кардааст. Махсусан онро дар шароити кунунӣ дар муносибати матбуоти даврӣ пешин ва муосир бештар мушоҳида мешавад. Барои мисол ВАО-и муосир ки аз муассисаҳои васоити ахбори оммаи муқарраршуда, ки қабл аз интернет, ба монанди рӯзномаҳо, барномаҳои радиӣ ва барномаҳои хабарии телевизионӣ иборатанд, бо ВАО-и нав, ки натиҷаи навовариҳои технологӣ мебошанд, ҳамҷоя ҳастанд. Гарчанде ки ВАО-и кӯҳна форматҳои нисбатан устуворро нигоҳ медоранд, литанияи васоити ахбори омма, ки вебсайтҳо, блогҳо, платформаҳои мубодилаи видео, барномаҳои рақамӣ ва васоити ахбори оммаро дар бар мегиранд, пайваста бо роҳҳои инноватсионӣ васеъ мешаванд.

Муносибати васоити охбори омма ба ба аудиторияи хонандагон ва ба гурӯҳи муайяни корбарони соҳа равишҳои муайяни худро дорад. Матбуоти муоси раврӣ, ки барои расонидани ахборҳои таваҷҷуҳи умумӣ ба аудиторияи васеъ тарҳрезӣ шудаанд, бо манбаъҳои чароғе, ки барои корбарони ҷудогона маҳдуданд, ҳамроҳ шуданд. Дар ин раванд муносибати Воситаҳои ахбори оммаи нав қобили таваҷҷуҳ аст. Он

метавонанд иттилоотро мустақиман ба шахсони алоҳида бидуни даҳолати дарбонҳои таҳрирӣ ё институтсионалӣ интиқол диҳанд, ки онҳо пештарҳам вучуд доштанд.

Ҳамин тариқ, дар раванди муоширати сиёсӣ дар матбуоти даврии муосир сатҳи ноустувор ва ғайриҷашмдошт мушоҳида карда мешавад.

Ҳаминро қайд кардан лозим аст, ки дар шароити нави муносибатҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ имкониятҳои матбуоти даврӣ ҳамчун як қисми воситаҳои ахбори омма хеле калон аст. ВАО-и муосир имкон доранд, ки ниёзҳои аудиторияи сершумори ҷомеаи шаҳрвандиро бароварда кунад.

Аҳаммияти матбуоти даврӣ дар он аст, ки он дастрасии бесобиқа ба иттилоотро фароҳам меорад ва метавонанд тавассути технологияи иттилоотӣ ба аъзоёни аудиторияи беғараз дастрас шаванд. Вақте ки одамони миёна қувваҳоро бо расонаҳо ва матбуоти даврӣ барои иҷрои нақши назоратӣ муттаҳид мекунанд, мансабдорони давлатӣ таҳти назорати бештар қарор мегиранд. Бар зами ин масъалаҳо ва рӯйдодҳое, ки метавонанд аз доираи салоҳияти рӯзноманигорони асосӣ берун бошанд, имкон дорад, ки ҷониби шаҳрвандони оддӣ мавриди таваҷҷӯҳи хос қарор гиранд.

Ҷолиби таваҷҷӯҳ аст, ки таъсири матбуот ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи ВАО-и барои пешравии ҷомеа хеле муоассир аст. дар шароити кунуни матбуоти даврии муосир метавонад ба бунёди ҷомеа мусоидат кунад ва он метавонад тавассути имкониятҳои васеи шабакавии худ аз ҳудуди физикӣ убур кунад.

Муносибати рӯзноманигорон ба масъалаҳои сиёсӣ ва саҳмашон дар он нигаронкунада аст. Гарчанде ки инъикоси мероси ВАО дар бораи рӯйдодҳои сиёсӣ бо афзоиши ҷалби сиёсӣ дар байни омма алоқаманд аст, рӯзноманигорони асосӣ бовар надоранд, ки ҳавасмандгардонии иштирок масъулияти онҳост.

1.2. Ташаккули заминаи қонунгузории низоми матбуоти даврии

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз 9-уми сентябри соли 1991 пас аз эълон шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхитӣ ташаккули тадриҷии пойгоҳи қонунгузорӣ оғоз ёфта, ба ташкили васоити ахбори оммаи мустақили милли равона гардида, на танҳо дар воқеиятҳои нави сиёсӣ, балки дар иқтисоди наф ва вазъият дар кишвари пас аз парадигмаи коммунистӣ дар соли 1989 инъикос ёфта буд.

Кафолати конститутсионии васоити ахбори оммаи тоҷик. Асосҳои низоми ҳуқуқии ҳама гуна демократия Конститутсия мебошад. Хусусияти фаъолияти қонунии мақомоти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ин аст, ки ҳангоми бунёди заминаи ҳуқуқӣ, ки фаъолияти давлати соҳибистиқлолро таъмин дода, онҳо ба ҷаҳорҷӯбаи байналмилалӣ қонунгузориҳои пешқадам, ки дар он гузариш аз иқтисодиёти нақшабанд ба иқтисоди бозорӣ ва сохтмони давлати демократӣ дар заминаи низоми бисёрхизмӣ вобаста буд, таъкид карда шуд.

Ҳамин тариқ, соли 1991 парламенти Тоҷикистон Конвенсияи Аврупо оид ба ҳифзи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ он қабул кард (4 ноябри соли 1950 аз ҷониби Шурои Аврупо таъдиқ шудааст), ки он дорои вижагии конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар моддаи 17 ин санад ҳуқуқи дастрасӣ ва паҳн кардани маълумот бе даҳлати мақомоти давлатӣ ва сарфи назар аз сарҳадҳои давлат кафолат дода шудааст. Баъд аз тақсироти ИҶШС Конвенсияи аврупоӣ қисми ҷудонашавандаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Тоҷикистон, ки аъзои СММ гардида буд, уҳдадор шуд, ки ин Конвенсияро иҷро кунад. Озодии суҳан ва ҳуқуқ ба иттилоот дар моддаи 26 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 1994 эътибор пайдо кардааст, кафолат дода мешавад.

Илова ба Конституция муносибатҳои муҳити журналистӣ дар Тоҷикистон бо як қатор қонунҳое, ки дар сатҳи давлатӣ қабул шудаанд, танзим карда мешаванд.

Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба фаъолияти матбуот таъсир мерасонанд. Ҳифз намудани мероси фарҳангӣ. Қонуни аввалини фаъолияти матбуоти ҷопӣ ва ҷопи масъалаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷмӯъ, таҳти рақами 93/1993 аз 24 марти соли 1993 «Дар бораи нусхаҳои ҳатмии даврӣ ва ғайринақдӣ» ба тасвиб расид. Ин қонун барои ҷамъоварии китобхонаи пурра ва фонди иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳифзи мероси фарҳангии он пешбинӣ шудааст.

Қонун ба нашрияҳои даврӣ, ки дорои мақоми шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ мебошанд, дар қаламрави давлат ба таври доимӣ ё дар муҳлати кӯтоҳ иҷозати фаъолият карданро медиҳад.

Дар соли 1997 қонун тағйир ёфт. Фаъолияти он на танҳо ба ҷопи нашрия, балки ба маводи аудиовизуалӣ иртибот пайдо кард. Дар қонуни мазкур як қатор мафҳумҳо, аз ҷумла, таърифи истилоҳи «нусаҳои ҳатмӣ» дар робита бо маҳсулоти ҷопӣ пайдо шуд. Қонуни нав муҳлатҳои марбут ба интиқоли нусхаҳои ҳатмӣ (дар муддати се рӯз) ташкил ва масъулияти он ба ташкилоти мизоч, инчунин, андозаи ҷазо барои риоя накардани бандҳои қонунро муайян мекунад.

Озодии суҳан дар Тоҷикистон (1999-2004). Калимаи «озодӣ» дар забони тоҷикӣ ва дигар забонҳо маънои гуногун дорад. Онро ҳамчун вақти холӣ, истиқлол, масъулият надоштан ва ғайра истифода менамоянд. Дар ҳаёти ҷамъиятӣ дар ҳабс набудан, зери таъқиқу фишор қарор надоштанро мефаҳмонад. Дар илм бошад, маънои «озодӣ» имконияти ибрази нуқтаи назари худ аст. Хулоса маънои ин мазмунҳо аз ҳеҷ кас ва ҳеҷ чиз вобаста набудани шахс аст.

Дар ҳама гуна соҳа асоси бунёдии фаъолият озод будан, имконияти мустақилона қабул кардани қарор ва самту тарзи фаъолият мебошад.

Дар журналистика мафҳуми «озодӣ» ҳаҷв, беасос танқид кардан ва тӯҳмат кардан ба ғоҷеа мебарад. Барои ҳамин ҳам журналистро ба маҳкамаи судӣ мекашанд, танбеҳ медиҳанд. Бинобар он рафтори озодона набояд оқибати бад дошта бошад.

Озодии баён дар ВАО яке аз принципҳои бунёдии ҷомеаи демократӣ мебошад. Он имкони баёни озодонаи андеша, ғоя ва иттилоотро бидуни сензура ё таъқиб аз ҷониби давлат ё дигар сохторҳо кафолат медиҳад. Озодии баён дар ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, назорати ғаъолияти давлат ва намояндагони он нақши муҳим мебозад, инчунин шаффофият ва ошкорбаёнӣ ҷомеаро таъмин менамояд. Аммо бо вучуди аҳаммияти ин принцип озодии баён дар ВАО бемаҳдуд нест. Он бояд дар ҷаҳорҷӯби қонунҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ, аз қабилӣ даҳолатнопазирӣ, манъи тӯҳмат ё суҳанони нафрат ва эҳтиром ба моликияти зеҳнӣ мавҷуд бошад. Илова бар ин, озодии баён дар ВАО масъулиятҳои даҳлдор дорад. Рӯзноманигорон бояд кордон бошанд, принципҳои ростқавлӣ, эътимодноқӣ ва саҳеҳиро эҳтиром кунанд, манфиатҳои ҷамъиятро ба назар гиранд. Яке аз вазифаҳои асосии озодии баён дар ВАО ин иттилооти оммавӣ мебошад. Тавре мураттибони китоби «Назокати сиёсии суҳан дар матбуоти Тоҷикистон» қайд мекунад: «Журналист ва нашрияҳо ҳақ доранду вазифадоранд, ки ҳама гуна иттилооти барои ҷамъият зарурро кобанду ёбанду паҳн кунанд..... Бо ҳамин роҳ ҳуқуқи шаҳрвандон оид ба сари вақт гирифтани иттилооти барояшон лозимӣ аз тариқи ВАО дар ҳудуди принципҳои роҳ надодан ба сӯистеъмол аз озодии суҳан амалӣ мегардад» [33 (а), 31].

Рӯзноманигорон бояд маълумоти гуногун ва объективӣ пешниҳод намоянд, то ба шаҳрвандон имкон диҳанд, ки қарорҳои оқилона қабул кунанд. Илова бар ин, озодии баён дар ВАО дар ҳифзи ҳуқуқи инсон нақши муҳим дорад. Рӯзноманигорон метавонанд дар бораи нақзи ҳуқуқҳо гузориш диҳанд, ин иттилоот ва гузоришҳо бояд таваҷҷуҳи

хонандагон, бинандагон ва шунавандагоро ба мушкилоти ҷомеа ҷалб кунанд ва барои онҳое, ки наметавонанд ақидаи худро озодона баён кунанд, садо диҳад. Аммо озодии баён дар ВАО низ метавонад ба манбаи хатар табдил ёбад. Масалан, паҳнкунии оммавии хабарҳои қалбакӣ ё ифшои ғайриқонунии маълумоти шахсӣ метавонад ба ҷомеа зарар расонад ва ҳуқуқи шахрвандони алоҳидаро поймол кунад. Бояд таъкид кард, ки озодии баён дар ВАО маънои бечазо монданро надорад. Рӯзноманигорон бояд барои гуфтор ва рафтори худ масъулият дошта, омодагии танқидро қабул ва хатогиҳоро ислоҳ кунанд. Дар ниҳоят, озодии баён дар ВАО шартӣ зарурии рушди ҷомеаи демократӣ мебошад. Аммо он бояд дар ҷаҳорҷӯби қонунҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ вучуд дошта, масъулияти рӯзноманигоронро низ ҷамроҳӣ кунад.

Моддаи 30-юми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар шахрванд озодии сухан, кор бо матбуот, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбори омма ро кафолат медиҳад. Сензура ва таъқиб барои танқид манъ аст. Рӯйхати маълумоте, ки дорои сирри давлатӣ мебошанд, қонун муайян менамояд.

Маҳдудиятҳои ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандон танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандони дигар, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳифзи низоми конститутсионӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ (моддаи 14 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) иҷозат дода мешавад. Моддаи 8-и Қонуни асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад, ки «дар Тоҷикистон дар шароити гуногуни сиёсӣ ва идеологӣ инкишоф меёбад» ва «як идеологияи ягона, аз ҷумла, дин наметавонад ҳамчун дини давлатӣ таъсис дода шавад».

Моддаи 10 эътирофи волоияти қонуни байналмилалӣ, хусусан, изҳор дошт, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳурӣ мебошанд. Дар сурати риоя накардани қонунҳои ҷумҳурӣ бо санадҳои ҳуқуқии

байналмилалии эътирофшуда меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ татбиқ карда мешаванд.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи васоити ахбори омма (Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма», Қонуни ҚТ «Дар бораи телевизион ва радио» ва ғайра), инчунин, муқаррароти кафолати озодии ВАО, низоми додани иҷозатнома (литсензия) ба паҳшкунандагони хусусӣ, низоми таъмини дастрасӣ ба иттилооте, ки мақомоти давлатӣ ва талаботи қонунӣ доранд, қонунгузориҳои дохилӣ бояд ба меъёрҳои байналмилалӣ мувофиқат кунанд.

Тоҷикистон якчанд ҳуҷҷатҳои байналмилалиро тасдиқ кард, ки дар он Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз озодии суҳан ҷой дода шудаанд. Моддаи 19-и Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ, ки Тоҷикистон соли 1999 ба он ҳамроҳ карда шудааст, ҳуқуқи озодии суҳанро дар шароити дар моддаи 19 Эълонияи умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсон кафолатдодашуда, таъмин менамояд:

1. Ҳар як инсон ҳақ дорад, ки ақидаҳои худро озодона баён кунад.
2. Ҳар як инсон ҳуқуқи озодии баёнро дорад. Ин ҳуқуқ аз он иборат аст, ки озод ва мустақиман иттилоот ва ғояҳои ҳама гуна намудҳо, сарфи назар аз ҳудудҳо, шифоҳӣ, хаттӣ ва ё бо воситаи чоп ё расомии ороишӣ ё дигар тарзи интиҳоби онҳо иборат бошад.

3. Иҷрои ҳуқуқҳое, ки дар банди 2 ин модда пешбинӣ шудаанд, уҳдадориҳои махсус ва алоҳида доранд. Аз ин рӯ, мумкин аст, ки маҳдудиятҳои муайяне дошта, дар он қонун бояд муқаррар карда шавад, ҳамчунин, зарур аст: а) ба ҳуқуқ ва эътибори дигарон эҳтиром гузоштан; (б) барои ҳифзи амнияти миллӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ва ахлоқи ҷамъиятӣ.

Моддаи 19-и Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ нишон медиҳад, ки дастрасии ҳуқуқи озодии суҳан ба уҳдадориҳои

шахсӣ вобаста аст. Онҳо метавонанд маҳдудиятҳои муайяни муқаррарнамудаи қонунӣ ва эҳтироми ҳуқуқ ва эътибори дигаронро дошта бошанд ва ҳамзамон, барои ҳифзи амният талош намоянд.

Бо вучуди тағйироти муайяни рушди озодии суҳан дар давраи баъди низоъ дар сулҳ (1999-2004) дар Тоҷикистон (таъсис додани рӯзномаҳои мустақил, додани иҷозатномаҳо барои паҳши хусусӣ), аз ҷониби баъзе созмонҳои ҳуқуқи инсон (масалан, хабарнигорони бидуни марз) дар соли 2003 Тоҷикистон дар тамоми фазои пасошӯравӣ дар сатҳи озодии суҳан мақоми аввалро касб карда буд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳкими усулҳои демократии озодӣ амал мекунад ва таъмингари нашру паҳши маводи иттилоотӣ дар кишвар мебошад. Ҳадафҳои тақрири мақомоти Тоҷикистон барои таҳияи ҷаҳорҷӯбаи қонунгузорӣ оид ба фаъолияти ВАО дар кишвар на ҳамеша муваффақ шудаанд: тағйироту иловаҳо ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар воситаҳои ахбори омма, ба ҷойи беҳтар шудани вазъияти озодии суҳан ва ВАО дар Тоҷикистон мусоидат мекунад.

Дастрасӣ ба иттилоот. Дастрасӣ ба иттилоот бо як қатор сабабҳо мушкили доғи замони мост. Аввалан, бо пайдоиши интернет ва технологияҳои рақамӣ, иттилоот дастрастар шуд, аммо он ба фазои маҷозӣ низ гузашт, ки фаровонӣ ва гуногунии он метавонад дар ҷустуҷӯ ва филтркунии иттилооти зарурӣ мушкилот эҷод кунад. Тавре муҳаққиқи соҳа Яқубова Дилафрӯз қайд менамояд: «Иттилоъ донишест, ки ҳамеша дар гардиш ва ҳаракат буда, ниёзмандони худро дорад» [145 (а), 4].

Дар баробари ин миқдори иттилооти бардурӯғ ва безътимод зиёд шудааст, ки раванди ба даст овардани маълумоти бозътимодно мушкил мекунад. Дуюм, дастрасӣ ба иттилоот метавонад аз сабаби қоидаҳои аз ҳад зиёди махфият ва маҳдудиятҳои ҳуқуқи муаллиф маҳдуд карда шавад. Баъзе ширкатҳо ва созмонҳо метавонанд дастрасӣ ба иттилооти худро маҳдуд кунанд ё барои дастрасии пурра ба мундариҷа обунаҳои пулакӣ

эҷод кунанд. Ин метавонад барои одамоне, ки барои чунин дастрасӣ пул пардохт карда наметавонанд ё намехоҳанд, мушкилот эҷод кунад. Ба қавли муҳаққиқони соҳаи журналистика «Мутаассифона, вақте сухан дар бораи дастрасӣ ба иттилоот меравад, ҳамеша дастрасии ВАО ба сарчашмаҳои иттилоот ба назар гирифта шуда, уҳдадориҳои давлат оид ба таъмин намудани ҳуқуқи шаҳрвандон ба иттилоот фаромӯш мегардад» [33 (б), с. 7].

Мушкилоти сеюм нобаробарии дастрасӣ ба иттилоот аст. Дар қисматҳои гуногуни ҷаҳон дастрасӣ ба Интернет метавонад маҳдуд ё гарон бошад, ки монеаҳоро дар роҳи иттилоот ва таҳсилот эҷод мекунад. Илова бар ин, зарурати пайваста нав кардани иттилоот ва ахбор мушкилоти иловагиро ба вучуд меорад. Суръати таҷдиди иттилоот метавонад ба ҳадде тез бошад, ки аз ҳама тағйироту хабарҳо огоҳ шудан душвор аст. Ин метавонад ба изофабори иттилоот оварда расонад ва таъкид кардани иттилооти муҳим ва мувофиқро душвор созад. Ҳалли ин мушкилотро метавон баланд бардоштани саводнокии иттилоотӣ, инчунин эҷоди алгоритмҳо ва системаҳои филтркунӣ ва таснифкунии иттилоот, ки ба одамон зуд ва дақиқ дарёб кардани маълумоти зарурӣ ва боэътимод кумак мекунад, арзёбӣ кард. Инчунин, дастрасии баробар ба иттилоотро таъмин намуда, маҳдудиятҳои гирифтани иттилооти заруриро кам кардан лозим аст.

Дастрасии маҳдуд ба иттилооти ҷамъиятӣ, махсусан, аз сарчашмаҳои ҳукуматӣ яке аз масъалаҳои имрӯзаи рӯзноманигорони тоҷик мебошад.

Ҳуқуқи рӯзноманигорони Тоҷикистон ба дастрасии озод ба иттилоот дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» ва «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» пешбинӣ шудааст. Моддаҳои 5 ва 27-и Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» ба созмонҳои давлатӣ, сиёсӣ,

ҷамъиятӣ ва шахсони мансабдор барои таъмини иттилоот бо маълумоти зарурӣ, ба истисноӣ маълумоти давлатӣ ё дигар сирри бо қонун ҳимояшаванда кафолат медиҳанд. Ғайр аз ин, мувофиқи моддаи 25-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» маҳдуд кардани ҳуқуқи гирифтани иттилоот манъ аст.

Сарфи назар аз он ки ҳуқуқи журналистон ба мисли ҳар як шаҳрванд, озодона қабул ва паҳн кардани иттилоот ба истисноӣ иттилооте, ки сирри давлатиро ташкил медиҳад, аз ҷониби конститутсия ва дигар қонунҳои дахлдор кафолат дода мешавад, мақомоти давлатӣ шаклҳои мухталифро барои маҳдуд кардани дастрасии рӯзноманигорон ба маълумоти ҷамъиятӣ истифода мебаранд. Дар байни онҳо ба таври мустақим ва ғайримустақим рад кардани такрори ғайриқонунии аккредитатсия, афзалиятҳо ва имтиёзҳо дар таъмини иттилоот ба воситаҳои ахбори омма дар муқоиса бо ВАО-и ғайридавлатӣ ва расонаӣ мушоҳида мешаванд. Амалия нишон медиҳад, ки намояндагони мақомоти давлатӣ бо ВАО-и мустақил камтар ҳамкориҳои манфиатманд доранд. Аксар вақт ходимони давлатӣ дархости журналистонро барои гирифтани иттилооти муайян рад мекунанд ва мегӯянд, ки иттилоот тасниф шудааст ё онҳо аз рӯзноманигор хоҳиш мекунанд, ки аз ин кор даст кашанд.

Ҳодисаҳои ҳам мушоҳида мешаванд, ки хизматчиёни давлатӣ ба рӯзноманигорон маълумоти заруриро пешниҳод намеkunанд. Фармоишгари корманди роҳбарикунанда бидуни маълумоти ғайрирасмӣ маълумот додан, инчунин, сабаби асосии ба даст овардани иттилооти иҷтимоиро ба мансабдорони давлатӣ пешниҳод намеkunад.

Аксар вақт онҳо дархостро дар шакли хаттӣ талаб мекунанд, гарчанде қонунҳои мавҷуда дарёфти иттилоот ва суҳанрониро пешбинӣ кардаанд. Хусусияти журналистика чунин аст, ки рӯзноманигорон кӯшиш менамоянд, ки иттилооти иҷтимоиро саривақт ба даст оранд ва мувофиқи он ба онҳо ба таври расмӣ шаҳодат медиҳанд.

Масъалаи дастрасӣ ба иттилооти назарраси ҷамъиятӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ хеле шадид аст. Агар журналистони саросарӣ, махсусан, кормандони васоити ахбори оммаи мустақил ҷузъе аз ин ё он маълумотро пайдо кунанд, ҳатто агар он нокифоя бошад, пас, рӯзноманигорони минтақа дар ин кор қариб муваффақ нестанд. Дар ҳукуматҳои вилоят ва ноҳия (маъмурият) ҳар як иттилоот танҳо бо ризоияти шахси мансабдоре, ки танҳо бо роҳбарии ин минтақа қаноатманд аст, дода мешавад. Масофа аз марказҳои иттилоотӣ, нобаробарии қонунии ҳарду ҷониб ва мавқеи мансабдорон – «давлат манъ аст», шароити ҷомеа имкон намедиҳад, ки чорабиниҳо ҷолибияти иҷтимоӣ дошта бошанд.

Ин натиҷаҳои мониторинги озодии суҳан дар Тоҷикистон мебошад, ки аз ҷониби Ассотсиатсияи миллии ВАО-и мустақили Тоҷикистон (NANSMIT) дар доираи лоиҳаи «Ҳимояи принципҳои демократии озодии суҳан дар Осиёи Марказӣ» бо дастгирии USAID дастгирӣ карда мешавад. Барои солҳои 2003-2004 Хадамоти назоратӣ 428 паёмро сабт намуд. Таҳлили маҳзани маълумот нишон медиҳад, ки намуди зӯровари маълумтарин маҳдуд ё рад кардани иттилооти оммавии ҷамъиятӣ аз ҷониби шахсони мансабдор мебошад. Барои ин намуди қонунвайронкунӣ дар ин давра 139 мактуб сабт карда шуд. Ин натиҷаҳо аз натиҷаи фаъолияти NANSMIT дар доираи лоиҳаи дастгирии ВАО дар Осиёи Марказӣ бо дастгирии Ожонсии Швейтсария оид ба ҳамкорӣ (SDC) тасдиқ карда шуданд.

Омори дақиқ дар бораи маҳдуд кардани дастрасӣ ба иттилооти расмӣ рӯзноманигорон дар Тоҷикистон дастрас нест. Шумораи каме аз ҳуқуқвайронкуниҳо вобаста ба радкунӣ ё маҳдудияти пешниҳоди иттилооти ҷамъиятӣ аз ҷониби намояндагони сохторҳои давлатӣ дар солҳои 2000-2001 қайд карда шудааст. Аммо ин маънои онро надорад, ки дар ин муддат чунин ҳуқуқвайронкуниҳо роҳ наёфтаанд. Ягон ташкилоти

ғайридавлатии Тоҷикистон дар ин давра мониторинги низом ё таҳқиқотро оид ба ин масъала анҷом надодааст. Ташкилоти ягонае, ки мониторинги худро дар бораи ҳуқуқҳои рӯзноманигорон ва васоити ахбори омма дар Тоҷикистон анҷом дод, Маркази журналистика дар ҳолатҳои изтироӣ (CJES) -и Иттифоқи журналистони Русия (Москва) мебошад. Бо вуҷуди ин, бо сабаби маҳдуд будани муроҷиаткунандагон, CJES ҳамаи минтақаҳои кишварро фаро нагирифтанд ва табиатан, тасвири пурраи онро инъикос накард. Дар соли 1999 ин масъала ҳалли худро наёфт.

Якчанд сабабҳо вуҷуд доранд, ки мушкилоти асосӣ барои рӯзноманигорон дар самти гирифтани иттилооти муҳимтарини иҷтимоӣ мебошанд: –

- сатҳи номатлуб ва пасти тахассусии хизматчиёни давлатӣ;
- дар бораи пешниҳоди маълумоти иловагӣ ва минбаъд аз вазифа озод намудан;
- набудани санксияҳои мушаххас дар қонун барои рад кардани пешниҳоди иттилоот;
- сатҳи пасти касбӣ ва ҳуқуқии рӯзноманигорон;
- рӯзноманигорон намехоҳанд, ки бо мансабдорон мубодилаи назар намоянд ва ҳамкори судманд дошта бошанд;
- Қой доштани таҳрибкорӣ дар маълумоти пешниҳодшуда (вақте хабарнигорон иттилооти гирифтаашонро нодуруст истифода мебаранд).

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рад кардани маълумот ба шахрванд (моддаи 148) ва барои монетъ шудан ба ғайриқонунии касбии рӯзноманигор (моддаи 162) ҷавобгарӣ муайян кардааст. Аз соли 2000 то 2004 дар доираи ин маълумот парвандаи ягонаи ҷиноӣ оғоз нагардидааст, ки намуди зоҳирии некро дар муносибатҳои байни ҳукумат ва ВАО таъмин кунад. Далелҳои шикоят аз амалҳои ғайриқонунии шахсони мансабдор барои маҳдуд кардани дастрасӣ ба

иттилоот аз рӯзноманигорон ва воситаҳои ахбори омма низ сабт намешаванд. Таҳлили сабабҳои давлатии дастрасӣ ба иттилооти ҷамъиятии муҳим дар Тоҷикистон омилҳои пешгирӣ кардани журналистон аз рақобат барои ҳуқуқи худро ошкор намуд. Асосҳои омилҳои дар боло зикршуда инҳоянд:

- камсаводии ҳуқуқии журналистон ва худсарона будани тартиби муроҷиат ба суд;

- масъалаи дастрасӣ ба иттилооти назарраси ҷамъиятӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ дар сатҳи зарурӣ қарор надорад.

Дар се ҳодисаи ҷамла ба журналистон намояндагони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ ба инобат гирифта шудаанд. Мувофиқи маълумоти CJES (Москва), 27 августи соли 2000, дар соати 19-и бегоҳ дар ш. Душанбе, рӯзноманигори рӯзномаи ҳукумати «Ҷумҳурият» Неъматулло Нуруло (Додов) ҳангоми кофтукоби автобус аз ҷониби полис ба ҷамла дучор шуд. Ногаҳон як мошини Жигулӣ дар наздикии ӯ қарор гирифт, маълум шуд, ки он ду нафар кормандони шуъбаи мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон будаанд. Онҳо журналистро ба автомашина даъват карданд ва талаб намуданд, ки ҳуҷҷати худро нишон диҳад. Журналист шаҳодатномаашро гирифта, ба яке аз полисон нишон дод. Дар ҷавоб, ба ҷойи он ки шахсияти расмӣ худро ба ӯ муаррифӣ кунанд, баръакс журналистро ба мошине, ки ба Вазорати корҳои дохилӣ интиқол дода буд, барои нишастан маҷбур карданд. Дар роҳ, рӯзноманигор латукӯб шуд. Вақте ки онҳо ба бинои Вазорати корҳои дохилӣ расиданд, пурсупоси журналист дар яке аз воҳидҳо идома ёфт. Кормандони милитсия, журналистро бо асбоби пневматикӣ шиканча медоданд, талаб мекарданд, ки ӯ оид ба истифодабарандагони маводи мухаддир ба онҳо нақл кунад. Рӯзи шанбеи ҳамин рӯз, ба шарофати Файзулло Гадоев, муовини сардори шуъбаи зикршуда рӯзноманигор ба хона баргашт. Дар

натиҷаи ташҳиси журналист дар беморхонаи ҷумҳуриявии клиникии №3, маълум гардид, ки ҳангоми латуқӯб мағзи сари ӯ зарба хӯрдааст. Мувофиқи нишондоди Н. Додов, ба прокуратураи дархосткунандаи тафтишоти ин ҷиноӣ, ки ӯ аз ҷавобгарии кормандони Вазорати корҳои дохилӣ изҳори нигаронӣ карда буд, баёнот надод.

Дар асоси он чӣ рӯй дод, Фонди хотира ва ҳимояи ҳуқуқи хабарнигорони Тоҷикистон ба Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба зӯроварии шадиди журналист бо дархост барои андешидани чораҳо муроҷиат кард. Бо вучуди ин, мувофиқи нишондодҳо ҳеҷ як посухи расмӣ нагирифтанд.

Моддаи 36-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» ишора мекунад, ки маҷбур кардани журналист ба паҳн кардани иттилоот тавассути истифодаи зӯроварӣ, нобуд ё хароб кардани молу мулк, ҳамчунин, вайрон кардани ҳуқуқҳои журналист бо роҳи таҳдид ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Дар навбати худ, таҳдиди куштор ё таҳдиди зарари вазнини ҷисмонӣ, агар асосҳои таҳрики ин таҳдид асос ёфта бошанд, тибқи моддаи 120-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тафтишоте, ки ба мақомоти корҳои дохилӣ супорида шудааст, ки журналист ҳуқуқ дорад шикоят кунад.

Бо вучуди он, ба истисноӣ ҳамла ба хабарнигори рӯзномаи «Рӯзи Нав» Раҷаби Мирзо ҳеҷ яке аз далелҳои сабтшудаи ҳамлаҳо, таҳдидҳо ва даҳлат дар фаъолиятҳои ВАО дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ айбдор карда нашуданд. Рӯзноманигорони Тоҷикистон мехоҳанд, ки дар бораи чунин далелҳо оромона суҳбат кунанд. Пеш аз ҳама, рӯзноманигорон бовар надоранд, ки ҳатто агар онҳо ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муроҷиат кунанд, дар ин далелҳо тафтишоти дуруст анҷом дода мешавад. Дуюм, бисёре аз рӯзноманигорон боварӣ доранд, ки алоқа бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва на мақомоти ҳокимияти давлатӣ боре ҳам ба натиҷаҳои дилхоҳ нарасидааст. Ин, дар навбати худ, аз он далелат мекунад, ки ҷомеа фикри худро дар

бораи он ки на мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти ҳокимияти давлатии имрӯза мустақил ва беғаразии худро эҳсос намеkunанд. Тибқи моддаи 19 озодии сухан наметавонад маҳдуд карда шавад. Бо вуҷуди ин, ҳама гуна маҳдудиятҳо бояд дар баъзе мавридҳо боқӣ монанд. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ВАО барои як қатор маҳдудиятҳо дар бораи озодии сухан пешбинӣ менамояд. Аз ҷумла, дар моддаҳои 6, 22, 34-и Қонун «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма» ва моддаи 28-и Қонун «Дар бораи телевизион ва радио» нашр ва паҳн намудани иттилооти сирри давлатӣ ё сирри дигари бо қонун ҳифзшаванда, даъват барои сарнагун кардан ё тағйир додани сохти конститутсионӣ, ахбори шараф ва шаъну эътибори давлат ва Президентро пастзананда, ташвиқоти ҷанг, зӯроварӣ ва зулм, терроризм дар ҳама шаклҳояш, табъизи наҷодӣ, этникӣ ва ё динӣ, ё шаклҳои бетаҳаммулӣ, порнография, барангехтани низоъҳо тавассути ВАО манъ аст. Илова бар ин, истифодаи воситаҳои ахбори омма ба даҳолати ғайриқонунии шаҳрвандон, фишороварӣ ва паст задани шаъну эътибори онҳоро манъ мекунад.

Дар рӯзномаи мустақили ҷумҳуриявӣ «Нерӯи сухан», рақами 29 (75) аз 15 июли соли 2004 мақолаи Мавлудаи Султонзода таҳти унвони «Раҳмонов кист?» нашр шуда буд. Идеия асосии мақола тазодҳои ҳаёти муосири тоҷик, мубориза бар зидди заминаи камбизоатии бесобиқаи аҳоли, миқёси сохтмони қасрҳои боҳашаммати кишвар ва бўстонсароҳо, харидани мошинҳои гарон, гузаронидани тўйҳои пурдабдаба, пардохти садҳо ҳазор доллар барои амалиёти ҷарроҳии оддӣ дар Аврупо ва ғайраро дар бар мегирад. Мақола дар тарзи баёни фалсафӣ бо забони тоҷикӣ навишта шудааст, вале, дар маҷмӯъ, далелҳои мушаххасе аз ҳаёти Президенти кишвар – Э. Раҳмон дар он ба назар намерасад ва ин онро метавон маҳкум кард. Рӯзномаи парлумонии «Садои мардум» ва ҳукумати «Ҷумҳурият» (№86, аз 3 августи соли 2004), ки асосгузори он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, як мақолаи воқунишӣ аз

ҷониби Тоҳир Сафар нашр карда буд. Дар мақолаи «Султонзодаи Мавлуда Абдулло?» зиндагинома ва ҳаёти шахсии М.А. Султонзодаро тафтиш карданд.

Сензура ва ВАО. Воситаҳои ахбори омма (Васоити ахбори омма) бо таъмини гардиши озоди иттилоот ва ба шаҳрвандон имкони гирифтани ахбор, таҳлил ва андешаҳои баландсифат дар ҷомеа нақши калидӣ мебозанд. Аммо як мушкили сензура вучуд дорад - ин назорат ё маҳдуд кардани идеяҳо, андешаҳо ва маводи дар расонаҳо нашршуда аст. Дар ин бахш мо дида мебароем, ки сензура ба ВАО ва огоҳии мардум чӣ гуна таъсир мерасонад. Дар тули таърих бисёр ҳукуматҳо ва низомҳо сензураи васоити ахбори оммаро барои назорати иттилооти ба мардум пешниҳодшуда истифода кардаанд.

Сензура метавонад дар шаклҳои гуногун, аз манъи пурраи наشري баъзе мавод то таҳрири густурдаи мундариҷа сурат гирад. Сензура аз ҷониби мақомоти давлатӣ ё шахсони мансабдори онҳо, дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, аз редаксиҳои воситаи ахбори омма талаб намудани мувофиқаи пешакии мавод ё маълумоти интишоршаванда буда, мухолифи озодии баён дар самти паҳн ва паҳши иттилоот мебошад. Яке аз сабабҳои асосии истифодаи сензура нигоҳ доштани субот ва назорат бар ҷомеа мебошад.

Ҳукуматҳо метавонанд битарсанд, ки интишори баъзе иттилоот метавонад ба нооромии шаҳрвандӣ, вайрон кардани амнияти миллӣ ё таҳдид ба мақомоти ҳукумат оварда расонад. Аммо сензура камбудии худро дорад ва ба огоҳии мардум таъсири манфӣ мерасонад. Он озодии андеша ва баёнро маҳдуд карда, шаҳрвандонро аз гирифтани маълумоти пурра ва холисона бозмедорад. Бо сензура ҳукуматҳо метавонанд интиҳоб кунанд, ки кадом маълумотро интишор кунанд ва ба ин васила метавонанд ба афкор ва эътиқоди ҷамъиятӣ таъсир расонанд.

Илова бар нуктаҳои баёншуда сензура метавонад ба худсензураи

рӯзноманигорон оварда расонад, ки дар он ҷо онҳо аз нашри хабарҳои номатлуб худдорӣ мекунад ё нисбат ба гуфтаҳои худ эҳтиёткортар мешаванд. Илова бар ин, сензура ба рушди тафаккури интиқодӣ ва матбуоти озод дар ҷомеа монеъ мешавад.

Ҳангоме ки васоити ахбори умум дар мавриди таҳқиқ ва ҷӯш кардани маълумоти нангин, нақзи ҳуқуқи инсон ё ғасод маҳдуд аст, ин метавонад боиси коҳиши шаффофият ва масъулияти ҳукумат гардад. Қобили зикр аст, ки дар ҳоле ки сензура метавонад барои пешгирӣ аз нашри маълумоти бардурӯғ, матолиби таҳқиромез ё суҳанронии бадбинӣ истифода шавад, аммо он ҳанӯз ҳам роҳи ҳалли беҳтарин нест.

Ба ҷойи ин, худтанзимкунии ВАО, санҷиши ҳатмӣ ва баланд бардоштани маълумотноки зарур аст, то шаҳрвандон тавонанд иттилооти аз сарчашмаҳои гуногун гирифташударо таҳлил ва баррасӣ намоянд.

Сензураи ВАО озодии андеша ва баёнро маҳдуд карда, шаҳрвандонро аз гирифтани иттилооти пурра ва ҳолисона бозмедорад. Ин метавонад боиси зерӣ назорати ҳукумат бар афкори ҷамъиятӣ ва маҳдуд шудани рушди матбуоти озод гардад. Барои таъмини озодии иттилоот ва нигоҳ доштани сатҳи баланди огоҳӣ бояд барои аз байн бурдани маҳдудиятҳо ва истифодаи усулҳои муассиртаре, ки мувозинати озодии баён ва масъулиятро фароҳам меоранд, зарур аст.

Моддаи 30-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сензураи давлатиро манъ мекунад ва ҳар як шаҳрванд ҳақ дорад, ки эътиқод ва фикру ақидаи худро озодона баён кунад ва онҳоро дар ҳама гуна шаклҳои матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма паҳн кунад. Инчунин, даҳолати мақомоти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдор, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шаҳрвандони инфиродӣ дар фаъолияти эҷодии муассисаҳои телевизионӣ ва радиой, инчунин, сензураи давлатӣ ва прокуратура барои танқид манъ аст (моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва

радиошунавонӣ»).

Аммо, чун таҳлили вазъияти рӯзноманигорон ва воситаҳои ахбори оммавӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, аксар вақт кӯшишҳо барои ҷорӣ кардани сензураи ғайриқонунӣ ба фаъолияти ВАО-и ватанӣ вучуд доранд. Сензура, ҳамчун даҳлат ба фаъолияти касбии рӯзноманигорон, инчунин, намояндагони мақомоти маҳаллӣ ва таҳлилгарон ё муассисони нашрияҳо амал мекунанд. Ҳангоме ки намояндагони мақомоти маҳаллӣ дар қори васоити ахбори омма ва рӯзноманигорон даҳлат мекунанд, ҳолатҳои ҷудошуда вучуд надоранд. Мувофиқи иттилои Ассотсиатсияи миллии васоити ахбори оммаи Тоҷикистон (NANSMIT) дар соли 2004 7 парвандаи сензуравӣ буд. Дигар 5 далелҳои сензура дар солҳои 2000-2002, аз тарафи Маркази журналистика дар ҳолатҳои ғавқулодда дар Москва сабт шудаанд.

Сензура дар минтақаҳо бештар маъмул аст. Намояндагони мақомоти маҳаллӣ бо ҳамоҳангӣ ба мавзӯҳои, ки дар барномаҳои телевизионӣ фаро гирифта мешаванд ё дар саҳифаҳои матбуот пайдо мешаванд, ғайриимкон аст. Инчунин, онҳо аз журналистон талаб мекунанд, ки сабт ё матни мақоларо барои пешнамоиш амалӣ намоянд. Мувофиқи маълумоти мониторинги Маркази журналистика дар ҳолатҳои ғавқулодда дар шаҳри Москва 12 октябри соли 2001 таҳти маъмурияти шаҳри Истаравшани вилояти Суғд, шурои назорат аз ҷопи нашрияҳои даврӣ, васоити ахбори омма, телевизиони маҳаллӣ ва радио бо қарори раиси шаҳр таъсис дода шуд. Аммо, тибқи қарори шурои мазкур Мирзомурод Ҳошимзода дар таъсиси ин шуро ҷорӣ намудани сензура ва маҳдудиятҳои озодии суҳанро пешбинӣ намекунад. Амиршо Миралиев, Раиси вилояти Хатлон кӯшиш кард, ки сензураи сиёсӣ дошта бошад, ба мақомоти ҳукуматӣ роҳ намерод, ки иттилооти манфӣ аз минтақа дар матбуот нашр шавад.

Худи сензура дар рӯзноманигории Тоҷикистон, ки дар қори онҳо

мунтазам амал мекунад, хеле фаровон аст. Сензура хусусияти умумии рӯзноманигорони тоҷик мебошад, ки онҳо ба шарҳи он ба мақомотҳои қабулкарда мувофиқат мекунад. Аксари рӯзноманигорон ва васоити ахбори оммавӣ кӯшиш мекунад, ки дар фарогирии ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар рукнҳои якрагро ба вучуд оранд. Рӯзноманигорони тоҷик аз ин оқибатҳои номатлуб, аз ҷумла, зӯроварии психологӣ ва ҷисмонӣ аз мансабдорони ҳукуматӣ ва шахсони дигар, роҳбарони ВАО аз боздоштгоҳҳо ё боздоштани мақомотҳои молиявӣ ҳуқуқи фаъолияти нашрияҳои худ нигаронанд.

Бо вучуди ин, сензураи ғайриқонунӣ ва худсарона, ки натиҷаи тадбирҳои зидди шиканҷа аз ҷониби намояндагони Ҳукумати Тоҷикистон, озодии суҳан ва матбуот дар кишвар маҳдуд аст.

Номҳои дигари санҷиши ғайримутамакказӣ – таҳрирӣ ва сензураи муассисон душвор аст. Бештари онҳо, вақте ки роҳбарони воситаҳои ахбори оммавӣ нашунаванд ва иттилоотро аз ҷониби мақомоти интизомӣ сабаб шаванд, нашр кунанд. Шояд аз ҷониби соҳибон – ин муассисон ва сармоягузори васоити ахбори омма гирифта шаванд.

Моддаи 135-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятиро барои ифротгароӣ пешбинӣ намудааст, яъне паҳн кардани иттилооти нодуруст, ки ба шараф ва эътибори шахси дигар дахл дорад ё ба обрӯи вай зарар мерасонад. Намуди таҳассусии дурӯғин аст, ки дар конференсияҳои ҷамъиятӣ, кори оммавӣ ё васоити ахбори омма мавҷуд аст. Моддаи 136-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарию барои сӯистифода ва паст задани шаъну шарафи шахси дигар, ки дар шакли нодуруст ифода ёфтааст, таъйин намудааст. Қонунгузориҳои ҷиноӣ, инчунин, барои шахсони мансабдор ҳимояи махсус дорад. Моддаи 137 Президентро аз ифротгароӣ ва таҳқир муҳофизат менамояд ва моддаи 330 намояндагони ҳокимияти давлатиро аз ҳабс ҳимоя мекунад. Мутобиқи «Принсипҳои озодии баён ва ҳимоятҳо» аз ҷониби ташкилоти

ғайридавлатии моддаи 19-и қонунгузорӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноӣ барои ифротгароӣ ва таҳқир кафолати озодии баёнро риоя намекунад. Таҳдиди таҳқироти ҷиноӣ, махсусан, маҳрумият аз озодӣ, ба озодии баён таъсири манфӣ мерасонад.

Дар давраи солҳои 1999-2004 нисбат ба се рӯзноманигор – Додочон Атовуллоев, Нуриддин Оминов ва Мухтор Боқизода парвандаҳои ҷиноятӣ мутобиқи моддаи 135, қисми 2-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон кушода шуданд. Ҳамчунин, иттилоъ дар бораи шиканҷаи се рӯзноманигорон бо даъвати раиси ноҳияи Восеъ – Қурбоналӣ Мирзоалиев бар зидди рӯзноманигори рӯзномаи «Самар» ва «Истиқлол» иттилоъ дода шудааст.

Нисбат ба Додочон Атовуллоев парвандаи ҷиноятӣ дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи авфи умумӣ» қатъ карда шуд.

Парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба Н. Аминов ва М. Боқизод пеш бурда шудааст. Сабабаш як қатор мақолаҳои мебошанд, ки дар рӯзномаи «Неруи сухан» нашр гардида, дар бораи ришвахӯрӣ аз донишҷӯ, барои гузаштани имтиҳонҳо аз ҷониби муаллими Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Неъмат Абдуллоев мебошад.

Тартиби баррасии парвандаи ҷиноятӣ аз ҷониби шахсе, ки нисбат ба он парванда оғоз гардидааст, дар Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ танзим нагардидааст, вале агар парванда тафтишот ё мақоми тафтишотиро бе сабаб ё асосҳои қонунӣ оғоз карда бошад, прокурор қарори муфаттишон ё мақоми тафтишотиро барои оғоз намудани парванда бекор мекунад.

Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимояи шаъну шараф ва эътибори шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд. Прокурорҳо дар ҳолатҳои ҳимояи шараф ва эътибори судӣ мутобиқи моддаи 172, 174-и Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаҳоро баррасӣ мекунанд. Шаҳрванд ҳуқуқ дорад ба суд шикоятро пешниҳод кунад, ки шарҳи шаъну шарафи ӯ ва эътибораш паст зада

шудааст. Воситаҳои ахбори омма вазифадоранд, ки маълумоти дақиқро тасдиқ кунанд ва довталаб вазифадор карда шавад, ки далелҳои вайрон кардани ҳуқуқҳои ғайриқонунии шахсӣ, шаъну шараф ва эътибори тижоратӣ дошта бошанд. Воситаҳои ахбори омма танҳо барои иттилооти дар маҷалла ё рӯзномаҳо chopшуда ҷавобгар аст, на фикру ақидаҳо, ки қонунгузориҳои ҷориро риоя намеkunанд. Илова бар ин, онҳо бояд эҳтиром, шараф ва эътибори шахсияти даъвогарро донанд. Дар акси ҳол, масъулият ба вуҷуд намеояд. Дар баробари такрори маълумоти нодуруст, қонун ҷуброни зарари маънавӣ (моддаи 38-и Қонун «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», моддаи 11, 15, 11, 16-и Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон), ки он аз ҷониби суд вобаста ба хусусияти ҷазои ҷисмонӣ ва маънавии ба ҷабрдида муқарраршуда муайян карда мешавад. Ҳангоми муайян кардани ҳаҷми ҷуброни зарар, талабот оқилона ва одилона ба инобат гирифта мешавад. Дар мувофиқи судӣ ин принцип аз ҷониби судяҳо ҳамеша риоя намешавад. Масалан, қарори суд дар бораи даъвати Н. Абдуллоев аз ҳафтаномаи «Неруи сухан» ва рӯзноманигор Н. Аминов 50,000 сомонӣ ҷамъоварда, ба ҳисоби миёна 4,167 ҳадди ақалли музди меҳнатро ташкил дод. Бо чунин сатҳи баланди ҷубронпулӣ барои зарари маънавӣ, дар бораи ҳама мавқеи доимии воситаҳои ахбори омма сухан гуфтан душвор аст.

Дар давраи аз соли 1999 то соли 2004 судҳо 9 парвандаи шаҳрвандӣ оид ба муҳофизати шаъну шарафи инсонӣ баррасӣ ва муҳокима намуданд, ки дар он ду парванда аз ҷониби қарорҳои судӣ иттилоот паҳн карда, ҷуброни пулӣ ҳамчун ҷуброни зарари маънавӣ пардохт карда шуд. Дар ду ҳолат талаботи шахсони мансабдор оид ба рад кардани иттилооти паҳншуда ва ҷубронпулӣ барои ҷуброни зарар ғайриқонунӣ эътироф карда шудаанд. Дар натиҷаи бастанӣ созишномаи иҷораи байни воситаҳои ахбори омма ва шахсони расмӣ ду парвандаи шаҳрвандӣ қатъ карда шуд.

Бақайдгирии ВАО. Дар моддаҳои 9-15-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма» низоми бақайдгирии ВАО муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла, Шурои нозирони васоити ахбори оммаи он пас аз бақайдгирии васоити ахбори омма аз ҷониби идораҳои давлатӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ва хулосаҳои Вазорати адлияи ҶТ, инчунин, Вазорати фарҳанги ҶТ фаъолият менамояд. Бақайдгирии ВАО танҳо барои истеҳсоли маводи чопшуда бо муомилоти камтар аз 100 нусха талаб карда намешавад. Ин талабот аз Қонуни мазкур барои васоити ахбори омма монеаҳои назаррасро эҷод мекунад ва дар баъзе мавридҳо имконият медиҳад, ки ба хушунат дучор шаванд.

Маълумоти омӯрӣ дар бораи шумораи аризаҳо барои бақайдгирии воситаҳои ахбори омма, инчунин, рақами бақайдгирифташуда ва радшуда дар кишвар дастрас нестанд. Аммо, ду далели радкунӣ ба қайд гирифта шудааст, яке аз онҳо дар Вазорати адлия, дигар дар Вазорати фарҳанг дар моҳи декабри соли 2004.

Истифодаи қонунҳои мавҷуда дар амалия баъзан низоъҳоро меафзояд. Муассисон аксар вақт ба мушкилот дар таҷрибаи ҳуқуқӣ дар соҳаҳои ВАО, ки бо сабаби нокифоя будани баъзе муқаррароти қонунҳо, ки ба фаъолияти ВАО, махсусан, нашрияҳои электронӣ алоқаманданд, рӯ ба рӯ мешаванд. Дар баробари ин, намояндагони мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳия бо сабаби ба манфиати ҷудонашавандаи онҳо аксар вақт ба тафсири қонунҳо, инчунин, «аризаи интиҳобшуда» дода мешаванд. Масалан, дар робита ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни ҶТ «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» дар соли 2004 мақомотҳои иҷозатномадиҳӣ барои телевизион ва радио муайян нашудаанд, вале баъзе воситаҳои ахбори омма (Sport Plus TV, Хуҷанд, Радиои Ориёно, Душанбе) як роҳи ройгон барои пахш кардан пайдо кард. Дар баробари ин, на камтар аз 4 ташкилот дар давоми ду сол (2003-2004)

иҷозатномаи телевизионӣ қабул карда натавонистанд. Мувофиқи меъёрҳои қонунгузори Тоҷикистон ВАО-и электронӣ бояд ба қайд гирифта шуда, иҷозатнома гиранд, ки тартиби мураккабро барои ВАО-и мустақил офаридааст.

Аз моҳи майи соли 2002 то моҳи ноябри соли 2004 ҳангоми ба қайд гирифтани васоити чопӣ як навъи «ҳокимият» зарур буд. Тибқи қонун чопи ВАО барои гирифтани иҷозати Вазорати фарҳанг талаб карда шуд ва дар идораҳои нотариалӣ ба қайд гирифта шуд. Дар асл, дар Тоҷикистон чанд нашрия аз ҷониби Вазорати фарҳанг бе ҳуқуқи шахси ҳуқуқӣ ба қайд гирифта шудааст. Бо вучуди ин, дар арафаи интихоботи парлумонӣ дар охири соли 2004 намояндагони ҳокимияти давлатӣ ин тафовутро дар амалияи ҳифзи ҳуқуқ баҳо доданд. Онҳо ин лаҳзаро истифода бурдаанд, то ки дар арафаи чорабиниҳои муҳимми сиёсӣ дар ҷумҳурӣ восиатаҳои ахбори оммаи нав сабт шаванд. Мувофиқи баъзе маълумотҳо дар охири соли 2004 30 дархост барои бақайдгирии ВАО дар мақомоти ваколатдори давлатӣ (Вазорати адлия, Вазорати фарҳанг) буданд. Бо вучуди ин, ҳеҷ гуна шикоят нисбат ба радкунӣ бо мақомоти судӣ вучуд нашошт.

Бо вучуди ин, то 1 январи соли 2005 мақомоти ягонаи ваколатдор, ки рӯйхати ягонаи давлатии ВАО дар Тоҷикистонро идора мекунад, бо қонун муайян карда нашудааст, бинобар ин, маълумот дар бораи восиатаҳои ахбори оммаи мавҷударо дар ҷумҳурӣ низ бояд фаҳманд.

Литсензияи ВАО. Литсензия дар рушди телевизион ва радио дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муравваҷ аст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ», ки фаъолияти ташкилотҳои телевизион ва радиоро танзим мекунад ва шароити ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ташкилии фаъолияти онҳоро муқаррар месозад, 14 ноябри соли 1996 тавассути парлумон бо тағйироти зиёду иловаҳо қабул карда шуданд.

Дар давоми даҳ-понздаҳ соли охир мувофиқи меъёрҳои қонуни мазкур иҷозатнома дар бораи фаъолияти телевизион ва радио ба салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст. Фармоиши Кумитаи телевизион ва радиошунавонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 майи соли 2001, № 91 Низомнома оид ба тартиби иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи телевизион ва радио тасдиқ гардид. Он яке аз қоидаҳои охирини иҷозатномадиҳӣ мебошад, ки аз тарафи Кумитаи телевизион ва радио таҳия шудааст. Ин ҳуҷҷат рӯйхати васеи сабабҳоро барои рад кардани иҷозатнома ба ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла, агар зарурати ин барномаҳои телевизиониро, ки ба манфиатҳои миллии кишвар ҷавобгӯ нестанд ё ниёз ба он дар минтақа вуҷуд надорад, пешбинӣ намуд. Илова бар ин, Кумитаи телевизион ва радиошунавонӣ метавонад барои гирифтани иҷозатнома барои дигар сабабҳо ва сабабҳои асосӣ рад карда шавад. Бо дарназардошти самаранокии ин ҳуҷҷат моддаи 35, пас аз эътибор пайдо кардани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», ки дар нашрияҳо пешбинӣ шудааст (ба истиснои санадҳои дорои сирри давлатӣ ё дигар сирри бо қонун ҳимояшуда) санадҳои қонунгузорӣ, инчунин санадҳои ҳатмии вазоратҳо шуъбаҳо бояд дар мадди назар бошад. Ин амалест, ки фаъолиятшонро ба корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳое, ки таҳти назорати онҳо қарор надоранд, инчунин, шахрвандон ва ассотсиатсияҳо дар нашрияҳои расмӣ кушода ба эътибор гирифта мешаванд, бо дарназардошти наشري онҳо дар ин нашрияҳо (тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11.12.1999, №906). Ин Низомнома дар нашрияҳои расмӣ чоп карда нашуда, аз ин рӯ, қувваи қонунӣ пайдо карданаш зери суол мемонад.

Бо вуҷуди ин, Комиссияи иҷозатномадиҳии Кумитаи телевизион ва радио, ки бо муқаррароти дар боло зикргардида роҳбарӣ кардааст, қарор қабул кардааст, ки ба кӣ иҷозатномаи паҳши барномаро бидиҳад. Ин ҳолат аксаран аз ҷониби созмонҳои рӯзноманигории маҳаллӣ ва

байналхалқии ҳуқуқи инсон танқид карда шудааст. Баррасии ариза барои иҷозатномаҳо моҳҳо, ҳатто солҳо давом мекарданд. Ин сабаби номуайяни дар ҳуччати баррасии дархостҳо буд.

Ниҳоят, 28 феввали соли 2004 аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радио», ки аз ҷониби Маҷлиси олии кишвар моҳи декабри соли 2003 қабул шудааст, ба имзо расид.

Мувофиқи моддаи 12-и ин Қонун аини замон тартиб додани иҷозат, бозсозӣ, бекоркунӣ ва бекор кардани литсензияҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Дар матни қонун тартиби додан ва рад кардани иҷозатномаҳо муқаррар карда нашудааст.

Дар баробари ин, 17 майи соли 2004 қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» имконпазирии ҳалли мутобиқгардонии масъалаҳои иҷозатдиҳӣ, аз ҷумла дар соҳаи телевизион ва радиошунавониро дар ҷумҳурӣ имконпазир гардонид. Пеш аз ин мувофиқи қонунгузори вазорату идораҳо ба танзими ҳуқуқии ин масъала аҳаммияти асосӣ дода шудааст. Қонуни литсензия муносибатҳои вобаста ба иҷозатномадиҳии намудҳои муайяни фаъолиятро танзим мекунад. Он барои таъмини сиёсати ягонаи давлатӣ дар татбиқи иҷозатномадиҳӣ, ташкили рӯйхати ягонаи фаъолиятҳои иҷозатномадиҳӣ ва тартиби иҷозатдиҳӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудааст. Ғайр аз ин, ваколатҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти иҷозатномадиҳанда муайян карда мешаванд. Қонун барои баррасии аризаҳо, барои додани иҷозатнома ё рад кардани додани яке аз муҳлати яксолаи ягона муқаррар карда мешавад. Мутобиқи моддаи 10-и Қонун танҳо дар ду ҳолат мақоми иҷозатномадиҳанда метавонад иҷозатнома надихад:

– мавҷудияти маълумоти нодуруст дар ҳуҷҷатҳои пешниҳодкарда ва

аризаи довталаб;

– номувофиқӣ дар аризаи иҷозатнома аз объектҳое, ки ба ӯ тааллуқ доранд ва аз тарафи ӯ ба талабот ва шартҳои иҷозатномадиҳӣ истифода мешаванд.

Масъалаҳои иҷозатномадорӣ дар соҳаи телевизион ва радио аз ҷониби ду қонун: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радио» (14 ноябри соли 1996) ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телекоммуникатсия» (10 апрели соли 2002) танзим мегардад. Қонунҳои мазкур таҷрибаи литсензияро тақозо мекунанд. Мутобиқи моддаи 12-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радио» васоити электронӣ иҷозатномаи телевизионӣ, тартиби интиқолро, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад, мегирад. Сипас, литсензияи пахшкунанда соҳиби иҷозатнома барои гирифтани иҷозатнома мувофиқи моддаи 16-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телекоммуникатсия» барои фаъолиятҳои коммуникатсионӣ дар Идораи давлатии алоқаи Вазорати алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳангоми таҳияи пешниҳодоти нав дар бораи иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи телевизион, ки ҳоло Ҳукумат дар назар дорад, барои ба роҳ мондани ин усулҳо бо мақсади сода кардани тартиби гирифтани иҷозатнома тавсия дода мешавад.

Айни замон Низомномаи тартиби иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи телевизион ва радио аз 25 майи соли 2001, № 91 бо фармони Кумитаи телевизион ва радио тасдиқ карда шудааст. Бо ин сабаб, масъалаи додани литсензия дар соҳаи пахш кардан пас аз ворид шудани қоидаҳои нави қонун, ҳалли худро наёфтааст.

Бо ин роҳ, тағйироти нав ва иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радио» вазъияти ВАО рӯ ба беҳбудӣ наовард. Агар мувофиқи меъёрҳои пешинаи қонун иҷозатнома барои пахшкунӣ дода шуда бошад, ҳам истифодаи шабакаҳои пахш барои

истеҳсоли маводи аудиовизуалӣ зарур буд.

Низомнома дар бораи тартиби иҷозатномадиҳӣ оид ба баъзе намудҳои фаъолият дар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон омода карда шудааст ва дастрасӣ ба ин ҳуҷҷат маҳдуд аст. Сарфи назар аз он ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» танҳо дар ду ҳолатҳое ки дар боло зикр шудаанд, иҷозат дода мешавад, ҳамчунин, иҷозатномаро рад кардан мумкин аст. Асосҳои иловагии рад кардани иҷозатнома.: а) вақте дар минтақаи эълоншуда рақобат озод нест ва б) агар истеҳсолот (барномарезӣ) ва пойгоҳи трансформатори (интиқоли) дархосткунанда дархости талаботи телевизионро талаб намекунад.

Ин даъвоҳо нодурустанд, зеро онҳо асоси қонунӣ надоранд. Илова бар ин, бо вайронкунии моддаи 6-и Қонуни мазкур, лоиҳаи гузарондани имтиҳони таҳассусӣ барои роҳбарон ва мутахассисони ташкилотҳои телевизионӣ ва радио, хусусиятҳои он аз ҷониби мақомоти иҷозатномадиҳанда муайян карда мешавад. Ҳамзамон, эҳтимолияти аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод кардани ваколатҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият ба мақомоти иҷроия пешбинӣ шудааст ва онҳо наметавонанд мустақилона даъват шаванд.

Паҳн кардани иттилоот. ВАО дар ҷомеаи муосир бо таъмини ҷараёни озоди иттилоот ва таҳлил нақши калидӣ мебозад. Воситаҳои мухталиф, аз қабилӣ рӯзномаҳо, телевизион, радио ва порталҳои интернетӣ имкон медиҳанд, ки иттилооти гуногун, маводи таҳлилӣ ва андешаҳои гуногунро дастрас намоем. Дар ин матлаб мо ба нақши расонаҳо дар паҳнкунии иттилоот, таъсир ва мушкилоти онҳоро баррасӣ хоҳем кард. Паҳн кардани иттилоот тавассути васоити ахбори омма ин равандест, ки тавассути он ахбор, рӯйдодҳо ва дигар иттилоот ба доираи васеи аудитория мерасад. Воситаҳои ахбори омма байни манбаъҳои иттилоот ва ҷомеа миёнарав буда, вазифаи филтри иттилоотиро иҷро

мекунанд ва бо роҳҳои гуногун интиқоли иттилоотро иҷро менамояд. Муҳаққиқи соҳаи журналистика профессор Мурод Муродов оиди масъалаи мазкур чунин ибрози андеша намудааст: «Муаллиф ҳангоми истехсоли иттилоот кӯшиш менамояд, ки аз ҳақиқати воқеӣ танҳо он факт ва маълумотеро дастрас намояд, ки сифати муҳимият, навгонӣ ва аслий (оригиналӣ) дошта бошанд» [81 (а), 54].

Онҳо воқеаҳоро инъикос намуда, шарҳу таҳлил мекунанд, инчунин афкори ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд. Воситаҳои ахбори омма дар огоҳонидани аҳоли ва таъмини шаффофият ва ошкорбаёнӣ нақши муҳим доранд. Онҳо воқеаҳо ва масъалаҳои муҳимми сиёсат, иқтисодиёт, ҳаёти ҷамъиятӣ ва ғайраро ғаёлона инъикос мекунанд. Воситаҳои ахбори омма инчунин андеша ва ақидаҳои гуногунро инъикос намуда, ба мубоҳисаҳои демократӣ ва баҳсҳои ҳаётан муҳим сахм мегузоранд. Бо вучуди ин, паҳн кардани иттилоот тавассути васоити ахбори омма бо мушкилоти муайяне меояд. Аввалан, дар ҷаҳони муосир ВАО бо мушкилоти эътимод рӯ ба рӯ мешаванд. Вақте ки манзараи иттилоотӣ васеъ мешавад ва шумораи манбаъҳои хабарӣ, аз ҷумла шабакаҳои иҷтимоӣ ва блогҳои тасдиқнашуда зиёд мешавад, фарқ кардани далелҳо аз андешаҳо ва маълумоти бардурӯғ душвортар мешавад. Ин боиси коҳиши эътимод ба ВАО дар маҷмӯъ ва зарурати таҳияи воситаҳои санҷиши фактҳо ва санҷиши эътимоднокии иттилоот мегардад. Сониян, технологияи муосир паҳншавии густурдаи иттилоотро таъмин мекунад, ки метавонад боиси мушкилоти «садои иттилоотӣ» шавад. Садои иттилоотӣ ҷараёни бузурги иттилоотест, ки ба даст овардани иттилооти баландсифат ва мувофиқро душвор месозад.

Одамон метавонанд таҳти таъсири иттилоот қарор гиранд ва дар филтр ва коркарди он мушкилӣ дошта бошанд. Ин аз ВАО тақозо мекунад, ки сифат ва саҳеҳии иттилоотро беҳтар созанд, то онҳо барои аудиторияҳои худ сарчашмаи боэътимод боқӣ монанд. Аз тарафи дигар,

интишори иттилоот тавассути ВАО як имконияти бузург барои дасткорӣ ва таъсир ба афкори ҷамъиятӣ мебошад. Баъзе васоити ахбори омма метавонанд манфиатҳои худ ё барномаҳои сиёсии худро дошта бошанд ва онҳо метавонанд иттилоотро барои таҳрик ва ташаккули эътиқоди муайян истифода баранд. Ин зарурати баҳодиҳии танқидии иттилооти гирифташуда ва таҳлили ҳамаҷонибаи сарчашмаҳои гуногунро ба вуҷуд меорад.

Дар маҷмӯъ, ВАО тавассути таъмини дастрасӣ ба иттилоот ва мусоидат ба муколамаи ошкоро дар ҷомеа нақши муҳим мебозад. Онҳо ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, баланд бардоштани шаффофият ва огоҳии шаҳрвандӣ мусоидат мекунанд. Бо вуҷуди ин, бо рушди технологияҳои иттилоотӣ, мушкилоти нав, аз қабili маълумоти бардурӯғ ва садои иттилоотӣ ба миён меоянд. Барои рафъи ин мушкилот кӯшишҳо барои рушди фактчекинг, баланд бардоштани сифати иттилоот ва тафаккури интиқодӣ дар ҷомеа заруранд. Пас, интишори иттилоот тавассути ВАО як раванди дуҷониба буда, бартарӣ ва мушкилоти хоси худро дорад. Зарурати пайваста баланд бардоштани сифати иттилоот, баланд бардоштани эътимод ба ВАО ва ташаккул додани малакаҳои баҳодиҳии интиқодӣ ба иттилоот ба миён омадааст, то ҷомеа маълумоти объективӣ ва боэътимодро барои қабули қарорҳои асоснок дастрас намояд.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандонро кафолат медиҳад, ки фикру ақидаи худро дар ҳама гуна шаклҳои матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма паҳн кунанд. Тақвияти маводи васоити ахбори омма аз ҷониби нашркунандагони корхонаҳои алоқа, дигар ташкилотҳо, инчунин, шаҳрвандон анҷом дода мешаванд. Аммо моҳи августи соли 2000 дар шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд кормандони шуъбаи маҳаллии корҳои дохилӣ узви Иттифоқи журналистони Тоҷикистон Қиёмуддин Сатторовро маҷбур карданд, ки рӯзномаи «Тоҷикон»-ро «News» арзёбӣ кунад. Мушкилиҳои тақсимои қонунии риояи маҳсулот, аз ҷумла,

тавассути дастгир намудани нусхаҳо ё қисмҳои он иҷозат дода намешавад, ба истиснои асоси қарори суде, ки ба қувваи қонунӣ ворид шудааст. Бо вучуди ин, таҷрибаи ҳолатҳои марбут ба интиқоли ғайриқонунии як қатор рӯзномаҳо маълум аст. Ҳамин тариқ, рӯзнома 4 ноябри соли 2004 дар ҳавопаймо дар шаҳри Душанбе дастгир карда гирифта шуд, ки дар шаҳри Бишкек (Қирғизистон) чоп карда шудааст. 18 августи соли 2004 дар рӯзномаи «Неруи сухан» кормандони Вазорати андозҳо ва пардохтҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чопхонаи хусусии «Ҷиёнхон», ки фаҳмотар мерасид, шумораи нусхаҳои чопшудаи рӯзномаро бозҷӯ намуданд. Мувофиқи маълумоти пешакӣ, бо муомилоти эълоншудаи 2700 нусха, рақами воқеӣ тақрибан 7000 нусха буд. Кормандони Вазорати корҳои дохилӣ тамоми чодро мусодира намуданд, фаъолияти ҳафтаворро қатъ намуданд. Дар ин робита, се рӯзнома – «Рӯзи нав», «Наҷот ва одаму олам» – нусхаҳои онҳоро чоп накарданд. Ҳамаи ин рӯзномаҳо ба нашрияҳои муҳимме, ки ба мақомоти давлатӣ муроҷиат кардаанд, фарқ доштанд. Мутаххари Боқизода, сармуҳаррири рӯзномаи «Неруи сухан» гуфтааст, ки дар маълумоти истехсолӣ шумораи каме 2700 вучуд дорад, вале дар аризае, ки барои чопи ҳар як нашр омода карда шудааст, 7000 нусха оварда шудааст. Бо вучуди ин, бо ин сабаб барои наشري рӯзномаи «Рӯзи нав» ва «Одаму олам» монеаҳо эҷод шудаанд.

Ҳолатҳои вучуд доштанд, ки «Шарқи озод» чопи нашрияҳои номатлуби ҳукуматро рад кард. 23 августи соли 2004 сардабири рӯзномаи «Наҷот», А. Давлатов, М. Додохонов, директори хазинаи нашрияи «Шарқи озод» бо мактуб оид ба расонидани хадамоти чопӣ ба рӯзнома муроҷиат карданд. Бо вучуди ин, М. Додохонов бе шарҳу фаҳмондани сабабҳо эълон кард, ки рӯзномаи «Наҷот»-ро чоп карда натавониста, ба идораи нашрия супориш надод, ки шикояти А. А. Давлатовро ба қайд гирад. Мухарриру сарпарасти «Наҷот» гуфт, ки бояд ба идораи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шикоят бурд, ки дар он нашрия тобей

аст. Ба оне ки директори нашрияи ҷавоб дод: «Дуруст аст, ки шумо дар куҷо мехоҳед, шикоят кардан мумкин аст, аммо мо рӯзномаро чоп намекунем». Ҳамзамон, дар сартосари чопи нашрияҳои хусусӣ бо мақсади пешгирӣ намудани наشري маҷаллаҳои мустақил ва ҳизбӣ – «Неруи сухан», «Рӯзи нав», «Одаму олам» ва «Адолат» фишори ғайрирасмиро амалӣ карданд. Роҳбарони чопхонаи хусусӣ бо тарзи гуногун чопи нашрияҳои ғайридавлатиро рад мекунанд. Мувофиқи маълумоти ғайрирасмӣ, соҳибони нашрияҳои чопӣ аз гум кардани тиҷорати худ метарсанд, зеро ба онҳо тавассути мақомоти молиявӣ ва дигар мақомоти танзимшаванда таъсир мерасад. Ҳамин тариқ, давлат ба таври расмӣ ва ғайрирасмӣ нашрияҳои чопӣ ва шабакаи паҳнии воситаҳои ахбори омма, ҳатто тақсимкунандагони хусусиро идора карда, назорати фаъолияти ВАО ва чопхонаҳо дар кишвар заиф аст.

Фаъолияти рӯзноманигорон, созмонҳои ғайридавлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ барои муҳофизат кардани ҳуқуқҳо ва ҳифзи озодии сухан дар Тоҷикистон. Дар ҳалли беҳбуди вазъият бо озодии сухан дар Тоҷикистон, аз ҷумла, дастрасии журналистон ба манбаъҳои маълумоти муҳимми иҷтимоӣ, ҳам ташкилотҳои байналмилалӣ ва ҳам ташкилотҳои ғайридавлатии рӯзноманигорӣ ва рӯзноманигорони мустақил нақши муҳим доранд. Маркази САҲА дар шаҳри Душанбе, филиали Тоҷикистони Институти Ҷамъияти Кушод – Бунёди Мадад, Намояндагии Интернешнл дар Тоҷикистон ва Маркази журналистика дар рӯзноманигории экстремали Иттифоқи журналистони Русия (Москва), Фонди ҳифз хотира ва ҳимояи ҳуқуқи рӯзноманигорон Тоҷикистон, ТҒҲ «Даъваткунандаи асосӣ» (Хуҷанд), Ассотсиатсияи миллии ВАО-и мустақили Тоҷикистон (NANSMIT).

Дар доираи фаъолияти лоиҳаи дастгирии ВАО дар Осиёи Марказӣ (SDC – CIMERA) ва лоиҳаи минтақавии «Ҳифз намудани принципҳои демократии озодии баён дар воситаҳои ахбори омма дар Осиёи Марказӣ»

(USAID), Ассотсиатсияи миллии ВАО-и мустақил дар Тоҷикистон шабакаи мониторинги вайрон кардани ҳуқуқҳои рӯзноманигорон ва ВАО-и Тоҷикистон аз тарафи ин лоиҳаҳо дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳури амалӣ карда мешаванд. Ҳамаи ҳуқуқвайронкуниҳои сабтшуда ба бонки маълумотҳои мониторинг дохил карда мешаванд. Аз рӯйи натиҷаҳои он маълумот дар бораи дастрасӣ ба иттилоот ду маротиба дар як сол тартиб дода шуда, дар шакли китобча ба намояндагони ВАО, мақомоти давлатӣ, созмонҳои ғайридавлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ тақсим карда мешавад. Ҳисоботи мониторинги моҳона дар сайти NANSMIT (www.nansmit.org), дар саҳифаи вебсайт (www.cafspeech.kz) дар сайти Маркази журналистика дар ҳолатҳои ғавқулдда (www.cjes.ru) ҷойгиранд. Илова бар ин, гузоришҳо бо суроғаи электронӣ ба зиёда аз 160 суроғаҳои электронӣ тақсим карда мешаванд. NANSMIT мунтазам изҳор ва мактубҳои шикоятро ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷиноятҳои вазнинтаре, ки ба журналистон ва мақомоти давлатӣ тақсим мешаванд, таҳия менамояд. Тавассути ҳамкорӣ бо Ассотсиатсияи байналмилалӣ Ҷимояи озодии баён (IFES), NANSMIT дастгирии ҷомеаи журналистии ҷаҳонӣ дар рушди озодии суҳан дар Тоҷикистон (www.ifex.org)-ро дастгирӣ мекунад.

Нашрияҳои мустақил мунтазам мақолаҳо дар бораи озодии суҳан дар Тоҷикистонро нашр мекарданд. Аз ҷумла, ин рӯзномаҳои ғайридавлатии «Неруи суҳан», «Тоҷикистон», «Азия плюс» ва «Вечерняя Душанбе» буданд. Бо шарофати рӯзноманигорон мубоҳисаи ҷамъиятӣ оид ба мушкилоти озодии суҳан дар саҳифаҳои матбуот мавриди бознигарӣ қарор дода шуд, вале барои ҳифзи озодии суҳан ва матбуот чораҳои мушаххас андешидан беҳтар буд.

Нашрияи ғайридавлатии «Неруи суҳан», органи Бунёди ҳифзи ҳуқуқи рӯзноманигорони Тоҷикистон мунтазам дар гузоришҳо ва нашрияҳои худ оид ба мушкилот ва дастовардҳои ВАО ва

рӯзноманигорони кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки ба сомонии Маркази журналистии экстремалӣ (Москва) нигаронида шудаанд, маълумот меод. Бунёди хотиравӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои рӯзноманигорони Тоҷикистон ба марги журналистони тоҷик дар давоми ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1992-1997) тафтишоти худро анҷом дод. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон 78 нафар журналисти Тоҷикистон кушта шуданд.

Маркази журналистикаи ҳолатҳои ғайриқонунии (Москва), ки аз тарафи рӯзноманигор Олег Панфилов роҳбарӣ мешуд, китоби «Тоҷикистон: журналистон дар ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997)»-ро ба рӯзноманигорони ғайриқонунии Тоҷикистон бахшидааст (Москва, Хонаи матбуот оид ба ҳуқуқи инсон, 2003).

Дар давраи фаъолияти худ СҒҲ «Департаменти генералӣ» якҷанд лоиҳаҳоро оид ба дастгирӣ ва рушди ВАО-и мустақил ва рӯзноманигорони вилояти Суғд дар шимолӣ кишвар амалӣ намуд. Ташкилоти ҷамъиятии Media-Resource Center дар ҷаҳорҷӯбаи Ташкилоти ғайридавлатии «Девори электронӣ» дар шаҳри Хуҷанд як навъи хона барои рӯзноманигорон, маркази дастгирӣ ва рушди мустақили васоити ахбори омма тавассути таъмини барномаҳои таълимӣ, дастгирии захираҳои техникӣ, китобхона, коммуникатсия ва интернетро таъсис дод. ТҒҲ «Ҳокимияти ҷорум» мунтазам конференсияи матбуотӣ барои рӯзноманигорон бо иштироки намояндагони ҳукуматро мунтазам баргузор мекунад. Дар ҷаҳорҷӯбаи «Девори электронӣ» инчунин, варақаҳои махсуси «Медиа дар рушд» ҷоп карда шуд.

Илова бар ин, иттилоот дар бораи муноқишаҳо ва вайрон кардани ҳуқуқҳои рӯзноманигорон ва воқеаҳои ахбори омма мунтазам дар маводи Кумитаи ҳифзи муҳабирот (CPJ, Нью-Йорк), хабарнигорони бидуни сарҳад (Париж), Freedom House ва Намояндаи САҲА оид ба озодии ВАО Вена) ба таъби мерасид. Ҳар сол масъалаҳои озодии суҳан дар

ҳисоботи Департаменти давлатии ИМА ҳал карда мешаванд.

Бо сабаби паҳн кардани иттилоот дар бораи мушкилоти рӯзноманигорон дар Тоҷикистон мақомоти кишвар муносибати худро ба матбуот ва мустақилона, пеш аз ҳама, тағйир доданд. Ташкилотҳои байналхалқӣ лоиҳаҳои қонунҳоро танзим карданд: – фаъолияти матбуот, изҳороти нашршуда ва номаҳо ба Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон оид ба вазъияти рӯзноманигорон мурочиат кардаанд. Баъзе сохторҳои давлатӣ, аз ҷумла, шуъбаи иттилоотию таҳлилии Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти мушкилоти озодии суҳан ва матбуотро дар кишвар муайян мекунад. Мо боварӣ дорем, ки танҳо тавассути муколама ва ҳамкории байни мақомоти давлатӣ ва матбуот имконпазирии ҳалли мушкилоти мавҷуда бо озодии суҳан, ифода ва матбуот дар Тоҷикистон имконпазир аст.

Тавсияҳо. Бо мақсади рушд додани озодии суҳан ва суръатбахшии равандҳои демократӣ дар ҷомеа, зарур аст, ки мунтазам вазъи давлатҳои озодии суҳан ва ифодаи иттилооти мустақил, васоити ахбори омма, инкишоф додани малакаҳои ҳуқуқӣ барои муҳофизати ҳуқуқҳои касбии рӯзноманигорон ва ҳалли мушкилоти ВАО дар соҳаи ҳуқуқиро танзим намуда, механизмҳои ҳуқуқии танзими масоили озодии суҳан ва воситаҳои ахбори оммаро ба кор даровардан зарур аст.

Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд:

- ворид намудани мақола дар Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рад кардани пешниҳоди иттилооти ҷамъиятиро амалӣ намояд;
- муҳлати пешниҳоди иттилооти муҳимтарини аз як моҳ то панҷ рӯзро паст кунад;
- муайян намудани концепсияи «рақами давлатӣ» ба қонунгузорӣ;
- дар моддаи 174-и Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон

муайян кардани масофаи ҷуброни зарари маънавӣ;

- суръат бахшидани қабули муқаррароти нави иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи телевизион ва радио;

- таъсис додани Шурои телевизионҳои мустақил;

- мақоми ягонаи ваколатдорро барои бақайдгирӣ ва нигоҳдории феҳристи давлатии васоити ахбори омма муайян кардан;

- содагардонии расмиёти бақайдгирӣ ва иҷозатномаҳои чопӣ ва электронӣ;

- дар моддаи 9-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма» ба эътибор гирифтани талаботи қабули фикру ақидаи Вазорати адлия ва Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ба роҳ мондани раванди бақайдгирӣ дар идораҳои нотариалӣ вобаста ба маҳалли ҷойгиршавӣ;

- таъмини иштироки овозҳо дар бораи баррасии дархостҳо барои гирифтани иҷозатнома дар соҳаи телевизион ва радио;

- ворид намудани моддаҳои 171, 172, 174, 1115, 1116-и Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба даст овардани стандартҳои байналмиллалӣ.

1.3. Моликияти зеҳнӣ

Моликияти зеҳнӣ дар раванди инноватсионии Тоҷикистон.

Моликияти зеҳнӣ (IP) дар иқтисоди муосир нақши калидӣ дорад, зеро он навоарӣ, кори эҷодӣ ва ғояҳоро ҳимоя мекунад. Дар ин зербоб мо дида мебароем, ки моликияти зеҳнӣ чист, он кадом намудҳоро дар бар мегирад ва чаро ҳифзи он барои рушди ҷомеа муҳим аст. Моликияти зеҳнӣ чист? Моликияти зеҳнӣ ҳуқуқҳои қонуние мебошад, ки ба муаллифон, ихтироъкорон ва эҷодкорон барои ҳифзи офаридаҳои зеҳнӣ ва навоариҳои онҳо дода шудааст. Он категорияҳои асосии зеринро дар бар мегирад:

- ҳуқуқи муаллифӣ: ҳифзи асарҳои адабӣ, санъат ва мусиқӣ, нармафзор ва дигар корҳои эҷодӣ;
- патентҳо: монополияи ихтироот ва технологияро дар муддати муайян таъмин мекунад;
- тамғаҳои молӣ: ҳифзи рамзҳо ва номҳои молҳо ва хидматҳо, ки ба истеъмолкунандагон имкон медиҳад, ки маҳсулоти истеҳсолкунандагони мушаххасро эътироф кунанд;
- ҳуқуқҳои тарроҳии саноатӣ: ҳифзи шаклҳо ва тарҳҳои аслии маҳсулот;
- муҳофизати сирри тиҷоратӣ: маълумоти махфии ширкатҳоро, аз қабili моделҳои тиҷорат, усулҳои истеҳсоли ва рӯйхати муштариёро муҳофизат мекунад.

Чаро ҳифзи моликияти зеҳнӣ лозим аст? Ҳифзи моликияти зеҳнӣ як қатор бартариҳои муҳим дорад.

1. Инноватсияро пешбарӣ мекунад;
2. IP навоариҳо ташвиқ мекунад, зеро эҷодкорон ва ихтироъкорон боварӣ доранд, ки кори онҳо ҳифз карда мешавад ва дигарон аз кӯшишҳои онҳо баҳра хоҳанд бурд;

3. Бартарии рақобатро дар бозори истеҳсоли ба вуҷуд меорад. Муҳофизати IP ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки бартарии рақобатии худро тавассути пешгирии нусхабардории ғайриқонунӣ ва дуздии навовариҳои худ нигоҳ доранд;

4. Эҷодкориро пешбарӣ мекунад. Ҳуқуқи муаллифӣ ва дигар намудҳои IP эҷодкоронро муҳофизат мекунад ва ба онҳо имкон медиҳад, ки ғояҳои худро бидуни тарси истифодаи ғайриқонунӣ амалӣ созанд;

5. Рушди иқтисодиро дастгирӣ мекунад. Сармоягузoron ва соҳибкорон аксар вақт ҳифзи IP-ро ҳамчун ҷанбаи муҳими рушди сармоягузорӣ ва тиҷорат медонанд.

Сарфи назар аз бартариҳои зиёдаш, системаи моликияти зеҳнӣ низ бо мушкилот рӯбарӯ аст. Яке аз онҳо мувозинати байни ҳифзи моликият ва дастрасӣ ба иттилоот ва технология ба манфиати ҷомеа мебошад. Илова бар ин, дар ҷомеаи шабакавӣ саволҳои нав дар бораи моликияти зеҳнии рақамӣ ва ҳифзи он пайдо мешаванд.

Моликияти зеҳнӣ дар иқтисодиёт ва ҷомеаҳои муосир нақши марказӣ дорад, мусоидат ба инноватсия, ҳифзи ҳуқуқи эҷодкорон ва эҷоди бозорҳои рақобатпазир. Бо вуҷуди ин, танзим ва ҳифзи он инчунин масъалаҳои мураккаби ҳуқуқӣ ва ахлоқиро ба миён меорад, ки таваҷҷуҳи бодикқат ва муносибати мутавозинро барои таъмини бонизомии манфиатҳои соҳибони ҳуқуқ ва умуман ҷомеа тақозо мекунад.

Моликияти зеҳнӣ ҳамчун маҳсулот, ки тавассути он шаклҳои гуногуни дониш аз категорияи молҳои потенциалии ҷамъиятӣ ба категорияи шахсони воқеӣ амалӣ карда мешавад. Ширкат бо ин гуна тарҷума бо кумаки моликияти зеҳнӣ машварат мекунад. Дар навбати худ, ин хусусияти ҳавасмандкунӣ дар ташкили дониши нав ва ихтирооти нав дорад. Фаъолияти ихтиёрӣ дар сурати мавҷуд набудани муассисаи моликияти зеҳнӣ (IP) аз нуқтаи назари иқтисодӣ беасос аст, зеро эҷоди дониши нав ба ҷубронпулӣ барои сармоягузориҳо ба даст намеояд. Аз ин

лиҳоз, дар доираи фаъолияти инноватсионӣ талаботи зарурӣ барои ташкили ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ (бақайдгирӣ, ҳимоя, таснифоти моликияти зеҳнӣ) ба миён меояд. Бо дарназардошти ин, заминаи меъёрию ҳуқуқии IP таъсис дода мешавад.

Концепсияи «моликияти зеҳнӣ» асрҳои XVII-XVIII пайдо шудааст. Таъмини ҳуқуқии шахсони алоҳида ба натиҷаҳои фаъолияти равонӣ дар соҳаҳои илм, истеҳсол ва ғайра мебошад. Мутобиқи қарори Суғд (1976), Созмони ҷаҳонии моликияти зеҳнӣ (WIPO), Созмони ҷаҳонии моликияти зеҳнӣ таъсис дода шудааст.

Дар Федератсияи Русия ва Тоҷикистон ҳифзи моликияти зеҳнӣ, асосан, ба муқаррароти Кодекси шаҳрвандӣ асос ёфтааст. Муайян карда мешавад, ки моликияти зеҳнӣ ҳуқуқи истисноӣ мебошад. Истифодаи натиҷаҳои фаъолияти эҷодӣ дар шакли эҷоди фанни ихтироъкор ё дар шакли кори санъат, дар шаклҳои гуногун дар натиҷаи барқарор кардани ин корҳо ба даст оварда шудааст, истифода мебарад. Пас аз ин, яке аз механизмҳои таъмини ҳифзи моликияти зеҳнӣ қонуни патентӣ мебошад. Патент ҳуқуқи истисноӣеро, ки ба ихтироъ дода шудааст, пешниҳод мекунад, ки метавонад маҳсулот ё роҳи ягон корро дар роҳи нав ё пешниҳод кардани ҳалли нави технологӣ диҳад. Патент моликияти зеҳнӣ ё худ ихтироъро ҳифз мекунад. Ғайр аз ин, чунин муҳофизат дар муддати кутоҳ чун қоида барои 20 сол дода мешавад. Бо ёрии патенти монополия дар фаъолияти инноватсионӣ ба вучуд меояд. Ҳар як монополия маълум аст, ки ба иқтисодиёт зарар дорад. Азбаски иқтисоди муосир, асосан, ба дониш ва технологияи хеле «арзон» асос ёфтааст, асосан барои фаъолияти ҷомеа ва рушди ҷомеаи муосир асос ёфтааст, ин ба арзиши мол ва хизматрасониҳо таъсири калон мерасонад. Аз ҷумла, қариб 70% хароҷоти мошини нав ба қисмҳои ғайримоддӣ, интегратсионӣ афтодааст. Агар ин муҳлат кам карда шавад, ҳавасмандгардонӣ ба фаъолияти ихтироъ коҳиш хоҳад ёфт.

Барои мусоидат намудан ба таҳияи натиҷаҳои фаъолияти зеҳнии ташкилотҳои илмию таҳқиқотии давлатӣ ба истеҳсолот, тибқи қонуни муаллиф бояд якҷоя озодии корҳои таҳқиқотӣ маҳдуд карда шавад, вале бояд ҳуқуқи моликияти худро ба ташкилотҳои илмӣ илмию таҳқиқотӣ, тадқиқоте, ки аз буҷа маблағгузорӣ мешаванд. Мутаассифона, давлат ҳамеша соҳиби самараноки IP мебошад. Ҳамин тавр, дар солҳои 80-ум, Идораи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико тақрибан 30,000 патент дошт. Бо вучуди ин, танҳо 5% шумораи умумии ихтироот барои истифодаи тиҷоратии иҷозатномадиҳанда иҷозат дода шудаанд.

Бо рушди муносибатҳои бозаргонӣ моликияти зеҳнӣ муомилоти молу мулк ба ҳисоб меравад. Эътирози ҷузъҳои он ҳамчун мол дар бозори моликияти зеҳнӣ пайдо мешаванд. Низоми одилона ва комилан патентиро, ки ихтироъкорон, эътироф ва фоидани моддӣ таъмин мекунанд, фаъолияти илмӣ ва инноватсиониро ҳавасманд мекунанд. Ба шарофати кафолатҳое, ки чунин система барои соҳиби патент дода шудааст, барои таҳвили технологияҳо шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Бо вучуди ин, таҷрибаи мазкур нишон медиҳад, ки сатҳи ҳифзи моликияти зеҳнӣ вобаста ба таносуби имтиёзҳо ва навовариҳо дар иқтисодиёти миллӣ муқаррар карда мешавад. Агар майлҳои асосӣ дар иқтисодиёти кишвар намунаи инноватсионии рушд инъикос ёбанд, чунин кишвар, асосан, ба сатҳи баланди ҳифзи моликияти зеҳнӣ манфиатдор аст. Агар кишвар, бо сабаби кам будани иқтидорҳои илмию техникӣ, ба афзалиятҳои инноватсия монанд бошад, пас дараҷаи баланди ҳифзи ҳуқуқи муаллиф ва патенти он аз чунин корҳо пешгирӣ мекунад. Бо андешаи мо, бо тақвияти ҳифзи моликияти зеҳнӣ, мо метавонем аз эҳтимолияти фарогирии тақвияти ҳифзи ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ, бунёд ва таҳияи навовариҳо даст кашем. Қабули тадбирҳои нисбатан мустаҳкам барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ метавонад афзоиши фосилаи технологии байни кишварҳои истеҳсолкунанда ва рушдкардашуда,

инчунин, тамоюлҳои монополистиро дар бозорҳо барои рушди нав пешгирӣ намояд. Низоми пурқуввати ҳимояи ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ метавонад воқеан раванди эҷоди рушди инноватсиониро коҳиш диҳад, ки боиси коҳиши шумораи на танҳо алтернативӣ, балки умуман навовариҳо гардад.

Аз тарафи дигар, мавҷудияти низоми бозғатимоди ҳифзи моликияти зеҳнӣ ба тақвияти таҳқиқоти илмию таҳқиқоти илмию ҳассосӣ мусоидат мекунад. Фаъолияти чунин системаҳо ба фароҳам овардани заминаи моликияти зеҳнӣ кумак мерасонад, ки заминаи ҳуқуқи харид ва фурӯши инноватсиониро таъмин мекунад. Бинобар ин, ҷалби ҷолибияти сармоягузори кишвар, бахусус, ҷалби инвеститсия дар соҳаи технологияҳои олии иқтисодиёт.

Ҳифзи сусти моликияти зеҳнӣ бо мақсади мусоидат ба дастрасӣ ба захираҳои зеҳнӣ ғоидаи фаъолияти инноватсиониро коҳиш медиҳад. Дар айни замон, имкониятҳои кам кардани хавфҳо коҳиш ёфтааст, зеро мавҷудияти захираҳои зеҳнӣ дар истехсолот доираи васеи иштирокчиёни давраи инноватсионӣ, такмил додани моликияти зеҳнӣ ба зараре аз субъектҳои иқтисодии пештар дар раванди инноватсия оғоз карда мешавад.

Ҳамин тариқ, он рӯй медиҳад, ки «бригада» истифода бурдани ғояҳои дигар одамонро рушд медиҳад, то он даме ки ҳифзи моликияти зеҳнӣ барои иқтисодиёт муфид бошад. Дар натиҷа 3-6 ғоизи савдои ҷаҳонӣ аз молҳои меояд. Бо дарназардошти воқеият ин 120-240 миллиард долларро дар як сол ташкил медиҳад.

Имконияти маҳдуд барои эҷоди инноватсияҳои худ, Тоҷикистон рушди иқтисодии худро тавассути нусхабардори дигар ҳалли технологӣ афзоиш медиҳад. Аз ин рӯ, риояи муқаррароти ҷанбаҳои тижоратии моликияти зеҳнӣ (TRIPS) аз ин кишварҳо хароҷоти марбут ба дастовардҳои инноватсиониро баланд мебардорад ва ҳатто метавонад

«рушди» як қатор соҳаҳо ва хизматрасониҳо, ба монанди эҷоди нусхаҳоро сабаб гардад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки проблемаи эҷод ва рушди соҳаи технологияҳои олиии иқтисодӣ бо ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ дар ин бахш бо қарори марбут ба ҷанбаҳои тиҷоратии моликияти зеҳнӣ алоқаманд аст.

Дар Эълумияи шартномаҳои байналхалқӣ дар соҳаи моликияти саноатӣ аз 20 январи соли 1994 Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор шартномаҳои муҳимтарини байналхалқӣ эълон кард. Сатҳи созишномаҳои байналхалқӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои дар кишвар қабулгардида маънои онро дорад, ки низоми ҳифзи моликияти зеҳнӣ дар сатҳи қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ғайриҷида мекунад. Бо вучуди шароити мусоид ҳоло дар Тоҷикистон дараҷаи нисбатан ками ғайриҷидаҳои ихтироъ вучуд доранд, коэффитсиенти ғайриҷидаҳои ихтироӣ барои 10 ҳазор нафар аҳоли ба ҳисоби миёна 1,5 фоизро ташкил медиҳад.

Нақши давлат дар ташаккули муассисаи моликияти зеҳнӣ дар се самт таъмин меёбад.

Кумаки давлатӣ бо мақсади ҳавасмандгардонии ғайриҷидаҳои субъектҳои истеҳсоли натиҷаҳои сифатан нави ғайриҷидаҳои зеҳнӣ, тақмили натиҷаҳои илмӣ ба марҳилаи тарҳҳои саноатӣ анҷом дода мешавад. Давлат бояд ба ташкилотҳои давлатии таҳқиқотӣ, хариди таҷҳизоти озмоишӣ, нармафзори замонавӣ барои амсиласозӣ ва ғ. мусоидат намояд. Дар ин асос, инфрасохтори рушди инноватсионӣ таъмин карда мешавад.

Бо мақсади баланд бардоштани иқтидори таҳқиқотӣ бо роҳи муттаҳид намудани равандҳои тадқиқотӣ ба як нуктаи ҷудогона, давлат бояд захираҳои иттилоотиро дар бораи таҳқиқоти ҳамаи таҳқиқотҳои гуногуни ташкилотҳое, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ мебошанд, ташкил диҳад. Барои ихтироъ дар марказҳои таҳқиқотӣ зарур аст, ки бо мақсади

чалби мутахассисони баландхтисос бо иқтидори инноватсионӣ шароити зарурӣ фароҳам оваранд.

Ҳавасмандгардонии рушди институтҳои моликияти зеҳнӣ ба давлат барои эҷоди афзалияти андоз ва гумрук барои ширкатҳое, ки натиҷаҳои фаъолияти зеҳнии ташкилотҳои таҳқиқотиро дар истеҳсолоти худ иҷро меkunанд, инчунин шароити махсуси содироти маҳсулоти технологиро фароҳам меорад. Рекламаи махсуси андозбандии ташкилотҳои таҳқиқотӣ. Бо мақсади эҷоди натиҷаҳои баланди оқилонаи фаъолияти зеҳнӣ, созмонҳои таҳқиқотӣ ба таҳрики фаъолиятҳои таҳқиқотӣ, инчунин, тақвият додани ташкилотҳои илмию таҳқиқотӣ ба ихтирооти худ мусоидат меkunанд. Ҳамаи ин ба афзоиши ҳамкориҳои миёни институтҳои таҳқиқотӣ ва корхонаҳои саноатӣ мусоидат хоҳад кард.

Барои танзими рушди институтҳои моликияти зеҳнӣ, маҷмуи меъёрҳои муосири меъёрӣ зарур аст. Дар ин замина, ҳамаи намудҳои робитаҳои байни субъектҳои фаъолияти зеҳнӣ танзим карда мешаванд, механизми ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ бо назардошти манфиатҳои ҳамаи субъектҳои IP такмил дода мешавад. Муҳимияти хоса таҳия намудани тадбирҳое мебошад, ки пайдоиши монополияҳо дар истифодаи натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ ғайриимкон аст.

1.4. Танзими реклама

Реклама як чузъи ҷудонашавандаи ҷаҳони тиҷорати муосир аст, аммо истифодаи он танзимро барои ҳифзи манфиатҳои истеъмолкунандагон ва таъмини риояи меъёрҳои ахлоқӣ талаб мекунад. Танзими таблиғ дар пешбурди рақобати солим, пешгирии фиреб ва муқаррар кардани стандартҳое, ки таҷрибаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ масъулиятнокро дар ҷаҳони таблиғ пешбарӣ мекунанд, нақши муҳим дорад.

Яке аз ҷанбаҳои асосии танзими реклама ҳифзи амнияти иттилоотии истеъмолкунандагон мебошад. Маводи таблиғотӣ набояд истеъмолкунандагонро гумроҳ кунанд ё маълумоти муҳимро дар бораи маҳсулот ё хидмат пинҳон намоянд. Қонунҳо ва қоидаҳо аз таблиғгарон талаб мекунанд, ки маълумоти дақиқ, аз ҷумла нарх, хусусиятҳо, шартҳои истифода ва ғайра пешниҳод созанд. Ин ба истеъмолкунандагон кумак мекунад, ки қарорҳои оқилона қабул кунанд ва аз қаллобӣ канорагирӣ кунанд. Қисми муҳими танзими реклама стандартҳои ахлоқӣ мебошанд. Ташкилотҳо ва гурӯҳҳои саноатӣ кодексҳои рафторро таҳия мекунанд, ки барои қобили қабул ҳисобидани кадом намуди таблиғ истифода мешаванд. Ин стандартҳо метавонанд талаботро оид ба ростқавлӣ, эҳтиром ба шаъну шарафи инсон ва мамнуиятҳои қолабӣ, ки метавонанд ба ҷомеа зараровар бошанд, дар бар гиранд. Дар кишварҳои гуногун барои таблиғи баъзе маҳсулот ва хидматҳо маҳдудиятҳо вучуд доранд. Масалан, маҳсулоти тамоку, машрубот ва баъзе доруҳо бо сабаби доштани хатари эҳтимолӣ ба саломатӣ метавонанд ҷиҳати таблиғ манъ ё маҳдуд карда шаванд. Ин амал ба нигарониҳо дар бораи ҳифзи истеъмолкунандагон ва ҷомеа вобаста аст.

Муқаррароти таблиғ маҳдудиятҳоеро дар бораи таблиғе, ки метавонанд ба кӯдакон зараровар бошанд, муқаррар мекунад. Кӯдакон на

ҳама вақт қодиранд, ки паёмҳои таблиғотиро аз нуқтаи назари интиқодӣ арзёбӣ кунанд, аз ин рӯ маводи таблиғотие, ки метавонад онҳоро ба иштибоҳ барад ё гумроҳ кунад, бояд маҳдуд бошад.

Танзими реклама механизмҳои ҷазо додани таблиғгаронро, ки қоидаҳоро вайрон мекунанд, дар бар мегирад. Ин метавонад ҷарима, манъи баъзе намудҳои таблиғ ё ҳатто оқибатҳои ҳуқуқӣ дошта бошад. Ин амал ба нигоҳ доштани стандартҳо ва ҳифзи манфиатҳои истеъмолкунандагон мусоидат мекунад.

Танзими таблиғ дар тиҷорати муосир тавассути ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагон ва нигоҳ доштани меъёрҳои ахлоқӣ нақши муҳим дорад. Он ба рушди мутаносиби соҳаи реклама мусоидат мекунад ва эҳтироми манфиатҳои ҷамъиятӣ ва истеъмолкунандагонро таъмин менамояд.

Реклама яке аз шаклҳои паҳнкунии иттилоот аст. Таҷрибаи ҳуқуқии аксарияти кишварҳо дар ҷаҳон аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ асос ёфтааст. Дар иқтисоди бозорӣ, рекламе, ки дар саҳифаҳои даврии чопшуда ҷойгир шудаанд, яке аз манбаъҳои муҳимтарини даромадҳо ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, бо рушди муносибатҳои бозаргонӣ дар низоми васоити ахбори омма, нашрияҳои махсуси реклама ва иттилоот пайдо шуданд.

Қонуни ҚТ «Дар бораи реклама» маънои онро дорад, ки иттилоот дар ҳама гуна шакл паҳн карда шудааст, бо истифода аз ҳар гуна намуди иттилоот дар бораи молҳо, ақидаҳо ва амалиёт (иттилооти рекламавӣ), ки барои доираҳои номуайян пешниҳод гардидааст ва барои ташаккул ё нигоҳ доштани манфиатҳо пешбинӣ шудааст, ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, молу мулк, ақидаҳо ва амалиёт ва ба татбиқи молҳо, идеяҳо ва фаъолиятҳо мусоидат мекунанд.

Реклама бояд одилона ва боэътимод бошад. Рекламаи нодуруст, беэътимод, таблиғот, ғайриқонунӣ ва пинҳонӣ иҷозат дода намешавад.

Ношинос ин рекламаест, ки:

– шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки молҳои эълоншавандаро рад мекунанд;

– истеъмолкунандагон дар бораи маҳсулоти рекламавӣ аз тариқи тақлид (нусхабардорӣ ё тақаллубӣ) лоиҳаи умумӣ, матн, формулаҳои рекламавӣ, тасвирҳо, мусиқӣ ё овоздиҳандае, ки дар рекламаи дигар истифода мешаванд, ё ба воситаи сӯиистифода аз боварии шахсони воқеӣ, ё набудани таҷрибаи онҳо, аз ҷумла, бо сабаби набудани рекламаи қисми зиёди иттилоот.

Боварӣ надорад, ки рекламаи дар он иттилооти нодуруст дар робита бо:

– чунин хосиятҳои мол ба сифати табиат, таркибӣ, усули истеҳсолот, мақсад, моликияти истеъмоли, шароити истифода, мавҷудияти сертификати муттаҳидӣ, нишонаҳои сертификатсия ва аломати риояи стандартҳои давлатӣ, рақам ва ҷойи пайдоиши он;

– мавҷудияти мол дар бозор, имконпазирии хариди он дар ҳаҷми муайян, вақт ва ҷой;

– арзиши (нархи) мол дар лаҳзаи паҳн кардани реклама; Шартҳои иловагии пардохт;

– интиқол, табодул, баргардон, таъмир ва нигоҳдории мол;

– кафолат, ҳаёти хизматӣ, ҳаёти шафқат;

– ҳуқуқи истифодаи рамзҳои давлатӣ, инчунин нишонаҳои созмонҳои байналмилалӣ;

– қабули расмӣ, гирифтани мукофотҳо, дипломҳо ва дигар мукофотҳо;

– пешниҳоди иттилоот дар бораи хариди як қатор ҳамчун мол, агар мол қисми як силсила бошад;

– натиҷаҳои тадқиқот ва озмоишҳо, шартҳои илмӣ, ноҳунакҳо аз нашрияҳои техникӣ, илмӣ ва дигар нашрияҳо;

– оmore, ки дар шакли намоиш дода мешавад эътибори худро баланд бардорад;

– муқоиса бо дигар мол, инчунин бо ҳуқуқ ва вазъи дигар шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ;

– истинод ба ҳама гуна кафолат ба истеъмолкунандагони молҳои рекламавӣ; Андозаи воқеии талабот ба мол; Маълумот дар бораи реклама.

Эҳсосоти рекламавӣ ин маълумоти матнӣ, визуалӣ, иттилооти одиро, ки меъёрҳои умумии қабулшудаи инсоният ва ахлоқро бо истифода аз калимаҳои зӯроварӣ, муқоиса, тасвир дар бораи наҷод, миллат, касб, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, синну сол, ҷинс, забон, дин, фалсафа, сиёсӣ ва эътиқоди физикийи шахсон аст:

– объекти санъат, ки мероси фарҳангии миллий ё оламро дар бар мегирад;

– нишонаҳои рамзи давлатӣ, пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар давлатҳо, рамзҳои динӣ;

– шахси воқеӣ ё ҳуқуқие, ки ҳама гуна ғайриқонуният, касб, маҳсулотро ифода мекунад.

Шахси воқеӣ ё ҳуқуқие, ки дар бораи истеҳсол ва ё паҳн кардани рекламаи дорои маълумоти носоҳеҳе, ки ба шараф, ва эътибори он зарар дорад, ҳуқуқ дорад, ки ҳуқуқҳои поймолшударо вайрон кунад, тибқи тартиби пешбинишудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, рекламадиҳанда бояд ба таври ошкоро чунин изҳоротро рад кунад, агар рекламадиҳанда ихтиёран ба ин талабот мувофиқат накунад.

Рекламаи нодуруст аз ҷониби рекламадиҳанда (истеҳсолкунанда) ба таври маъмул истеъмолкунандагони рекламаро фиреб медиҳад. Рекламаи дуруғин иҷозат дода намешавад.

Истифодаи маҳсулоти радио, телевизион, видео, аудио ва кинофилмҳо, ҳамчунин дигар маҳсулоти ҷанбаи тарғиботидошта ва

тақсим кардани тарзҳои дигари рекламаи пинҳонӣ, яъне рекламае, ки дарки он таъсири манфӣ дорад, аз ҷумла, тавассути истифодаи варақаҳои видеоии махсус сабти овоз) ва дигар роҳҳо иҷозат дода намешавад.

Дар барномаҳои радио ва телевизион ба тамос бо реклама иҷозат дода намешавад:

- суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвазирӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷаласаҳои Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вохӯриҳои муштаракӣ онҳо, чорабиниҳои ҳукумати, маросимҳои хунин ва дигар чорабиниҳои расмӣ;

- барномаҳои динӣ;

- паҳши барномаҳои таълимӣ дар муддати 15 дақиқа ва на зиёда аз 30 сония;

- барномаҳои радио ва филмҳои бидуни ризояти соҳибони ҳуқуқи муаллиф;

- паҳши он, аз 15 дақиқа камтар аст;

- паҳши барнома, давомнокии паҳши барнома аз 15 то 60 дақиқа, беш аз ду маротиба.

Ҳангоми истифодаи реклама дар шакли overlays, аз ҷумла, усули «хати доимӣ», андозаи он набояд аз ҳафт фоизи нуқтаи фосилавиъ зиёд бошад.

Пардохти рекламаи ҳамон як маҳсулот, инчунин тақсими реклама дар бораи рекламадиҳандаи худӣ, набояд дар муддати як соат давомнокии на камтар аз ду дақиқа дар вақти эфири барномаҳои радио ва телевизион дар ҳамон суръати якхела бошад.

Дар барномаҳои радио ва телевизионҳои давлатӣ, барномаҳо ба сифати паёмҳо ва маводи рекламадиҳӣ ба қайд гирифта намешаванд.

Дар барномаҳои кӯдакона то 30 дақиқа реклама манъ аст. Бо ёрии телефон, нигоҳдории компютерӣ, реклама танҳо пас аз паёми кумак (мурочиат) аз ҷониби муштарӣ талаб карда мешавад. Бо телефон, компютер ва дигар хидматҳо, реклама танҳо бо розигии муштарӣ пешниҳод карда мешавад. Арзиши чунин реклама набояд ба арзиши маълумоте, ки аз ҷониби муштарӣ талаб карда мешавад, дохил карда шавад.

Истифодаи рақамҳои телефони пулакии хизматрасонии ёрии таъҷилӣ, полис, бригада бо мақсади паҳн кардани реклама манъ аст. Тақсимои реклама дар шаҳрҳо, ноҳияҳо, шаҳракҳо, деҳаҳо ва дигар минтақаҳо метавонанд дар шакли плакатҳо, намоишҳо, шишаҳои сабук ва дигар воситаҳои техникий тақсимои устувори ҳудудӣ (рекламаи берунӣ) амалӣ карда шаванд.

Эъломияи аудит бояд бо нишонаҳои аломатҳои огоҳӣ, аломатҳои роҳ, инчунин, кам кардани беҳатарии ҳаракати нақлиёт дар муқоиса бо реклама (шеваҳои, нишонаҳо, лавҳаҳо ва ғ.) дар болои роҳ ё дар тарафи рости роҳ ҷойгир карда шаванд.

Тақсимои реклама дар шаҳрҳо, ноҳияҳо, деҳаҳо ва дигар қитъаҳо бо иҷзати мақомоти дахлдори ҳокимияти маҳаллӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода мешавад.

Додани реклама дар бораи воситаҳои нақлиёт дар асоси шартномаҳо бо соҳибони воситаҳои нақлиёт ё шахсоне, ки ҳуқуқи моликияти воситаҳои нақлиёт доранд, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун ё шартнома барои ашхосе, ки ҳуқуқи моликияти ин молу мулк доранд, пешбинӣ шудааст.

Ҳолатҳое, ки маҳдудият ва манъи паҳн кардани реклама дар бораи воситаҳои нақлиёт бо мақсади таъмини беҳатарии ҳаракати роҳ дар мақомоти роҳбарикунанда аз ҷониби мақомоти ваколатдор, ки мониторинги беҳатарии ҳаракат доранд, муайян карда мешаванд.

Тақсимоти реклама дар почта танҳо бо иҷозати Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Ба ғайр аз рекламаи ҷанбаи иҷтимоидошта реклама дар болои биноҳои мақомоти ҳукуматӣ ва муассисаҳои таълимӣ манъ аст.

Рӯйхати этил, спирти этилӣ, маҳсулоти тамоку, аудио ва маҳсулоти тамоку, аудио, видео ва маснуоти чопӣ, хӯроки кӯдак ва ширҳои ғизоӣ барои хӯрок, лаблабу, пистиферҳо, маводи муҳаддир, психотропӣ ва прекурсорҳо, силоҳи ҳарбӣ, лавозимоти ҷангӣ ва таҷҳизоти низомӣ, доруворӣ, дорухонаҳои табобат, инчунин, муқоисаи доруҳо бо дигар доруҳо барои рекламаи онҳо.

Рӯйхати доруворӣ, таҷҳизоти тиббӣ ва таҷҳизоти санитарияи гигиенӣ, маҳсулоти доруворӣ ва профилактикӣ, иловагӣҳои хӯрокворӣ ва косметикӣ, инчунин, рекламаи усулҳои табобат, пешгирӣ, ташҳис ва барқароркунӣ танҳо бо иҷозатномаи дахлдор ё ҳуҷҷати иҷозатдиҳии Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, ҳангоми гирифтани патент барои ихтироъ дар ин соҳа иҷозат дода мешаванд.

Рекламаи силоҳҳои шахрвандӣ, аз ҷумла, шикор ва асбобҳои варзишӣ, танҳо дар давраҳои, ки ба паҳн кардани реклама, инчунин, дар дигар давраҳо барои истифодабарандагони чунин силоҳ истифода мешаванд, иҷозат дода мешавад.

Дар истеҳсол, ҷойгиркунӣ ва тақсими рекламаи молиявӣ (аз ҷумла бонкӣ), суғурта, хадамоти сармоягузорӣ ва дигар хизматрасониҳо вобаста ба истифодаи фондҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин коғазҳои қиматнок мумкин нест:

- маълумоти миқдорӣ дар реклама, ки бевосита ба хизматрасониҳои рекламавӣ ё коғазҳои қиматнок алоқамандӣ надорад;

- андозаи дивидендҳо дар саҳмияҳои сабти номӣ кафолат дода мешавад;

- пешбурди коғазҳои қиматбаҳо пеш аз бақайдгирии тавсифоти онҳо;
- таъмин намудани ҳама гуна кафолат, ваъда ё тасаввур дар бораи самаранокии фаъолият, аз ҷумла, бо эълон намудани афзоиши арзиши бозории коғазҳои қиматнок;

Додани ҳадди ақал яке аз шартҳои шартнома, агар рекламаи шартҳои шартнома муқаррар карда шавад.

Назорати давлатии риояи қонунгузории Тоҷикистон дар бораи реклама аз ҷониби Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад. Хадамоти зиддиинҳисорӣ дорои ваколатҳои васеъ оид ба ошкор ва қатъ кардани қонунвайронкуниҳои қонунгузории реклаमाӣ аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, баррасии парвандаҳои ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ дар соҳаи реклама ва ба вайрон кардани ҳуқуқвайронкуниҳо вобаста аст. Андозаи ҷаримаҳо барои чунин вайронкунӣ хеле муҳим аст (миқдори ниҳоятӣ ҷарима то 2000 нишондиҳанда барои ҳисобҳо).

1.5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма»

Ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», ки соли 1990 қабул гардидааст, солҳои 1992, 1996, 1997, 1999 ва 2002 тағйироту иловаҳо ворид шудааст.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки чунин ном ба меъёрҳои умумии қабулшуда ҷавобгӯ нест. Дар амал, як шахс метавонад ба Қонуни ҶТ дар бораи ВАО муроҷиат кунад. Ғайр аз ин, мо баъзе калимаҳои концептуалиро дар ин қонун нишон медиҳем. Қонун ҳалли як қатор масъалаҳои муҳимми қонунии ВАО мебошад, ки инҳоянд:

- муҳтавои вазъи ҳуқуқии соҳиби васоити ахбори омма, он механизми пешгирии монополизатсияи бозори ВАО ва маҳдуд кардани тамаркуз дар соҳаи ВАО;

- низоми тадбирҳои дастгирии расонаҳои давлатӣ бо кафолати ҳуқуқии озодии ВАО ва ғ.

Акнун мо ба таҳлили ин матлабҳо, ба андешаи мо, чандон мукамал ва қаноаткунанда нестанд. Қисми 1-уми Қонуни матбуот ВАО-ро муайян мекунад. Мувофиқи қонун, «васоити ахбори оммаи нашрияҳои чопӣ, телевизион ва радио, оғонсиҳои иттилоотӣ ва дигар муассисаҳое, ки воситаҳои ахбори оммаро нашр мекунанд, пешниҳод мекунанд».

Дар ҳудуд ва ҳавзаи ИДМ, аксари кишварҳо ин таҳриро дар қонунҳои худ истифода намебаранд. Онҳо мақолаҳои мувофиқро доранд ва дар бораи ин гуна изҳорот чун «воситаҳои ахбори омма», «рӯзноманигор», «агенти иттилоотӣ» ва ғ. муносибат менамоянд.

Пешниҳод карда мешавад, ки он дар таҳрири нав ва дар қолаби «Консепсияи асосӣ» пешбинӣ карда шавад.

Ғайр аз ин, дар моддаи 2-и Қонун низ қабули нусхаи нав зарур аст. Дар нашрияи ҷорӣ дар ҷадвали 2 ин тафсилоти ғавқулодда ҳамчун

«гирифтани маълумот» вучуд надорад. Пас аз меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон он бояд мутобиқи моддаи 19 Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ қайд карда шавад. Тоҷикистон соли 1999 ин Созишномаро тасдиқ кардааст.

Бо назардошти моддаи 3-и Қонун, ки бо забони воситаҳои ахбори омма алоқаманд аст, онро муҳофизат ва рушди забони тоҷикӣ барои таҳияи заминаи қатъии чопи электронӣ ва васоити электронӣ, ки дар забони ғайр аз забони давлатӣ фаъолият мекунанд, мувофиқанд. Ин амал дар ҷаҳон вучуд дорад (баъзе ҷумҳуриҳои Балтик, Қазоқистон ва ғ.).

Моддаи 4-и Қонун қабули қонуни алоҳида оид ба тартиби додани кумакпулиҳои давлатиро пешбинӣ менамояд. Дар асл, мо чунин қонун надорем. Ба андешаи мо, инкишоф ва қабули чунин як лоиҳа танҳо ба воситаҳои ахбори омма фоида меорад. Дар ин қонун, аз ҷумла, чизҳои зарурӣ барои таҳияи андозбандии имтиёзноки андоза зарур аст.

Моддаи 7-и Қонуни мазкур бояд чунин муқаррар карда шавад: «Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст»:

а) «қонунгузорӣ» дар бораи он ки қонунгузориҳои мазкур танҳо аз қонунҳо иборат аст, аз ин рӯ, калимаҳои «дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» бояд аз матн хориҷ карда шаванд;

б) агар дар ин модда зарурати илова намудани «дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» зарур бошад, унвони мақоларо бояд аз «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» ба «Асосҳои ҳуқуқӣ ...» табдил диҳем, ки дар он мундариҷа васеътар аст.

Моддаи 8-и Қонун бояд ба назар гирифта шавад. Мувофиқи қисми 1-и ҳамин модда ҳуқуқҳои таъсис додани васоити ахбори омма ба ҳокимиятҳои маҳаллӣ ва дигар мақомоти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои эҷодӣ, иттифоқҳои эҷодӣ, кооперативҳо, иттиҳодияҳои динӣ ва дигар иттиҳодияҳои шаҳрвандон, ки қонунҳо, коллективҳои меҳнатӣ, инчунин шахсони алоҳида ташкил шудаанд, мебошанд.

Дар ҳамин ҳол, моддаи 7-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ки «Ҳуқуқи таъсис додани васоити ахбори омма» номида мешавад, «Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ ва раиси он ҳуқуқ доранд, ки мақомоти матбуоти худро таъсис диҳанд, радио, телевизион ва ғайра истифода баранд. Мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Ин аз он иборат аст, ки ҳокимияти маҳаллӣ метавонад танҳо як муассиси рӯзнома ё маҷалла, на телевизион ва радио бошад».

Тавре аз мазмуни моддаи Қонуни конституционӣ дида мешавад, ин муқаррарот бо қонуни таҳлилшуда дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма муҳолифат мекунад ва дар амал татбиқ намегардад, ягон қонуни маҳаллӣ аз ин ҳуқуқ истифода накардааст ва ба таъсискунандаи васоити ахбори электронӣ дар Тоҷикистон дохил намешавад.

Ин пешниҳод барои ворид намудани шахсони ҳуқуқӣ дар рӯйхати муассисони ВАО мебошад. Илова бар ин, Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин шаклҳои ташкилию ҳуқуқиро ҳамчун иттифоқҳои эҷодӣ, иттиҳодияҳои кооперативӣ, иттиҳодияҳои динӣ ва, махсусан, коллективҳои меҳнатӣ наметонанд. Бинобар ин, ин ибораҳоро аз матни қонуни мазкур истисно кардан зарур аст.

Қисми 2-и ҳамин модда муайян мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон монополияи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма иҷозат

дода намешавад. Бо вучуди ин, механизми муайянкунии ин меъёр ба қайд гирифта нашудааст.

Қисми 3-и ин модда низ бояд тағйир дода шавад. Масалан, матн, ки «онҳо наметавонанд муассисони ВАО»-ро пайдо кунанд:

Шаҳрвандоне, ки ба синни ҳаждаҳ нарасидаанд ё мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ба таври қобили мулоҳиза эътироф карда мешаванд, ё иқтидори онҳо маҳдуд аст;

Ва чӣ дар бораи шаҳрвандоне, ки ҳукмҳои худро дар маҳбасҳои маҳбасхонаҳо бо ҳукми суд адо мекунанд? Бинобар ин, ин лаҳза ба инобат гирифта мешавад. Боби минбаъдаи ин модда ҳамчунин бояд таҳрир карда шавад.

Дар ин ҷо, қонунгузор ин гуна категорияи шахсонро ҳамчун шахсони ҳуқуқии хориҷӣ гум кардааст. Бақайдгирии Media мутобиқи моддаи 9 Қонун аз ҷониби мақомоти идораи нотариалӣ дар маҳалли ҷойгиршавии онҳо анҷом дода мешавад. Ин муқаррарот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ, ки ба баҳисобгирии шахсони ҳуқуқӣ ба салоҳияти Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст, мухолифат мекунад.

Илова бар ин, муқаррароти мавҷуда оид ба пешниҳоди «Вазифаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои бақайдгирии воситаҳои ахбори омма ба матн мувофиқат намекунад, монсаби бюрократии номуносиб ва ғайриоддӣ ба ташкили васоити ахбори омма мебошад.

Қисми 5-и ин модда бояд тоза карда шавад, зеро ин масъала бояд дар асоси Қонуни ҚТ дар бораи бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ танзим карда шавад.

Моддаи 13-и Қонун бояд хориҷ карда шавад, зеро ин муқаррарот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи масъулияти давлатӣ мухолифат мекунад.

Дар қисми 1-и моддаи 14 дар ҷазо «3. Мувофиқи қарори суд дар сурати вайрон кардани талаботи моддаҳои 6 ва 22 Қонуни мазкур зарур аст, ки муқаррароти моддаҳои 6 ва 22-ро муқаррар созанд, зеро ин мақолаҳо аз якчанд қисм иборат буда, тамоми меъёрҳои ин моддаҳо метавонанд барои қатъ кардани фаъолияти ВАО хидмат кунанд.

Дар моддаи 14 зарурати такмил додани пораҳои охир зарур аст, зеро пешниҳоди он аз нуқтаи назари техникаи қонунгузорӣ нодуруст аст.

Номгӯи сабабҳои бекор кардани васоити ахбори омма, қонунгузор бояд «дар сурати вайрон кардани муқаррароти ин модда ё сабабҳои дар боло зикргардида» минбаъд онро нависад ва ба ҷойи он мебинем, ки чи гуна тафсири дурусти «муқаррароти Қонуни мазкур», ки ин иҷозат намедиҳад. Илова бар ин, Вазорати фарҳанг бояд аз ин пешниҳод хориҷ карда шавад, зеро Вазорати адлия мақоми ваколатдор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Сархати сеюми моддаи 27 дар қисмате, ки дар он навишта шудааст, «... тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ба шикоят аз амалҳои ғайриқонунии мақомоти ҳукумати ва шахсони мансабдоре, ки ҳуқуқҳои шаҳрвандонро вайрон меkunанд» бояд таҳрир карда шаванд, зеро қонуни мазкур дар ин банд зикр нашудааст.

Фасли зерин, дар бораи «такрори мавод» бояд пурра қатъ карда шавад, зеро ин қоидаҳо аз ҷониби қонуни дахлдори ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд.

Пешниҳод карда мешавад, ки ин мақола бо қоидаҳои дахлдор дар бораи «дархости маълумот», «муҳлатҳои ҷавоб ба дархости маълумот», «масъулияти воқуниш ба дархости маълумот» ва ғайра. Инчунин, тавсия дода мешавад, ки матни қонунро бо мақолаи алоҳида дар бораи «сабти маҳфӣ» илова кунанд, ки дар он шароит ва мақсади истехсоли чунин сабт нишон дода шудааст.

Бо назардошти он, ки фасли 2-и сархати якум ва қисми 3-уми моддаи 29-и Қонун маҳдуд карда шудааст, яке аз онҳо метавонад сензура ва, умуман, баръакси стандартҳои байналмилалӣи озодии суҳан, пешниҳоди тағйир додани мақоларо ба «Маълумоти махфӣ ва махфияти манбаи иттилоот» ва давлат чунин аст: «Дар маҷалла, журналист, созмоне, ки воситаҳои ахбори оммаро пешниҳод мекунанд, ҳақ надоранд дар паёмҳои паҳншудаи иттилооти иттилоотии шахрвандон бо шартӣ нигоҳ доштани махфияти худ хабар диҳанд.

Таҳлилгар дар маҷалла, рӯзманигор, ташкилоти паҳши эфирӣ вазифадор аст, ки сарчашмаи сирри махфиро нигоҳ дорад ва ҳаққи номзадери надошта бошад, ки ба онҳо ному насаби худро пешниҳод накардааст, ба истисноӣ ҳолатҳое, ки дархости дахлдор аз суд дар робита бо парванда дар мувофиқи судӣ. Маълумот барои муайян намудани манбаи иттилоот махфӣ, махсусан бо Қонуни мазкур ҳифз шудааст.

Таҳлилгар дар маҷалла, рӯзманигор, ташкилоти паҳши эфирӣ ҳуқуқи мустақим ё бавоситаи иттилоотро ба таври мустақим ё бавосита нишон медиҳад, ки шахсияти ноболиғи ҳамчун қурбонӣ эътирофшуда ё ки содир намудани ҷинояти содиршуда, ё гумонбаршуда, инчунин, содир намудани рафтори маъмурӣ, ё амали ғайриқонунӣ бе розигӣ ҳуди шахси ноболиғ, ё намояндаи қонунӣ ё».

Дар моддаи 30-и Қонун пешбинӣ шудааст, ки ислоҳ карда шаванд ва таърифи концепсияи журналист дар шакли васеъшуда бояд дар аввали қонун дар мақолаи дахлдор дода шавад.

Моддаи 31 бояд васеъ карда шавад. Махсусан, дар байни ҳуқуқҳои рӯзманигор шумо метавонед нуқтаҳои зеринро дохил кунед: Журналист ҳуқуқ дорад:

а) ба мақомот, ташкилотҳо, иттиҳодияҳо ё хадамоти матбуоти онҳо вогузор карда шавад;

б) вазифаи аввалиндараҷа вобаста ба иҷрои вазифаҳои касбӣ гирифта шавад;

в) дастрасӣ ба ҳуҷҷатҳо ва мавод, ба истиснои давлат, тиҷорат ё ҳамагуна сирри дигаре, ки махсусан, дар қонун ҳимоя шудаанд;

г) ҳуҷҷатҳо ва маводеро, ки риояи ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ доранд, нусхабардорӣ, интишор, нашр ё эълон мекунанд;

Дар моддаи 34 калимаҳое, ки дар боло зикр шудаанд, калимаҳои «шаъну шарафи давлат ва Президент»-ро дар бар намегиранд.

Дар ҳукми охиринаи моддаи 38, ки: «Маблағи ҷуброни зарари маънавӣ (ғайриқонунӣ) дар муҳлатҳои пулӣ аз ҷониби суд муқаррар карда мешавад» зарур аст, ки муқаррароти муайяне муқаррар карда шавад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки судҳо одатан аз ҷиҳати маънавӣ дар чунин тарз метавонанд ба маҳкам кардани ВАО ё оқибатҳои баде барои рӯзноманигорон ва муаллифони нашрияҳо расонанд. Дар таҷрибаи судии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ВАО як равиши яктарафа вуҷуд дорад: диққати махсус ба ҳимояи ҳуқуқҳои конститутсионии шахс барои эҳтиром ва шаъну шараф аст – судҳое, ки барои ҳимоя кардани шахси ҷабрдида кӯшиш мекунанд, вале аксар вақт ҳуқуқҳои дигари конститутсионӣ, аз ҷумла, ҳуқуқи озодии суҳан ва васоити ахбори оммаро вайрон мекунанд. Зарур аст, ки диққати судҳо дар бораи зарурати ба инобат гирифтани ин ҳуқуқҳо равона бошанд. Чунин муқарраротро таҳлил кардан зарур аст, то онҳо ба қатъи фаъолияти васоити ахбори омма ё дигар оқибатҳои номатлуби рӯзноманигорон роҳ надиханд. Қонуни ҷорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма дар маҷмӯъ тамоми коркарди комплекси талаб мекунад.

БОБИ II

ТАШАККУЛИ НИЗОМИ НАВИ МАТБУОТИ ДАВРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1991-2020

2.1. Ожонсиҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар марҳилаи кунунии рушди ВАО дар фазои иттилоотӣ дар ҳама кишварҳо ожонсиҳои иттилоотӣ дар иттилоотонидани омма ва ташаккули чараёнҳои ахбор нақши ҳалкунанда доранд. Мо дар ҳаҷоне зиндагӣ мекунем, ки дар он ҳар як наwgонии дақиқ ба ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти инсон табдил ёфтааст. Ин чараёнҳои иттилоотӣ тавассути шабака (канал)-ҳои махсуси иттилоотӣ ва радиой, инчунин, сомонаҳои мухталиф дар Интернетӣ ҳаҷонӣ, пеш аз ҳама, сомонаҳои ожонсиҳои иттилоотӣ пайваста интиқол дода мешаванд. Ахбори нав бо дақиқа такмил ва нав карда мешаванд, ки онҳо ҳар шабонарӯз барои шунавандагони омма дастрасанд.

Рушди бесобиқаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ васоити ахбори оммаро ба кулӣ табдил дод. Ин таҳаввулот дар телевизион ва радио, интернет ва алоқаи мобилӣ зоҳир мешавад. Моҳияти онҳо ҳамчун ВАО, ба назари мо, дар он аст, ки иттилоот (ахбор, паёмҳо) барои ҳома дастрасии васеъ пайдо карданд.

Рушди Интернет буд, ки ожонсиҳои иттилоотиро ба як намуди мустақили ВАО табдил доданд, зеро онҳо дар баробари дигар васоити ахбори омма имкон доштанд, ки бевосита ба доираи васеи шунавандагон расанд.

Бо дарназардошти ин, пайдоиши нашрияҳои онлайнӣ, аз ҷумла, вебсомонаҳои ожонсиҳои хабарӣ, пеш аз ҳама, бо рушди муттасили Интернет дар Тоҷикистон алоқаманд мебошанд. Аз соли 2000 инҷониб таърихи рушди ожонсиҳои хабарии Тоҷикистон ба як марҳилаи фаъл

гузашт, ки дар он нашрияҳои онлайнӣ нисбати ВАО-и анъанавӣ рақобатпазиранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи корбарони Интернет дар як муддати кӯтоҳ якбора афзоиш ёфтааст. Рушди журналистикаи онлайн дар Тоҷикистон дар даҳаи аввали асри XXI ба афзоиши захираҳои иттилоотии онлайн дар кишвар мусоидат намуд.

Тибқи маълумоти Оҷонсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон то 1 январи соли 2018 шумораи корбарони интернет дар кишвар 2 миллиону 472,7 ҳазор муштарио ташкил додааст.

Муваффақияти оҷонсиҳо аз истифодаи васоити ахбори омма вобаста аст. Бидуни шабакаҳои компютерӣ, алоқаи моҳвораӣ ба сатҳи зарурии самаранокӣ муваффақ шудан ғайриимкон аст ва, аз ин рӯ, рақобатпазир аст. Оҷонсиҳои калон қобилияти кор карданро дар рӯзи вақти воқеӣ доранд: паёмҳо дар бораи рӯйдодҳои муҳимтарин ба суроғи вақти пас аз чанд дақиқа мерасад.

Матни паёмҳои оҷонсиҳои хабарӣ инчунин як қатор хусусиятҳо доранд. Хроникаи ҷорӣ дар шакли хабарҳои кӯтоҳе, ки ба таври қатъӣ сохта шудаанд, оварда мешавад. Ҳар як оҷонсӣ талаботи худро барои матнҳо дорад, аммо баъзе хусусиятҳои фарқунанда низ аст: ҷавоб ба саволҳои «Чӣ? Дар куҷо? ва Кай рух дода буд?», «Дар ин кор кӣ иштирок кардааст?»; пайванд ба манбаи иттилоот талаб карда мешавад; тафсилот нопадид ё дуюмдараҷа гузориш дода мешаванд. Ин нақша ҳам кори хабарнигорро дар паём ва ҳам дарки матнро аз ҷониби гиранда осон мекунад. Дигар жанрҳо тафсир, баррасӣ, мусоҳиба, репортаж, портрети сиёсӣ (асосан дар сарлавҳаҳои мавзӯӣ) мебошанд.

Дар баробари оҷонсиҳои миллӣ ва минтақавӣ, оҷонсиҳои ҷаҳонӣ низ мавҷуданд. Ширкатҳои байналмилалӣ истеҳсол ва паҳнкунии ахборро дар ҷаҳон назорат мекунанд, обу ҳаворо дар бозори иттилоотӣ таъмин мекунанд.

Хусусиятҳои асосии оҷонсиҳои ҷаҳонӣ – табиати глобалии фаъолиятшон, суръати ҷамъоварӣ, коркард ва интишори иттилоот, фаврияти вокуниш ба навовариҳои техникӣ, шабакаи ҳамачонибаи мукотиба ва намояндагиҳо, имкониятҳои бузурги молиявӣ, рақобатпазирии онҳоро барои хидматҳои миллӣ ва минтақавӣ ғайриимкон мегардонанд. Баъзан оҷонсиҳои ҷаҳонӣ он шахсоне мебошанд, ки моҳвораҳо ва мавҷгирҳои хусусии худ дар саросари ҷаҳон доранд, ки ба онҳо дар ҷамъоварӣ ва паҳн кардани ахбор дар миқёси ҷаҳонӣ имкон фароҳам меорад. Ба онҳо имрӯзҳо Рейтерс (Бритониё), Франс Пресс (Франса), Ассошиэтед Пресс (ИМА) ва ИТАР-ТАСС (Россия) шомиланд. Дигар оҷонсиҳои бонуфуз: Юнайтед Пресс (ИМА), DPA (Олмон), EFE (Испания), ANSA (Италия), Киодо Сушин (Ҷопон), Синхуа (Хитой), Интерфакс (Россия) низ шомиланд.

Дар марҳилаҳои гуногуни рушди рӯзноманигорӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ё он сиёсати иттилоотӣ татбиқ мешуд, ки пояҳои он замоне муқаррар шуда буданд. Дар айни замон дар кишвар як оҷонсии давлатии иттилоотии АМИТ «Ховар» мавҷуд аст, ки таърихи он дар замони мавҷудияти ИҶШС шуруъ шудааст. Чунин оҷонсиҳои хабарӣ манбаҳои асосии хабарҳо бо шартӣ қатъии расмӣ мебошанд. Вазифаҳои онҳо ба монанди дигар ВАО як нуктаи муҳимро дар бар мегиранд - тарғиби ҳама гуна ғояҳо дар ҷомеа бо роҳҳои дастрас. Масалан, ягона оҷонсии иттилоотӣ дар Тоҷикистон, ки дар давраи Шуравӣ фаъолият мекард ТоҷикТА, садди идеологии низоми шуравӣ буд. Дар давраи пас аз Шуравӣ дар ҷумҳурӣ оҷонсиҳои нави хусусӣ пайдо шуданд, ки ҳар яки онҳо мақсад ва вазифаҳои мушаххас дошта, зарурати баррасии муфассали сохтори онҳоро ҳамчун нашри онлайн нишон медиҳанд.

Порталҳои иттилоотӣ таҳлили Тоҷикистон манбаъҳои мебошанд, ки маводи оҷонсиҳои хабарии Интернетро ҳамчун мекунанд, ки шабеҳи рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо мебошанд.

Дар асри рушди бесобиқаи технологияҳои рақамӣ ва Интернет, ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, оҷонсиҳои иттилоотӣ ба як василаи мукаммали иртиботи оммавии рӯзноманигорӣ табдил ёфтанд ва аз ин рӯ, дар ҷузъи оперативии ахбори шабакаи ҷаҳонӣ нақши муҳим бозиданд. Имрӯзҳо, шунавандагони оммавӣ ахборро на танҳо аз телевизион ва радио саривақт меомӯзанд, балки тавассути Интернет ва ба андозаи зиёде аз тариқи вебсайти оҷонсиҳои хабарӣ мегарданд.

Шунавандагони оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон истисно нестанд. Дар соҳаи иттилоотии Тоҷикистон ёздаҳ оҷонсии иттилоотии ба қайд гирифташуда кор мекунанд, ки бо дигар намуди ВАО муваффақона рақобат мекунанд ва ба огоҳии мардум таъсири бештар мегузоранд.

Гузашта аз ин, онҳо бо ҳам фарогирии фаврӣ ва пурраи чорабиниҳо ва, инчунин, дар шакли муаррифии онҳо бо мақсади ҷалби таваҷҷуҳи бештари омма бо ҳам рақобат мекунанд. Ғайр аз ин, онҳо дар Интернетӣ ҷаҳонӣ буда, инчунин, бо вебсомонаҳои оҷонсиҳои хабарии дигар кишварҳо ҳамкорӣ мекунанд. Чунин ҳамкорӣ дар истифодаи мавод ва ҷойгиркунии истинодҳои ҳамдигар сурат мегирад, ки аз як тараф аудиторияи худро васеъ мекунад ва аз ҷониби дигар, рейтингҳои худро дар як бахши алоҳидаи Интернет, аз ҷумла, дар Рунет, Тоҷнет ё Узнет афзоиш медиҳанд.

Дар раванди рушди журналистикаи онлайн дар низоми ВАО Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои муайяне ба амал меоянд. Аз ин лиҳоз, баррасии ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти оҷонсиҳои иттилоотӣ ҳамчун манбаҳои пешбари онлайнӣ Тоҷикистон бо мақсади тартиб додани тасвири пурраи ин навъи манбаҳои иттилоотӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Дар ҷараёни омӯзиш хусусиятҳои захираҳои иттилоотии шабакавии Тоҷикистон муайян карда шуданд.

Ҳамин тариқ, дар асоси чунин нақши фаъоле, ки оҷонсиҳои

иттилоотӣ дар майдони иттилоотии шабакавӣ ва, умуман, фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебозанд, мавзуи барои таҳқиқот интихобкардаи мо рӯзмарра ва саривақтӣ мебошад.

Дар асарҳои бахшида ба ҷанбаҳои гуногуни рӯзноманигории тоҷик масъалаҳои таърих, нақш ва ҷойгоҳи оғонҳои иттилоотии Тоҷикистон дар фазои иттилоотии кишвар то ба имрӯз қисман таҳқиқ карда шудаанд.

Таърихи оғонҳои хабарӣ дар асари И.К. Усмонов ва Д. Давронов «Таърихи журналистикаи тоҷик» [127] қисман баррасӣ шудааст. Дар кори худ онҳо тавсифи муҳтасари таърихи таъсиси Оғонии телеграфии Тоҷикистон (ТоҷикТА) дар давраи шуравиро пешниҳод мекунанд. Таърихи вориси ҳуқуқии «ТоҷикТА» – АМИТ «Ховар» дар шакли хеле муҳтасар пешниҳод шудааст. Ҷараёни таҳаввулот ва рушди ягона оғонии давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин асар таҳлил карда нашудааст. Дар оғонҳои хабарии хусусӣ бошад, онҳо дар ин кор тамоман ба назар гирифта намешаванд.

Фаъолияти оғонҳои иттилоотии кишвар дар қорҳои бахшида ба ташаккули интернет-журналистикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ баррасӣ карда шуданд.

Аввалин чунин асар таҳқиқоти диссертатсионии В.В. Кулакова «Интернет дар низоми ВАО дар Тоҷикистон» (2007) [62] мебошад, ки дар он бори аввал кӯшиши баррасии мушкилоти пайдоиш ва ташаккули интернет-журналистикаи тоҷик дар ибтидои солҳои 2000-ум гузаронида шудааст. Дар баробари ин, сомонҳои оғонҳои хабарии кишвар дар оғози солҳои 2000-ум муҳтасар баррасӣ карда мешаванд.

Ҳамон сол Сӯҳробӣ Мирзоалӣ рисолаи худро таҳти унвони «Фаъолияти оғонҳои хабарии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (дар мисоли ИРНА ва РИА Новости) дифоъ кард [74], ки мутаносибан ба фаъолияти оғонҳои иттилоотии Эрон ва Русия дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Ин кори таҳқиқӣ фаъолияти оғонҳои хабарии

Тоҷикистонро фаро намегирад.

Дар рисолаи доктории Л.Ф. Боқиева «Ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар ВАО-и русӣ ва захираҳои интернетии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2015) [22] бошад, маводи сомонаҳои оҷонсиҳои хабарӣ ба назар гирифта намешаванд.

Соли 2016 К.И. Комилов рисолаи номзодии худро дар мавзӯи «Ҷойгоҳи оҷонсиҳои хабарии мустақили «ASIA-Plus» ва «Фарғона» дар фазои иттилоотии Тоҷикистон» дифоъ кард [56]. Ин кор қисман таърихи оҷонсии иттилоотии ASIA-Plus-ро бо роҳи муқоисаи фаъолияти худ бо оҷонсии иттилоотии русии Фарғона баррасӣ мекунад. Ҳангоми таҳлили маводи ин оҷонсиҳои иттилоотӣ, муаллиф ба он нашрияҳое, ки ҳаёти ҷамъиятии минтақаи Осиёи Марказиро инъикос мекунанд, тамаркуз кардааст.

Дигар асарҳои сирф илмӣ, ки ба фаъолияти оҷонсиҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд, вуҷуд надоранд.

Аз асарҳои илмӣ маъруф рисолаи З. Саидов ва А. Сабуровро таҳти унвони «Иттилооти оммавӣ ва сиёсати хориҷӣ» [102] қайд кардан зарур аст, ки дар он мухтасар ба масъалаҳои муҳимми иттилоотӣ дар робита бо сиёсати хориҷӣ иброи назар шудааст.

Дар бораи оҷонсиҳои иттилоотии хусусӣ ҳеҷ ёддоште вуҷуд надорад. Илова бар ин, ҷанбаҳои мухталифи таърих ва фаъолияти оҷонсиҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон қисман ва дар заминаи равандҳои умумии иттилоотӣ дар асарҳои Н.Н. Солеҳов, А.Н. Нуралиев, М.Б. Муродов, М. Абдуллозода, Ш.Б. Муллоев, М. Муқимов, Р. Бобочониён, С. Хоҷазод, А.А. Раҳимов, З. Муъминҷонов, И. Ҷамолов, М.М. Султонов, Б. Валиев, Ф.Б. Бобоев, Ф.З. Мирзоев зикр гардидаанд.

Ҳамзамон, равандҳои пайдоиш, ташаккул ва рушди эволюсионии оҷонсиҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, нақш ва мавқеи онҳо дар маҷаллаи интернетии кишвар то имрӯз пурра омӯхта

нашудаанд.

Ожонсиҳои иттилоотии муосир ҷузъи таркибии низоми ВАО мебошанд. Аслан онҳо пайвандгари асосӣ дар ҳама гуна низоми расонаҳои миллӣ мебошанд, зеро онҳо рӯзнома таъсис дода, навигариҳои асосӣ дар қараёни иттилоотро инъикос мекунанд.

Дар давраи пайдоиш ва ташаккулёбии онҳо, ожонсиҳои иттилоотӣ дар интишори маводи хабарӣ ва таҳлилӣ тавассути васоити ахбори омма барои паҳн кардани иттилоот ҳамчун миёнарав баромад карданд, аммо ҳоло онҳо, аслан, ба як намуди мустақили ВАО табдил ёфтанд.

Муҳаққиқ Ю.А.Погорелий ҷойгоҳи ин навъи расонаҳоро дар журналистика чунин арзёбӣ мекунад: «Ожонсиҳои иттилоотӣ дар маркази низоми ВАО ҳастанд. Кори онҳо хеле кам мустақиман ба қомеа расонида мешавад: чун қоида, ахбороти агентӣ аз қониби дигар ВАО истифода мешаванд: рӯзномаҳо, телевизион ва радио. Хонандагони асосии «наворҳо»-и навигариҳо (бинобар рӯйхати варақҳо, ки то ба наздикӣ барои гузоришҳои ожонсии ҷопӣ истифода мешуданд, ном доранд) рӯзноманигорони касбӣ ё таҳлилгар мебошанд – танҳо онҳо метавонанд фаҳмида тавонанд садҳо паёмҳоро дар бораи ҳар як мавзӯи тасаввуроте, ки дар «каналҳои навигарӣ» пайдо мешаванд» [95, 5].

Таърифи мазкур моҳияти фаъолияти ожонсиҳои иттилоотиро дар марҳилаи аввали таърихӣ ташаккулёбии онҳо инъикос мекунад.

Ожонсиҳои иттилоотӣ ҳамеша дар низоми васоити ҳар як кишвар нақши муҳим дошта, ҷузъи муҳимми он мебошанд, аммо дар марҳилаи кунунӣ рушди рӯзноманигорӣ ҳақонӣ нақши онҳо хеле афзудааст. Принципиҳои низоми ВАО ва шартҳои мавҷудияти онро чунин таҳия кардан мумкин аст:

– ВАО ҳамчун як объекти мутамарказ бояд ба бархӯрдҳои низомнок ҷавобгӯ бошад;

– новобаста аз мавҷудияти мухталифе, ки аз ҳамдигар фарқ

мекунанд, фазои ягонаи иттилоотиро барои ҳамаи аъзои ҷомеа ташаккул медиҳанд, ҳамкориҳои муттасили иттилоотиро дар низоми давлатӣ нигоҳдоранд, маҷмуи комилро нигоҳдоранд;

– маҷмуи ҷузъҳое, ки ҳар кадоми онҳо бо муҳити худ ва бо ҳамдигар дар асоси қонуниятҳои дар воятаҳои ахбори омма ғайбона ҳамкорӣ мекунанд;

Рушди ҷомеа дар роҳи демократия, ташаккули шаклҳо ва усулҳои нави танзими ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маънавия-идеологии ҷомеа омӯзиши хусусиятҳои ташаккул ва рушди наشريҳои давриро дар солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон тақозо менамояд. Давраи муосири рушди иҷтимоӣ бо нақши афзояндаи вояти ахбори омма дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистони соҳибистиқлол хос мебошад. Имрӯз полиграфия тамоми соҳаҳои ҷомеаро фаро гирифта, ба ғайбият ва рушди онҳо таъсири назаррас мерасонад.

Масъалаи наشريҳои даврӣ дар солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон айни замон ба мавзӯи муҳокима ва таҳлил табдил ёфтааст. Бо таъба ба гуфтаҳои боло, метавон гуфт, ки наشريҳои даврӣ як навъ оинаи ҳаёти халқ, миллат ва давлат мебошанд. Аҳаммияти матбуот, хусусан, дар солҳои аввали бунёди ҳаёти нав дар Тоҷикистони шуравӣ, аз моҳи августи соли 1924, ҳангоми таъсис ёфтани рӯзномаи «Овози тоҷик» афзоиш ёфт. Таҳлили таҷрибаи шуравӣ нишон медиҳад, ки матбуот дар ташаккули ҳокимияти шуравӣ дар Тоҷикистон, дар рушди иқтисодиёти миллӣ, маориф, фарҳанг, тиб ва дигар соҳаҳо нақши муҳим бозидааст. Матбуоти даврӣ дар Тоҷикистон ба раванди таҳкими ҳокимияти шуравӣ ва дӯстии халқҳо таъсири бузург расонд.

Нақши матбуот дар Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва дигар ҷорабиниҳои муҳим афзоиш ёфт. Тавре зикр гардид, аҳаммияти наشريҳои даврӣ, хусусан, дар солҳои Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-1997 афзоиш ёфтаанд. Омӯзиш ва ҷамъбасти

ин таҷриба, ба фикри мо, муҳим ва саривақтӣ аст, зеро он метавонад аз ҷониби матбуоти Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоте, ки васоити ахбори омма дар шароити муосир дучор мешаванд, истифода шавад.

Аҳаммияти таҳқиқ, инчунин, ба набудани рушди илмӣ ва ба назар таҳқиқоти махсус доир ба ин масъала дар шароити Тоҷикистони соҳибхитӣ вобаста аст. Омӯзиши мушкилоти нашрияҳои даврӣ дар солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон низ ниҳоят муҳим аст, зеро он бо мақсади ҳифзи соҳаҳои мухталифи ҷомеа хидмат менамояд. Анъанаҳои гузаштаре амиқтар ва ҳаматарафа омӯхта, бо назардошти вазъи мавҷудаи матбуот дар шароити Тоҷикистони соҳибистиқлол ин масъала торафт бештар меафзояд.

Дар тури солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон, проблемаҳои актуалии таърих ва назарияи даврии даврони Шуравӣ ва давраи Истиқлолият ба мавзӯи таваҷҷуҳи олимони табдил ёфтанд. Дар байни онҳо муҳаққиқоне, ба монанди И.К. Усмонов, А.С. Саъдуллоев, А.Н. Нуралиев, М.С. Имомзода, Ҷ.М. Саъдуллоев, Ҷ. Муқим, М.А. Абдуллоев, М.Б. Муродӣ, С. Гулов, П. Гулмуродзода, Қ. Шарифзода ва дигарон қорҳои зиёдеро сомон додаанд.

Монографияи Иброҳим Усмонов ва Давлат Давронов [126] барои омӯзиши мо аҳаммияти вижа дорад. Ҳамзамон, бисёре аз олимони Тоҷикистон бо истифода аз маводи бою далелҳои нақш ва аҳаммияти матбуоти даврии Тоҷикистони шуравиро дар рушди ВАО-и Тоҷикистони соҳибистиқлол дар давраи пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ таҳқиқ карданд. Асарҳои О. Панфилов, Н. Ҳамроқулова ва М. Султонов [91; 135; 111; 112; 113; 114] диққати махсусро ҷалб мекунанд. Ғайр аз ин, таҳқиқотеро қайд кардан мумкин аст, ки муаллифони ин асарҳо нақши матбуотро дар давраи ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 пурра омӯхтаанд ва нишон додаанд, ки дар ин солҳои душвор ва мушкил дар Тоҷикистон матбуоти даврӣ чӣ нақше бозӣ мекард ва дар бартараф

кардани мушкилоти душвори ба даст овардани мувофиқат дар ҷомеа нақши бузург доштанд.

Аз таҳқиқоти бунёдии назариявӣ дар соҳаи журналистика бояд асарҳои И.К. Усмонов «Назарияи журналистика» ва «Жанрҳои журналистика», А.С. Саъдуллоев «Уфуқҳои журналистика», А.Н. Нуралиев «Жанрҳои иттилоотии матбуот», «Асосҳои ҳуқуқии журналистика», М.Б. Муродӣ (Муродов) «Сатри публитсистӣ дар матбуоти даврии Тоҷикистон» муҳимманд [81; 85; 86; 87; 88; 89; 101; 121; 124;].

Бо вуҷуди ин, асарҳои муҳаққиқони номбурда масъалаҳои матбуоти давиро, дар маҷмӯъ, дар солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон таҳлил мекунанд ва аз ин рӯ, хусусиятҳои ин масъала ба таври кулӣ фаро гирифта шудаанд.

Таҳлили адабиёт ва таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки дар соҳаи васоити ахбори оммаи Тоҷикистони муосир ҳанӯз масъалаҳои ҷалталаб ва баҳсбарангезе мавҷуданд, ки таҳқиқоти иловагӣ ва инъикосро талаб мекунанд. Бо назардошти ин, дар қорҳо баррасии пурраи маҷмуи масъалаҳои марбут ба намуна ва ихтилофҳо дар роҳи ташаккули тамоми низоми ВАО дар мисоли Тоҷикистони соҳибистиқлол имконнопазир аст. Муаллиф ҳамаи мушкилоти душвориҳои таҳқиқшударо дарк мекунад, барои ошкор намудани ҳамаҷонибаи он даъво намекунад. Ин вазифаро танҳо бо саъйю талоши муштараки намояндагони илмҳои мухталиф, тамоми гурӯҳҳои илмӣ метавон ҳал кард.

Аз ин рӯ, бар асоси таҳлили манбаъҳои дар боло зикршуда кӯшиш намудаем, ки ба масъалаи вижагиҳои нашрияҳои даврӣ дар солҳои Истиқлолияти Тоҷикистон рӯҷуъ намоем.

Оҷонсиҳои иттилоотӣ дар баробари дигар васоити ахбори омма яке аз василаҳои таъминкунандаи омма бо иттилооти зарурӣ мебошанд. Маврид ба зикр аст, ки нақши оҷонсиҳои иттилоотӣ дар ҷамъоварӣ ва

пахн намудани хабар дар тамоми ҷаҳон бориз мебошад.

Далели пайдоиши ожонсиҳои иттилоотӣ дар сеяки дуҷуми асри 19 ба зарурати ҷорӣ кардани озодии бештар ва феврият дар журналистикаи он замон вобаста буд. Дар он вақт буржуазия дар мамлакатҳои Аврупо ба муқобили асосҳои мутлақи озодии баён мубориза мебард, муносибатҳои капиталистӣ инкишоф меёфтанд ва ғайр аз ин, асбоби инқилобии технологӣ — телеграф ихтироъ гардид, ки барои фиристодани хабар аз якҷо ба ҷойи дигар хизмат менамуд. Пайдоиши муассисаҳои журналистӣ чун ожонсиҳои иттилоотӣ ҷавобгӯи талаботи замон буд.

Маҳз ожонсиҳои иттилоотиро дар журналистика аввалин намоёндагони ҳолиси буржуазӣ ҳисоб кардан мумкин аст. Ҳамин тавр, буржуазия, ки ба ҳокимият майл дошт, барои тасдиқи арзишҳои худ ҷастиҳои аълои иттилоотӣ тайёр кард. Ожонсиҳои иттилоотӣ, ки бо сармоя зиҷ алоқаманд буданд, дере нагузашта унсурҳои асосии ташаккули ҷараёни ахборот гардида, дар пайдо шудани ҳолисияти буржуазӣ нақши калон бозид, нисбат ба таблиғ тасаввуроти манбаи муътамад ва муътабарро ба вуҷуд оварданд.

Тавре муҳаққиқи соҳа Суҳробӣ Мирзоалӣ қайд мекунад «Ахбори байналхалқии дар матбуоти рӯзмарраи асри XVIII инкишофёфта, натиҷаи робитаи зиҷи байни тавсеаи тиҷорати хориҷӣ ва хабарҳои хориҷӣ буд. Маҳз авҷ гирифтани мустамликадорӣ буд, ки ҷамъоварии ахбори байналхалқӣ ташкил ва ба таври доимӣ гузаронда шуд. Агентҳои иттилоотии давлатҳои Аврупо иттилоотро ҳамчун мол ҷиҳати дарёфти сармоя корбаст намуда, ҳамзамон дар масъалаи таъмини амнияти равонии империализм саҳм гузошта, дар хусуси халқҳои маҳаллӣ стереотипҳоро дар шуури аудиторияи худ ба вуҷуд оварданд» [75 (а), 29].

Сабаби аввалини пайдоиши ожонсиҳои иттилоотӣ (аввалин ожонсии Хавас дар Фаронса дар соли 1832) зарурати ба истеъмолкунандагон додани иттилооти бетарафона буд. Ахбор дар он

вақт на танҳо аслиҳаи муборизаи иттилоотӣ буд, балки он ба монанди мол ва объекти бозор ба ҳисоб мерафт.

Бинои агентии «Ҳавас» бо бинои почтаи Париж дар як кӯча қарор дошт, ки ин барои дастрасии ғаврии ахбор мусоидат мекард. Соли 1853 қариб дар ҳамаи рӯзномаҳои Париж рубрикаи «Навигарии агентии телеграфӣ» мавҷуд буд, ки маводи агентии иттилоотии «Ҳавас»-ро нашр мекарданд.

Пайдоиши агентҳои иттилоотӣ раванди тиҷоратикунони ахборро суръат бахшида, монополияи рӯзномаҳоро дар ҷамъоварӣ ва интиқоли ахбор барҳам дод ва ба рақобат дар бозори иттилоотии он замон хусусияти комилан нав бахшид. Кор бо ахбори оғонҳои иттилоотӣ рӯзномаҳоро маҷбур кард, ки аз тарзу усулҳои муқарраршуда даст кашанд. Дар соли 1858 агентии Рейтер бори аввал дар таърих дар бораи нутқи сиёсатмадор (Наполеони III) дар лаҳзае, ки ин нутқ нав ба гӯш мерасид, хабар дод.

Сабаби дуҷуми пайдоиши агентҳои иттилоотӣ ихтирои телеграф, технологияи пешбари алоқаи замон буд. Ихтирои телеграф омиле гардид, ки пайдоиши манбаи ғаврии иттилоотро барои ҷомеа тақозо намуда, оғонҳои иттилоотӣ ба манбаи расонанда ва паҳнкунандаи иттилоот табдил ёфтанд. Ғаврият омиле дуҷуми муҳимми агентҳои иттилоотӣ ба ҳисоб мерафт.

Давлатҳо дар ғаволияти оғонҳои иттилоотӣ бобати ҷамъ кардан ва паҳн кардани ахбор, сарфи назар аз шакли ташкилии ширкатҳои иттилоотӣ ғаволана иштирок карданд. Манфиати ҳукуматҳо на танҳо бо хоҳиши паҳн кардани нуфузи мамлакати худ дар арсаи байналхалқӣ, балки бо хоҳиши гирифтани хабарҳои ғаврӣ — сиёсӣ ва иқтисодӣ, дохилӣ ва байналхалқӣ низ шарҳ дода мешуд. Илова бар ин, ба онҳо барои паҳн кардани иттилооти худ як канали иртиботӣ лозим буд. Ба ҳамин хотир ташкили чунин оғонҳои иттилоотӣ саривақтӣ ба ҳисоб мерафт.

Манфиати агентҳо аз муносибат бо мақомоти давлатӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардид, ки мо дар инҷо навъҳои онро меорем:

- мақомоти қудратии ҳукуматҳо ҳамчун мизочони боэътимоди онҳо амал мекарданд;

- ба идораҳои гуногуни ҳукумати ва хусусӣ имтиёзҳо бобати паҳши хабарҳои фаврӣ (маълум аст, ки ибро пардохти нархи баландтар) дода мешуданд;

- бобати гирифтани маълумоти зарурӣ аз органҳои давлатӣ.

Давраи аввал бо гузаштани оҷонсиҳо аз почта ба технологияҳои телеграфӣ хос буд. Баъдан ҷойи телеграфҳо ро таҷҳизоти навини технологӣ гирифт, ки ба воситаи он интиқоли хабар осонтару қулайтар буд.

Дар замони имрӯза оҷонсиҳои иттилоотӣ як пайванди муҳимми ҷаҳони ВАО (васоити ахбори омма) мебошанд. Онҳо ҳамчун миёнарав байни манбаъҳои хабарӣ ва аудиторияи оммавӣ амал мекунанд. Фаъолияти агентҳои иттилоотӣ ҷамъоварӣ, коркард ва паҳн кардани иттилоот дар мавзӯҳои гуногунро дар бар мегирад. Яке аз вазифаҳои асосии оҷонсиҳои иттилоотӣ ин аст, ки ба аҳли ҷамъият аз воқеаҳои дар ҷаҳон рӯйдода зуд хабар диҳанд. Онҳо ахборро дар маҳал пайгирӣ мекунанд, таҳлил менамоянд, суҳбатҳо мегузаронанд ва маводи ахборӣ меофаранд. Баъдан ин мавод тавассути каналҳои махсуси иртиботӣ, аз қабيلي Интернет, телевизион, радио, матбуот ва дигар платформаҳои ВАО паҳн карда мешаванд.

Оҷонсиҳои иттилоотӣ хабарҳо, мақолаҳо, таҳлилҳо, аксҳо, видеоҳо ва дигар форматҳои мундариҷаро пешниҳод мекунанд. Онҳо дастрасии васеи иттилоотро ба рӯзноманигорон, муҳаррирон, шахрвандон ва дигар ҷонибҳои манфиатдор таъмин менамоянд. Оҷонсии иттилоотӣ дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ бо додани хабарҳои объективӣ зарурӣ нақши калон мебозад. Оҷонсиҳои иттилоотӣ дар баробари пешниҳоди

иттилооти фаврӣ ҳамчунин рӯйдодҳоро таҳлил ва пешгӯӣ мекунанд. Онҳо тамоюлҳоро дар соҳаҳои мухталиф пайгирӣ месозанд, омор, таҳқиқот ва хулосаҳои коршиносонро пешниҳод мекунанд. Ин маълумот метавонад барои пешгӯии рӯйдодҳои оянда ва қабули қарорҳо дар тиҷорат, сиёсат, иқтисод ва дигар соҳаҳо муфид бошад.

Ожонсиҳои асосии иттилоотӣ дар ҷаҳон созмонҳое ба мисли Reuters, Associated Press (AP), Agence France-Presse (AFP), Bloomberg ва ғайра мебошанд. Онҳо дар мамлакатҳои гуногун бунгоҳҳои бузург барои мухбирон ва намоёндагӣҳо доранд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки аз гӯшаю канорҳои гуногуни ҷаҳон зуд хабарҳои гуногунро ҷамъоварӣ намоянд. Аммо дар ҳоле ки ожонсиҳои хабарӣ барои объективият талош мекунанд, ба онҳо омилҳои беруна, аз қабили сиёсат, иқтисод ва манфиатҳои тиҷоратӣ низ таъсир мерасонанд. Ҳамин тариқ, агентҳои иттилоотӣ дар таъмини иттилооти фаврӣ ва паҳн кардани ахбор нақши муҳим доранд. Онҳо дастрасӣ ба шаклҳои гуногуни иттилоотро таъмин мекунанд, инчунин таҳлил ва пешгӯии рӯйдодҳоро анҷом медиҳанд.

2.2. Хусусиятҳои амалкарди ВАО ва гуногунандешии сиёсӣ дар расонаҳои Тоҷикистон дар роҳи ба даст овардан Истиқлолияти давлатӣ

Озодии матбуот ва гуногунандешии сиёсӣ сифатҳои муҳимми ҷомеаи демократӣ мебошанд. Дар Тоҷикистон, кишваре, ки барои ба даст овардани Истиқлолияти комили давлатӣ талош дошт, ин ҷанбаҳо дар ташаккули ҷомеаи шаффоф нақши муҳим доштанд ва имрӯз ҳам доранд. Дар ин боб хусусиятҳои фаъолияти расонаҳо ва гуногунандешии сиёсӣ дар Тоҷикистон дар роҳи ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ чунин баррасӣ мешаванд.

1. Шарҳи таърихӣ рушди ВАО дар Тоҷикистон;
2. Нақши воситаҳои ахбори оммавӣ дар солҳои ҳокимияти Шуравӣ;
3. Гузаштан ба системаи бисёрҳизбӣ ва ошкорбаёнӣ;
4. Хусусиятҳои фаъолияти ВАО дар Тоҷикистони муосир;
5. ВАО-и давлатӣ ва мустақил;
6. Маҳдудиятҳои озодии матбуот ва ғайра.

Воситаҳои ахбори омма ва гуногунандешии сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи демократӣ, бахусус, дар кишварҳое, ки меҳроҳанд Истиқлолияти комили давлатӣ дошта бошанд, нақши муҳим доранд. Сарфи назар аз маҳдудиятҳо ва мушкилоти мавҷуда, рушди ВАО ва гуногунандешии сиёсӣ барои ташаккули ҷомеаи муосир имкониятҳои зиёд дорад. Ҳукумат ва ҷомеа бояд барои таъмини озодии матбуот ва гуногунии афкор якҷоя кор кунанд, то Тоҷикистон ба Истиқлолияти комили миллӣ ноил шавад ва ба кишвари демократии шукуфон табдил ёбад.

Пас аз ба даст овардани Истиқлолият, Тоҷикистон васоити ахбори оммаро ба як воситаи таъсиррасонии давлатӣ ва ҳизбӣ ва як ниҳоди мустақили давлатӣ табдил дод.

Омӯзиш ва таҳлили омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маънавӣ-идеологии давраи бозсозӣ нишон медиҳад, ки ислоҳоти оғозшуда ба

рушди матбуоти даврӣ дар ҷомеа имкон фароҳам овард. Аммо таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки оғози озодкунии ғоявии матбуоти даврӣ як раванди хеле мушкул, мураккаб ва зиддиятнок буд.

Ҳануз дар Тоҷикистон дар нимаи дуҷуми солҳои 80-ум таҷдиди воситаҳои ахбори омма яке аз вазифаҳои муҳимтарин буд. Ин дар охири солҳои 80-ум ва оғози солҳои 90-уми асри гузашта буд, ки бо раванди босуръати ташкили нашрияҳои нави ҷопӣ қайд карда шуд. Раванди тағйирот талаб мекард, ки масъалаҳои иқтисодиёт, фарҳанг, ҳаёти ҳамаҷӯза ва ҳаёти коллективҳои меҳнатӣ бо ин масъала пурра ва ҳамаҷониба таҳлил карда шаванд. Тавре ки мусаллам аст, яке аз принципҳо ва хусусиятҳои демократия дар ҷомеа озодии суҳан мебошад, ки бидуни озодии матбуот ва дигар ВАО ғайриимкон аст.

Дар Тоҷикистон ба рушди матбуот ва тайёр кардани кадрҳои он эътибори зиёд дода шуд. Ҳамин тавр, дар соли 1989 9 рӯзномаи ҷумҳуриявӣ, 5 минтақавӣ, 9 шаҳрӣ, 37 ноҳиявӣ, 14 рӯзномаи калонтираж, 22 маҷалла ва 10 бюллетен нашр мешуданд.

Дар аввали солҳои 90-ум дар ҷумҳурии рӯзномаҳои нав ва ҳафтаномаҳои нав пайдо мешуданд. Ин соҳа давраи рушд ва ташаккули матбуоти ҷумҳурии буд. То он вақт дар Тоҷикистон 8 рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ ва 7 минтақавӣ, 44 рӯзномаи шаҳрӣ ва минтақавӣ, 21 рӯзномаи калонҳаҷм, 20 маҷалла ва дигар нашрияҳо, ба монанди варақаҳои таблиғотӣ ва иттилоотӣ, бюллетенҳо мавҷуд буданд. Тиражи яқвақтаи ҳамаи нашрияҳо аз 4 миллион нусха зиёд шуда буд.

Аз соли 1990 дар ҷумҳурии рӯзномаҳои нави «Сухан», «Паёми Душанбе», «Парастор», «Бону», «Сипар», «Растохез», «Варзиш» ба ҷоп шурӯъ карданд. Чунин нашрияҳои иҷтимоию сиёсӣ, ба монанди «Ойинаи Зиндагӣ», «Навиди Бозоргон», «Адолат» ба ҷашм мерасиданд, ки аз тағйири ҷашмрас дар соҳаи иттилоот бинобар пайдоиши ҳизбҳо ва созмонҳои сиёсӣ шаҳодат медиҳанд. Дар соли 1990 на танҳо шумораи

нашрияҳо афзоиш ёфт, балки гардиши умумии онҳо низ хеле зиёдшуд.

Қонуне, ки Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 1990 «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» қабул кард, изҳор дошт, ки ҳизбҳо ва гурӯҳҳои гуногун бояд дар доираи қонун амал намуда, матбуоти худро таъсис диҳанд, шахсони алоҳида низ метавонанд рӯзнома ва маҷаллаҳои худро нашр кунанд ва аз дигар ВАО истифода баранд.

Демократикунони ҳаёти ҷамъиятӣ барои рушди матбуоти ҷумҳурӣ имкониятҳои нав фароҳам овард. Қонун дар бораи матбуот барои фаъолияти мустақили созмонҳо ва шахсони алоҳида дар васоити ахбори омма шароити мусоид фароҳам овард, шумораи зиёди рӯзномаҳо ҷавобгӯи манфиатҳои мухталиф буданд. Қонуни қабулшуда дар бораи матбуот принципҳои ошкоро ва озодии суҳанро дар саҳифаҳои даврӣ муқаррар кард.

Аз оғози солҳои 90-уми асри XX дар ҷумҳурӣ нашрияҳои даврӣ ба табъ мерасиданд, ки онҳоро ба гурӯҳҳои зерин тақсим кардан мумкин аст: - нашрияҳои даврӣ; -матбуоти ҳизбию сиёсӣ ва нашрии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ; -рӯзномаҳои хусусӣ.

Бо назардошти хоҳишҳои коргарон Кумитаи ҳизбии шаҳри Душанбе дар номаи худ аз 28 ноябри соли 1989 ба КМ ҲК Тоҷикистон изҳори хоҳиш кардааст, ки дар пойтахт рӯзномаи нав бо забони тоҷикӣ таҳти унвони «Паёми Душанбе» нашр карда шавад. Ин пешниҳод маъқул доништа шуд ва 1 январи соли 1990 шумораи якуми «Паёми Душанбе» ба табъ расид. Маводи дар рӯзнома интишоршуда байни мардум таваҷҷуҳи зиёдро ба бор оварданд.

Ҳангоми рӯйдодҳои моҳи феввали соли 1990 ҳаёти таҳририя тавассути рӯзнома ба ҳар як сокини пойтахт, ба падарон ва модарон, хоҳарон ва бародарон, ба вазирони ва рӯҳониёни ислом, ки ба ин сарзамин, фарҳанги ҳазорсола, шаъну шарафи халқи тоҷик ғамхорӣ

мекунанд, мурочиат кардааст.

Дар рӯзҳои вазнин рӯзнома сокинони Душанберо ба ваҳдат даъват кард, дар ҳар шумораи худ мурочиатҳо ва посухҳои коргарони пойтахт ба рӯйдодҳои феврал нашр шуданд. Дар воҳурӣ дар моҳи ноябри соли 1990 роҳбари ҷумҳурӣ К.Маҳкамов бо кормандони «Паёми Душанбе», ки ҳисоботаш дар бораи он дар рӯзнома нашр шуд.

Ибтидои соли 1991 бо пайдоиши як қатор рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои нав, ки ҳуқуқи мутобиқи қонуни нав дар бораи матбуот нашр карданро доштанд, мавҷуд буд. Дар байни онҳо «Садои мардум», «Сомон», «Ҳафт ганҷ», «Наврӯзи Ватан» («Баҳори Ватан»), «Чароғи рӯз» буданд. Дар соли 1991 дар ҷумҳурӣ 130 нашрияи ҷопӣ, аз ҷумла, 23 маҷалла, 13 маҷаллаи ҷумҳуриявӣ, 6 шаҳрӣ, 37 рӯзномаи минтақавӣ, 16 маҷмуа, 7 бюллетен ва 19 рӯзномаи калон нашр карда мешуданд. Пайдоиши чунин шумораи рӯзномаҳо бо қабули Қонуни матбуот алоқаманд буд, ки барои ҳизбҳо ва ҳаракатҳои гуногуни сиёсӣ доираи васеи нашрияҳоро кушод. Барориши рӯзномаву маҷаллаҳои нав як рушди мусбат буд. Ин ба бедорию ҳудогоҳии мардум, ташаккули тафаккури сиёсӣ, пайдоиши иттиҳодияҳо ва ҳаракатҳои нави ҷамъиятӣ дар арсаи сиёсӣ мусоидат кард. ҷ

Нақш ва ҷойи матбуоти озод ва демократӣ, ки як навъ муҳолифат ба рӯзномаҳои тарафдори ҳукумат буд, барои пешрафт ва рушди матбуоти тоҷик хеле муҳим буд, аммо, онҳо дар ҷумҳурӣ дар лаҳзаи душвори муқовимат пайдо шуданд, ки ба низои мусаллаҳона мубаддал гаштанд, ки метавонист фаъолияти худро гузорад.

Яке аз рӯзномаҳои нави расмӣ «Садои мардум» - мақомоти Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Рӯзномаи «Садои мардум» аз 1 январи соли 1991 таҳти шиори «Ҳама қудрат ба Советҳо!» Ба таъсис расид.

Дар «Садои мардум» аз масъалаҳои аввалиндараҷа масъалаҳои ҳаётан муҳимми ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ ба таври воқеӣ инъикос ёфтаанд. Ҳангоми пахши митингҳо дар майдони

Озодӣ рӯзнама тавонист ҳадафҳои асосии тазоҳургаронро ба пуррагӣ шарҳ диҳад. Воқеан, нерӯҳои муҳолифин ба кори Шурои Олӣ, дастгоҳи Президенти ҷумҳурӣ фишори мақсаднокро оғоз карданд, аммо ба ин нигоҳ накарда, дар сарлавҳаҳо ва мақолаҳое, ки дар рӯзнамаи «Садои мардум» нашр мешуданд, рӯзноманигорон ва кормандони таҳририя пайваста аз тазоҳургарон даъват мекарданд, ки авҷ гирифтани муқовиматро пешгирӣ кунанд, ки метавонад ғочаҳоро хотима бахшад ва ба ҳалокати одамон оварда расонад. Инчунин, рӯзнамаи «Садои мардум» ҳамеша аз ҷониби рӯзнамаҳои «Адолат» ва «Чароғи рӯз» мавриди интиқод ва танқид қарор гирифтааст.

Ҳодисаҳое, ки дар майдони «Шаҳидон» рух медоданд, хотима намеёфтанд ва «Садои мардум» оммаро ба муттаҳидӣ ва гирдиҳамой дар арафаи офатҳои омадаистода даъват кардааст. Дар чараёни маъракаи интиҳоботи президентӣ дар ҷумҳурӣ, рӯзнама дар бораи номзадҳои ин мансаб (дар доираи таблиғот ва ташвиқоти мувофиқ) мавод нашр кард.

Қонунҳо ва қарорҳои Шурои Олӣ, фармонҳои сарвари давлат, ҳисоботҳо дар бораи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ дар сафҳаҳои «Садои мардум» ҷойгоҳи худро пайдо карданд. Бо ин мақсад, рӯзнама аз сарлавҳаҳои васеъ истифода мебард. Сарлавҳаҳо мардумро ба муттаҳидшавӣ, бозгашти гурезагон ба ватан, хотима додани муқовимати мусаллаҳ, ихтиёран супоридани яроқи оташфишон ва, инчунин, ба гуфтушунидҳо бо мақсади хотима бахшидани ҷанги бародаркушӣ ва барқарор намудани ҳамбастагии миллӣ ва сулҳ дар хоки тоҷикон даъват мекарданд.

Аз соли 1994 дар рӯзнамаи «Ҷумҳурият» ба нашр шуруъ кард, ки таҳкурсии он аз моҳи март соли 1925 оғоз ёфтааст. Шумораи якуми рӯзнама зери унвони «Иди тоҷик» нашр шуд.

Зарурати дарк ва баррасии илмӣ хусусиятҳои ташаккули матбуоти даврӣ дар Тоҷикистони пасошуравӣ аз тағйиротҳои кулӣ дар тамоми

соҳаҳои ҳаёти ҷумҳурий пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ дар соли 1991 ба вуҷуд омадааст. Давраи баррасишаванда бо ҳаракат ба сӯи соҳибхитории миллӣ, аз сохтори тоталитарии ҷомеа ба равандҳои демократӣ ва бозор дар иқтисодиёт, бо тағйироти назаррас дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии мардум, аз байн рафтани арзишҳои куҳна ва пайдоиши арзишҳои нави иҷтимоӣ тавсиф мешаванд. Дар ҷараёни ин дигаргуниҳо, нақши ВАО, махсусан матбуоти даврӣ назаррас гардид. Бекор кардани назорати тоталитарии давлатии ғайриқонунии иттилоотӣ ба ташаккули васоити ахбори омма ҳамчун як ниҳоди мустақили иҷтимоӣ-сиёсӣ, ки ба ғайриқонунии мақомоти ҳокимият ва маъмурияти давлатӣ таъсир мерасонад, мусоидат намуд.

Тақвияти нуфузи расонаҳои тоҷикӣ дар солҳои аввали солҳои 90-ум ба назар расида буд, вақте ки нашрияҳои мустақил ва матбуоти ҳизбҳо ва ҳаракатҳои мухталиф дар раванди демократикунонии ҷомеа ғайриқонунона иштирок мекарданд. Дар тули ин солҳо расонаҳои ҷопӣ, хусусан, матбуоти мустақил, дар ғайриқонунии худ ба равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ғайриқонунона таъсир расониданд.

Имконоти татбиқшавандаи матбуот дар ташаккули пояҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба мо имкон медиҳад, ки суҳан дар бораи матбуот ҳамчун як ниҳоди муассири сиёсӣ, ки ташаккул ва таҳкими он самти ислоҳоти демократии минбаъда дар тамоми давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шуровиро муайян кунем. Аз ин рӯ, омӯзиши масъала ҳамчун омӯзиши тамоюлҳои таҳаввулотии рушди матбуоти даврии Тоҷикистони соҳибистиқлол – яке аз қисматҳои фазои пасошуравӣ мебошад.

Тоҷикистон як қисми минтақаи Осиёи Марказӣ (собиқ Осиёи Миёнаи шуравӣ) мебошад. Равандҳои гузариш дар Осиёи Марказӣ, хусусан, дар шароити душвори иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ ҷараён доранд.

Омӯзиши таҷрибаи ташаккул ва таҳаввули матбуоти даврии

Тоҷикистони соҳибистиқлол муҳим аст, зеро ин раванд дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ ва вазъи душвори иқтисодии кишвар сурат гирифтааст. Ташаннуҷи иҷтимоӣ дар ҷумҳурӣ дар аввали солҳои 90-ум. ба ҷанги шаҳрвандӣ, ки панҷ сол тӯл кашид, ва боиси хароб гардидани иқтисодиёт, муҳоҷирати аҳоли ва талафоти зиёди одамон гардид. Муқовимати мусаллаҳ хусусияти минтақавӣ ва баъзан этникиро пайдо кард, ки вазъияти буҳрони сиёсиро вазнинтар кард.

Пас аз барқароршавӣ дар охири соли 1992 роҳбарияти нави ҷумҳурӣ фишор ба нашрияҳои даврӣ оғоз ёфт ва фаъолияти бисёре аз ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳо қатъ карда шуд. Вазорати фарҳанг шаҳодатномаҳои бақайдгирии шаш рӯзномаи мустақилро бекор кард ва беш аз 30 нашрия ба далели таҳдид ба ҳаёти кормандони худ фаъолиятро қатъ кард. Бо вуҷуди ин, як қатор нашрияҳои оппозиционӣ ва мустақил фаъолияти худро дар хориҷи кишвар дубора оғоз карданд.

Нақши матбуоти даврии тоҷикии ҳам давлатӣ ва ҳам муҳолифин дар давраи музокироти сулҳ байни ҷонибҳои ҷангӣ назаррас буд. Матбуот ҷараёни фаёлона ва муваффақонаро дар анҷом додани гуфтушунидҳои байни тоҷикон фаёлона инъикос мекард. Солҳои минбаъда дар фаъолияти нашрияҳои даврӣ мавзӯҳои таҳкими муттаҳидшавӣ ва ваҳдати ҷомеа ба мадди аввал гузошта шуданд.

Матбуоти даврии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиқлолӣ ҳанӯз ҳам объекти омӯзиши ҳамаҷониба зарар нагирифтааст. Аксари асарҳои илмӣ мавҷуда дар журналистикаи минтақа, аз ҷумла, матбуоти тоҷик, ба давраи пайдоиши матбуот дар охири асри XIX - ибтидои асри XX бахшида шудаанд.

Яке аз аввалин таҳқиқотчиёни таърихи матбуоти даврӣ дар Осиёи Миёна А.А.Черновский буд. Дар мақолаи «Библиография адабиёт», ки дар рӯзномаи «Коммунист» (Тошканд) дар соли 1922 нашр шудааст, бори аввал дар шароити библиографӣ нашрияҳоро бо забони русӣ, ки аз соли

1905 то 1909 интишор ёфтаанд, дар шахрҳои гуногун баррасӣ карда мешавад. Дар мақола 245 нашрия, аз ҷумла эълонияҳо, суроғаҳо ва рӯзномаҳои алоҳида оварда шудаанд. Муаллиф ҷой ва вақти интишори нашрияҳо, мансубияти онҳоро бо ҳизбҳо ва созмонҳои мухталиф муайян мекунад, мавзӯи нашрияҳоро муайян менамояд.

Дар солҳои 40 ва 50-уми асри XX як қатор асарҳо ба матбуоти давраи инқилоби якуми Русия, аз ҷумла китобчаи Н.Ф. Симонов [108] ва монографияи З.Ш. Раҷабов [94] чоп мешаванд.

Китоби дарсии муштараки Т.Е. Эрнзаров ва Л.И. Акбаров дар бораи таърихи матбуоти Туркистон [1] дар асоси миқдори зиёди маводи воқеӣ омода шудааст. Китоби дарсӣ давраи аз соли 1870 то 1925 -ро дар бар мегирад ва ин аввалин асари ҳамаҷониба ба забони русӣ дар матбуоти даврии Туркистон аст. Илова ба баррасии васеи иттилоот дар бораи нашрияҳои пешазинқилобӣ, ки он замон маълум буд, муаллифон бисёр далелҳо ва ҳуҷҷатҳои навро дар бораи таърихи матбуоти даврӣ истинод мекунанд.

Мақолаи шарқшиноси машҳур И.С. Брагинский дар бораи ҳаракати «Ҷадидия» дар Осиёи Миёна аҳаммияти зиёд дорад. Арзиши мақола дар он аст, ки муаллиф яке аз аввалинҳост, ки фаъолияти ҷадидонро (ислоҳотчиёни асрҳои XIX-XX) дар матбуоти худ баррасӣ кардааст. Мақола дар бораи нашрияҳои даврии буржуазияи миллии маҳаллӣ дар охири асри XIX ва аввали асри XX маълумоти хеле пурарзиш медиҳад.

Китоби муҳаққиқ М. Бобохонов [20] таҳқиқоти арзишманд дар бораи таърихи даврҳои пеш аз инқилоб дар Осиёи Марказӣ мебошад. Дар он муаллиф беш аз чихил рӯзномаи асосии минтақа, ки аз соли 1870 то 1917 ба нашр расидааст, муфассал таҳқиқ кардааст. Мавқеи махсус дар қор ба намоиш додани маълумотҳои қаблан номаълум бахшида шудааст ё рӯзномаҳои андаке омӯхташудаи тамоюли либералӣ ва буржуазӣ, ки бо

забони русӣ ва бо забонҳои миллатҳои маҳаллӣ нашр мешаванд. Дидани китоб дар бораи миқёси нашрияҳои даврии пеш аз инқилоби Туркистон дар маҷмуъ тасвири мукаммал медиҳад.

Яке аз аввалин таҳқиқотчиёни матбуоти тоҷик дар даврони шуравӣ З.Ш. Раҷабов дар монографияаш, ки соли 1959 [94] нашр шудааст, объекти таҳқиқот аввалин маҷаллаи шуравӣ бо забони тоҷикӣ «Шуълаи инқилоб» («Оташи инқилоб») мебошад, ки дар солҳои 1919-1921 дар Самарқанд ба таъъ расидааст. Муаллиф дар асоси маводи маҷалла мушкилиҳои дар сафҳаҳои маҷалла бударо таҳлил менамояд. Ин асар маълумоти пурраи мазмунӣ маҷалла ва нақши онро дар инъикоси мушкилоти рӯзмарраи минтақа дар солҳои аввали ҳокимияти шуравӣ фароҳам меорад.

Аз осори илмӣ оид ба таърихи матбуоти шуравии тоҷик, мақолаи Д. Нуралиевро, ки дар маҷмуаи «Журналистикаи сермиллати шуравӣ» [88] нашр шудааст, номбар кардан мумкин аст, ки дар он муаллиф дар бораи ташкили матбуоти ҳизбии шуравӣ дар Тоҷикистон сухан мегӯяд ва оид ба рӯзномаҳои марказии ҷумҳурӣ маълумоти пураарзиш медиҳад. Дар байни асарҳои асосӣ оид ба таърихи журналистикаи тоҷик дар давраи шуравӣ, пеш аз ҳама, бояд як китоби таълимии муштаракӣ муҳаққиқони тоҷик А. Нуралиев, А. Саъдуллоев, И. Усмонов ва У. Гулмуродов «Журналистикаи советии тоҷик»-ро номбар кард [85]. Китоби дарсӣ таърихи журналистикаро аз рӯзҳои аввали пайдоиши Тоҷикистони шуравӣ то соли 1989 мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Муаллифон дар асоси омӯзиши маводи нашрияҳои гуногун, аз ҷумла, асолати жанриро амиқ таҳқиқ мекунанд.

Ба ақидаи мо, саҳми назаррас дар илми журналистика ин китоби муштаракӣ муҳаққиқон И. Усмонов ва Д. Давронов бо номи «Таърихи матбуоти тоҷик» аст, ки дар Душанбе дар соли 1997 ба таъъ расидааст [126]. Дар ин китоб муаллифон беш аз як асри журналистикаи тоҷикро

тахқиқ мекунад. Ин асар самтҳои асосии ҳаракати демократӣ дар Осиёи Миёнаи пеш аз инқилоб, ташаккул ва рушди матбуоти ҳизбӣ-шуравиро пас аз инқилоб фаро мегирад. Маълумот дар бораи ҳамаи нашрияҳои муҳими бо забонҳои тоҷикӣ ва дигар забонҳои минтақа овардашуда, мушкилоти асосии дар матбуот ҷойдошта таҳлил карда шуданд. Китоб қисман ба нашрияҳои даврии солҳои 90-ум низ дахл дорад. Маълумоти мухтасарро дар бораи рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои калони дар солҳои аввали Тоҷикистони пасошуравӣ интишоршаванда таъмин мекунад.

Мутаассифона, то ҳол ягон асари бунёдӣ дар журналистикаи давраи пасошуравӣ мавҷуд нест. Аммо, ин маънои онро надорад, ки он тамоман баррасӣ нагаштааст. Дар солҳои охир, оид ба паҳлуҳои муайяни фаъолияти ВАО дар ҷумҳурӣ як қатор корҳо ба анҷом расидаанд.

Ба андешаи мо, китоби О. Панфилов «Тоҷикистон: Журналистон дар ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997)» [91] хеле муҳим ва пурмаъно аст. Он дорои миқдори зиёди маводи воқеӣ мебошад. Аз ҷумла, он маълумот дар бораи рӯзноманигорони кушташуда ва таъқибшуда дар солҳои муқовимати мусаллаҳро фаро мегирад. Дар матнҳои мусоҳибаи муаллиф бо муҳаррирон ва муассиси нашрияҳои тоҷикӣ, ки дар китоб дода шудаанд, дар бораи рӯзномаҳое, ки дар аввали солҳои 90-ум нашр шуда буданд, маълумоти хеле пурарзиш дода шудааст. Арзиши махсуси асар дар он аст, ки бори аввал дар бораи нашрияҳои тоҷикӣ, ҳамзамон дар хусуси солҳои бадарға, ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ба таъби расидааст, муфассал суҳан меғӯяд. Таҳқиқоти диссертатсионии муҳаққиқ Л.А. Абдуқодиров, ки дар бораи нақши матбуоти русзабони Тоҷикистон дар инъикоси ҳаёти иҷтимоию сиёсии ҷумҳурӣ дар нимаи аввали солҳои 90-ум дарак медиҳад, арзишманд аст [2].

Дар заминаи якбора коҳиш ёфтани гардиш, шумораи нашрияҳои даврӣ ва набудани матбуоти ҳамаарӯза, ки бо сабаби бухрони иқтисодӣ ва вазъи душвори сиёсии ҷумҳурӣ ба вучуд омадаанд, телевизион ва радио

дар иттилоотии аҳоли нақши назаррас доштанд. Бо вучуди сатҳи пасти мундариҷаи иттилоотии телевизион ва радио дар Тоҷикистон, дар давраи баррасишаванда, ин ВАО барои аксарияти аҳолии ҷумҳурӣ, бахусус барои сокинони вилоятҳо манбаи ягонаи иттилоот буданд.

Суботи сиёсии Тоҷикистон, ки пас аз мусолиҳаи миллӣ, ки дар соли 1997 рух дод, ба ҷорикунии технологияҳои нави иттилоотӣ, аз ҷумла рушди Интернети ҷаҳонӣ мусоидат намуд. Дар айни замон, Тоҷикистон дар ин самт аз бисёр ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ қафо мондааст, расонаҳои шабакавӣ ҳанӯз дар фазои иттилоотии ҷумҳурӣ мавқеи устуворро ишғол накардаанд, аммо суръати тези рушди бахши тоҷикии Шабака ба пешгӯии ташаккули як сегменти пур аз ВАО-и тоҷик дар баробари матбуот, радио ва телевизион имкон медиҳад.

Пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, барҳам додани низоми фармонфармой ва маъмурияти ҳукумат ва бартарияти идеологии КПСС ба тағйироти куллӣ дар сохтори иҷтимоии ҷомеа мусоидат намуд. Ин, дар навбати худ, ба тағйирот дар типологияи матбуоти ҷумҳурӣ оварда расонид. Сохтори амудии фаъолияти матбуот ба уфуқӣ табдил ёфт, нашрияҳои мустақили тиҷоратӣ пайдо шуданд, матбуот ба сифатӣ ва оммавӣ тақсим карда шуд.

Мувофиқи меъёрҳои паҳншавӣ матбуоти Тоҷикистон, чун дар даврони шуравӣ, ба нашрияҳои ҷумҳуриявӣ, шаҳрӣ, вилоятӣ, ноҳиявӣ ва маҳаллӣ ҷудо карда мешавад. Бо вучуди ин, дар сохтори фаъолияти матбуоти маҳаллӣ амудии сиёсӣ ва идеологӣ аз байн рафт.

Бо аз байн рафтани низоми ягонаи ВАО-и ҳизбӣ, матбуоти тоҷик аз ҷиҳати моликият ба се гурӯҳ тақсим шуд: давлатӣ, хусусӣ ва матбуоти созмонҳои ҷамъиятӣ. Принципи асосии ин бахш дар сарчашмаҳои маблағгузориҳои даврӣ ифода ёфтааст. Дар ҳоле ки заминаи молиявӣ ва моддию техникийи нашрияҳои давлатӣ пурра аз ҷониби давлат таъмин карда мешаванд, матбуоти хусусӣ пурра ба худаш таъия мекунад. Сарфи

назар аз вазъи душвори иқтисодии нашрияҳои мустақил, рақобати бозор ба рушди муттасили матбуоти хусусӣ ва афзоиши нуфузи он ба ҷомеа мусоидат мекунад. Дар робита ба мундариҷаи нашрияҳо шояд нави матбуот пайдо шуд. Дар ин замина, матбуоти нави ҷумҳуриро метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард: сифати баланд ва оммавӣ. Дар мавриди тамоюлҳои рушди ин ду категория, зиёд шудани шумораи рӯзномаҳои оммавӣ ва таблиғӣ мушоҳида мешавад. Нашрияҳои босифат, ки қисмати ками матбуоти Тоҷикистонро ташкил медиҳанд, бо суръати суст рушд мекунанд.

Як қатор нашрияҳои ҷумҳурий хусусиятҳои омехтаи типологиро фаро мегиранд, вақте бахшҳои иттилоотӣ таҳлиلى дар саҳифаҳои як рӯзнома бо бахшҳо ва мавзӯҳои таблиғотӣ барои доираи васеи хонандагон таҳия карда мешаванд.

Вазъияти мураккаби иқтисодӣ, ки дар натиҷаи бесуботи сиёсӣ дар ҷумҳурий ба вуҷуд омадааст, ба вазъи типологияи матбуот таъсир расонд. Дар натиҷаи вайрон шудани низоми обуна ва тақсими чоп, нашрияҳои ҳаррӯза аз байн рафтанд. Ба истиснои якчанд рӯзномаҳои марказӣ, ки дар як ҳафта ду маротиба нашр мешаванд, ҳамаи нашрияҳо ба басомади ҳафтаина ё моҳӣ гузаштанд.

Умуман, таҳлили матбуоти даврии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2020 имкон медиҳад, ки хусусиятҳои фарқкунандаи он - мусбат ва манфиро ҷудо кард.

Ба дастовардҳои мусбат иштироки фаъоли вай дар дигаргунсозии иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии ҷомеа дохил мешавад. Аз воситаи сиёсат ва идеологияи як ҳизби ҳоким, он ба як ниҳоди алоҳида табдил ёфтааст.

Монополияи давлат дар расонаҳо хароб карда шуд. Дар баробари нашрияҳои муқарраркардаи мақомот, нашрияҳои хусусӣ ва давлатӣ низ ҳастанд. Шумораи рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои соҳаю самтҳо ва шаклҳои мухталиф, ки самтҳои гуногуни эҳсосоти ҷомеаро ифода мекунанд, ба

таври назаррас афзоиш ёфт.

Хусусияти манфии рушди матбуоти ҷумҳурӣ аз он иборат аст, ки мавқеи бетарафӣ набуд ва вазифаи иттилооти воқеъбинона ба мардум иҷро карда намешуд. Дар тули солҳои муноқишаҳои сиёсӣ дар ҷумҳурӣ, аксари нашрияҳои даврӣ ба дасти қувваҳои муқобил табдил ёфтанд. Бо афзоиши назарраси шумораи нашрияҳои даврӣ, норасоии иттилооти софдилона, воқеъбинона ва баландсифат ба назар мерасид.

Бозор ба таври назаррас талаботро ба сифати маводи журналистӣ коҳиш додааст. Кӯшиши ғоидаю даромад ҷойи аввалро гирифт. Раванди «зардӣ»-и аксарияти нашрияҳо мушоҳида мешавад.

Дар муносибат бо мақомот нисбати ВАО «меъёрҳои дугона» вучуд доранд. Риоя намудани қоидаб муқаррароти демократӣ ба таври ҳатмӣ эълом шудааст: дар асл, тамоюлҳои авторитарӣ дар муносибатҳои ҳукумат ва ВАО таҳким меёбанд.

Умуман, дар мавриди васоити ахбори оммаи Тоҷикистони муосир бояд қайд кард, ки нашрияҳои даврӣ дар ин мавқеъ мақоми хоса доранд. Дуруст аст, ки мавқеи он ҳамеша ба вазъи иҷтимоию сиёсии ҷумҳурӣ вобаста буд. Масалан, агар дар соли аввали Истиқлолият афзоиши бесобиқаи маъруфияти васоити ахбори ҷопӣ ба назар мерасид, пас дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ ба ҷойи пешравӣ ақибравӣ дида мешуд. Пас аз ба мувофиқа расидани тарафҳои муҳолиф ва созишномаи сулҳ дар соли 1997 матбуоти тоҷик дубора эҳё гардид, ҳарчанд бисёр шароит ба таъсиси низоми мукаммали демократии матбуоти ҷопӣ монеа мешавад. Масалан, вазъи душвори иқтисодии ҷумҳурӣ ва фишорҳои пинҳонии мақомот ба нашрияҳои мустақил.

Телевизион дар низоми муосири ВАО-и Тоҷикистон ҷойгоҳи намоён дорад. Дар он даврае, ки гардиши васоити ахбори ҷопӣ ба 65 ҳазор нафар аҳоли рост меояд, телевизион 80% шунавандагони кишварро фаро мегирад.

Тибқи пурсишҳои сотсиологӣ дар чор шаҳри бузурги Тоҷикистон 81% шаҳрвандон шабакаҳои телевизионии маҳаллиро манбаи асосии иттилоот меҳисобиданд. Нашрияҳои ҷопӣ аз рӯйи манбаҳои иттилоот барои аҳолии шаҳрҳо дар мақоми дуввум ва радиошунавонӣ - ҷойи сеюмро ишғол мекунанд. Дар сохтори афзалиятҳои тамошобинон, телевизиони хориҷӣ ҷойи махсусро ишғол мекунад: асосан, ин каналҳои телевизиони Русия мебошанд. Барои 87% аҳолии шаҳрҳои калони кишвар, телевизиони хориҷӣ манбаи асосии алтернативии иттилоот мебошад. Ин қисман ба он вобаста аст, ки вақти паҳши шабакаҳои телевизионҳои маҳаллӣ маҳдуд аст ва сифати маҳсулоти телевизионҳои ватанӣ на ҳама вақт ба ниёзҳои аҳоли ҷавобгӯ аст.

Оид ба хусусиятҳои шакл ва тарроҳии матбуоти муосир дар Тоҷикистон, нашрияҳои марказии давлатӣ қаблан нақшаҳои шуравии худро нигоҳ доштаанд. Ҳарчанд сафҳаҳои ин рӯзномаҳо хеле касбӣ ва бо сифати баланд тарҳрезӣ шудаанд, аммо онҳо якранг ҳастанд ва шумораи нокифояи тасвирҳо ҳамеша барои хонандагон ҷолиб нестанд.

Рӯзномаҳои хусусии Тоҷикистон тарҳҳои ҷолибтар доранд. Онҳо талаботи рақобатро дар бозори иттилоотӣ бештар ба назар мегиранд ва маҷбур мешаванд, ки ба эҳтиёҷот ва завқҳои хонандагон мувофиқат кунанд, ки аксуламали онҳо ба ҳифзи нашриёти хусусӣ дар бозори даврӣ вобаста аст.

Мутаассифона, дар фаъолияти матбуоти тоҷик, ба шакли хуби забонӣ ва услубии нашрияҳо эътибор наметоданд. Ғалатҳои имлоӣ ва сарфию наҳвӣ дар ҳама нашрияҳои хусусӣ ба назар мерасид, ки ин хонданро душвор ва дарки маводу маъноро мушкил мекард. Мушкилот барои бисёре аз хонандагон тавассути истифодаи арабизмҳо, ки барои оммаи васеъ номаълум аст, эҷод шудааст, ки он дар аввали солҳои 90-ум дар матбуоти тоҷик паҳн шуда буд.

2.3. Нақш ва мақоми ВАО дар раванди демокртикунонии ҷомеа

ВАО дар ташаккули ҷомеаҳои демократии муосир нақши муҳим мебозанд. Онҳо воситаи асосии интиқоли иттилоот, мусоидат ба мубодилаи озоди афкор ва таъмини ҷомеа бо механизми санҷиши қудрат мебошанд. Дар ин зербоб мо дида мебароем, ки ВАО ба раванди демокртикунонии ҷомеа чӣ гуна таъсир мерасонад ва мақоми онҳо дар ин замина чӣ гуна аст. ВАО ҳамчун посбонони демократия дар ҷомеаи муосир якчанд нақшҳои муҳимро мебозанд, ки ба демокртикунонии ҷомеа мусоидат менамоянд.

Нақши асосии ВАО расонидани иттилоот дар бораи рӯйдодҳои ҷорӣ, қарорҳои сиёсӣ, тағйироти иҷтимоии фарҳангӣ ва дигар ҷанбаҳои муҳими ҷомеа мебошад. Ин ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки аз хабарҳои тоза огоҳ бошанд ва нисбат ба иттилооти гуногун қарорҳои оқилона қабул кунанд. ВАО ҳамчун шохаи чоруми ҳукумат шинохта шудааст, ки баҳодиҳии мустақили амали ҳукумат ва дигар мақомотро таъмин мекунад. Онҳо фасод, нақзи ҳуқуқи инсон ва дигар мушкилотро, ки метавонанд ба демократия таҳдид кунанд, муайян месозанд.

ВАО барои муҳокимаи масъалаҳо ва идеяҳои муҳим ба ҳайси минбари муҳокима фаъолият менамояд. Самтҳои гуногунии афкорро тарғиб мекунад, ки ба рушди фарҳанги демократӣ мусоидат менамоянд. Барои он ки ВАО нақши худро дар ҷомеаи демократӣ иҷро кунад, муҳим аст, ки онҳо дорои мақоми муайян дар ҷомеа бошанд.

Кафолати озодии ВАО як ҷанбаи асосии демократия мебошад. Давлат бояд истиқлоли расонаҳоро аз сензура ва фишорҳои сиёсӣ эҳтиром ва ҳифз намояд. Рӯзноманигорон бояд аз таҳдид ва зӯроварӣ ҳифз карда шаванд, то тавонанд озодона кори худро анҷом диҳанд ва фасод ва сӯиистифодаро таҳқиқ кунанд. Донишмандон он ки ВАО ба кӣ тааллуқ дорад, муҳим аст, то тамаркузи қудрат дар дасти чанд нафар ё

созмонҳо пешгирӣ карда шавад. Шаффофияти моликият ба пешгирии инҳисори фазои иттилоотӣ мусоидат мекунад. Сарфи назар аз аҳаммияти ВАО, онҳо инчунин бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мешаванд: Маълумоти бардурӯғ ва хабарҳои қалбакӣ: Дар асри васоити рақамӣ, таҳдиди маълумоти бардурӯғ ва хабарҳои қалбакӣ ба вучуд омадааст, ки метавонанд ба равандҳои демократӣ таъсир расонад.

Дар баъзе мавридҳо манфиатҳои тиҷоратӣ метавонанд аз манфиатҳои ҷамъиятӣ бартарӣ дошта бошанд. Моликияти мутамарказ метавонад гуногунии овозҳо ва ақидаҳоро маҳдуд кунад. Интернет бо мушкилот дар танзими мундариҷа ва ҳифзи додаҳо рӯ ба рӯ мешавад ва барои таъмини принципҳои демократӣ равишҳои навро тақозо мекунад. Воситаҳои ахбори оммавӣ барои демократикунонии ҷамъият аҳаммияти калон доранд. Онҳо маълумот медиҳанд, қудратро назорат мекунанд ва ба баҳс дар бораи масъалаҳои асосӣ мусоидат мекунанд. Аммо барои он ки ин вазифаро ба ҷо оваранд, кафолати озодӣ, мустақилият ва шаффофият дар фаъолияти худ зарур аст. Ҳалли мушкилот, ба монанди маълумоти бардурӯғ ва тиҷоратӣ, таваҷҷуҳ ва талошҳои муштаракӣ ҷомеа, ҳукуматҳо ва саноати иттилоотиро талаб мекунад.

Васоити ахбори омма муҳимтарин ниҳоди иҷтимоӣ дар ҳама гуна давлат буда, вазъи муассисаҳои дигари ҷомеаро ба таври равшан ва возеҳ инъикос менамояд.

Ҳодисаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дигаргуниҳои куллиро дар ҷаҳон муайян карданд, ки дар натиҷаи «халл»-и геополитикӣ, ки дар натиҷаи пошхӯрии лагери сотсиалистӣ ба вучуд омада буданд. Нопадид шудани империяи бузурги Иттиҳоди Шуравӣ ба равандҳои дигаргунсозӣ дар қаламравҳои собиқ ҷумҳуриҳои шуравӣ оварда мерасонад, ки вайронкунандаи робитаҳои иттифоқӣ буд. Дарвоқеъ, як муддати кӯтоҳе, ки аз замони баргузори ин рӯйдодҳо дар қаламрави ҳамаи 15 кишвар, аз ҷумла, Тоҷикистон, бо тағйироти кулӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ сиёсии дар

ин кишварҳо ҷойгирифта буд.

Ҳолати муҳиме, ки душвориҳои барқарорсозии иҷтимоӣ ва сиёсиро дар Тоҷикистон инъикос мекунад, дар он аст, ки вай беш аз ҳазор сола давлату давлатдодории худро аз даст дода буд.

Дар раванди ташаккули низоми нави сиёсӣ, сохтори нави мудирияти ҷомеа, васоити ахбори омма нақши назаррасеро ишғол мекунанд. Васоити ахбори омма дар сохтори ҷомеаи муосир мавқеи махсусро ишғол менамояд, ки як тарҷумони рӯйдодҳои дар кишвар ва ҷаҳон рухдиҳанда мебошад. Ин омил ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти сиёсии кишвар мебошад. Албатта, сиёсат, назар ба намудҳои дигари фаъолиятҳои иҷтимоӣ, ба механизмҳои муайяне мусоидат мекунад, ки ба табодули иттилоот дар барқарор ва нигоҳдории робитаҳо байни субъектҳои худ мусоидат кунанд.

Ташаккул ва рушди давлатдорӣ, татбиқи ислоҳоти иқтисодиву иҷтимоӣ, ташаккули заминаи ҳуқуқии ҷомеаи Тоҷикистон, ки ба принципҳои демократӣ асос ёфтаанд, бо ташаккули сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол алоқамандии зич доранд.

Дар заминаи рафтори ҷамъиятӣ ва шуури сиёсии тоҷикон, вазифаи муҳим муайян кардани мавқеъ ва нақши васоити ахбори омма дар шароити нави озодии интиҳоб азнавбаҳодиҳӣ мебошад.

Ҳамчун интиқолдиҳандагон ва паҳнкунадагони дониш ва иттилооти аз ҷиҳати сиёсӣ муҳим, ВАО вобаста ба тарзи қабулашон имконияту қудрати гуногуни мухталиф доранд. Ба тӯфайли онҳо ҳаёт ва паҳнкунии ғояҳои демократӣ имконпазир мегардад. Мустақилона дар роҳи табдил ёфтани ҷомеаи демократии худ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо бисёр масъалаҳо рӯ ба рӯ аст, ки ҳалли онҳо муносибати навро ба ВАО талаб мекунад. Ба ақидаи мо, таҳлили илмӣ ва омӯзиши тамоюлҳои асосии рушди ВАО дар низоми сиёсии ҷомеаи Тоҷикистон ҳоло аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Ин мавзӯро метавон ба як соҳаи

муҳимми сиёсат мансуб донист, зеро аз нуқтаи назари илм ба фаҳмиши нақши ВАО дар ҳаёти сиёсии Тоҷикистон ва таъсири онҳо ба он кумак мерасонад. Дар ниҳоят, табиати фаъолияти расонаҳо моҳияти муносибатҳои иҷтимоиро ҳуди онҳо, шаклҳои равандҳои сиёсӣ ва ғайра хеле дақиқ инъикос мекунад. Озодии суҳан мустақиман бо сатҳи демократия мутаносиб аст. Аз ин рӯ, барои Тоҷикистон дар заминаи бунёди ҷомеаи демократӣ хеле муҳим аст дарк кардани нақш ва ҳадафи ВАО дар ин раванд.

Масъалаи омӯзиши нақши ВАО дар сиёсат нав нест, вале он барои Тоҷикистони пасошуравӣ амалан рушд наёфтааст. Як қатор асарҳои муаллифони рус, хориҷӣ ва ватанӣ ба муайянсозии мафҳумҳои асосии ВАО ва вазъи имрӯзаи онҳоро бахшида шудаанд.

Аз нимаи дууми солҳои 80-уми асри XX сиёсатшиносон, таърихшиносон, ҷомеашиносон, файласуфон, рӯзноманигорон ва устодони кафедраҳои журналистика ҷанбаҳои мухталифи нақши ВАО дар раванди демократикунонии ҷомеаро баррасӣ карданд. Ин далел шаффофият ва мураккабии проблемаи таҳқиқотро нишон медиҳад. Масъалаҳои васоити ахбори оммаро дар ҷараёни демократикунонӣ ба назар гирифта, иуҳаққиқон ба тарбияи намоёндагони васоити ахбори оммаи кишварҳои Осиёи Марказӣ диққати махсус медиҳанд.

Васоити ахбори оммаи Тоҷикистон на танҳо барои интишори иттилоот таъсис дода шудаанд, балки ҳуди онҳо иштирокчиёни фаъоли равандҳои иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷомеа мебошанд - ширкаткунандагон, ки вазъият эҷод мекунанд, рӯҳия ва андешаро ташаккул медиҳанд. ВАО унсури фаъоли сохтор, ташкили ҷомеа, назорати иҷтимоии омма, дар баъзе ҳолатҳо - унсури фаъоли ташаккули вазъи инқилобӣ дар ҷомеа мебошад. Маҳсулоти мавҷудаи бисёрҷонибаи ВАО дар бозори Тоҷикистон аз он шаҳодат медиҳад, ки рушди гуногунандешии ҷомеаи Тоҷикистон ВАО-ро дар шароити нави таърихӣ

ҷой додааст. Низоми пайдоиши бисёрҳизбӣ, ки бахши ғайриҳукуматӣ ва хусусӣ дар якҷоягӣ бо мақомоти давлатӣ воситаҳои худро барои таъсиррасонии оммавӣ эҷод мекунад. Ин далели равшани рушди принципҳои демократии рушди давлат мебошад.

Интиҳои асри XX бо якбора баланд шудани нақши ҳокимияти иҷроия, тақвияти мавқеи он ва тағйир ёфтани вазифаю ваколатҳо дар низоми тақсими ҳокимият, механизмҳои муносибат бо шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои шаҳрвандон тавсиф ёфт. Имрӯзҳо мақомоти маъмурӣ на он қадар иҷро мекунанд, ки қарори мақомоти болоиро амалӣ намуда, кӯшишҳои онҳоро бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳамоҳанг сохта, ба онҳо унсурҳои зиёди эҷодӣ ва дарки моҳияти мушкилотро дар онҳо ҷалб кунанд.

Имрӯз муносибатҳои ҷамъиятӣ дар тамоми соҳаҳои ғайриҳукуматӣ истифода мешаванд. Дар навбати худ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, вобаста аз доираи ин ғайриҳукуматӣ, хусусиятҳои хоси худро доранд. Яке аз самтҳои асосии ғайриҳукуматӣ, ки дар он муносибатҳои ҷамъиятӣ истифода мешаванд ва дар сиёсат, тижорат ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мебошанд. Дар раёндаҳои демократикунонии хизмати давлатӣ, таъмини сатҳи дахлдори шаффофияти шаҳрвандон, назорати ҷамъиятӣ аз болои ғайриҳукумати ин ниҳоди давлатӣ ва, ҳамчунин, таъмини муколамаи доимӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши бебаҳо дорад.

Ин воситаҳои ахбори омма мебошанд, ки ба шаҳрвандон дар бораи амал ва мавқеи мақомот дар раёндагии манфиатҳо, сиёсати умумии онҳо, нақшаҳо ва ниятҳои онҳо хабардор карда мешаванд. Воситаҳои ахбори омма ба шаҳрвандон дар фаҳмидани амал ва ниятҳои мақомот, ташаккули афкори ҷомеа дар атрофи ин амалҳо ва ниятҳо кумак мерасонанд, кумакҳоро дастгирӣ мекунанд ва ё баръакс, нигарониҳои шаҳрвандонро ба мақомоти ҳокимият муттаҳид мекунанд, рӯҳия ва кӯшишҳои эътирозии худро муттаҳид мекунанд. Дар навбати худ, яке аз

шаклҳои асосии фаъолияти ВАО ин омода кардани маводи матнӣ барои аҳолии ҳадафманд ва ВАО мебошад. Маводи ВАО-и ҳама гуна созмону ниҳодҳо бо мақсади пешбурди иттилоот барои ба даст овардани фаҳмиш, муносибатҳои мувофиқ ва рафтори дилхоҳ аз ҷониби гурӯҳҳои ҷамъиятӣ, ки метавонанд аз амали ин созмон таваҷҷуҳ ё нигаронӣ кунанд, сохта шудаанд. Масъалаи ҳамкории байни васоити ахбори омма ва хадамоти робита бо ҷомеа дар чорроҳаи якчанд фанҳо: журналистика, ҷомеашиносӣ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, забоншиносӣ омӯхта мешавад, ки, бешубҳа таваҷҷуҳи афзояндаро ба ин мавзӯ ифода мекунад. Дар айни замон, дар соҳаи ҳамкориҳо стратегияҳо ва усулҳо доимо тағйир меёбанд, ки дар иртибот ба мушкилоти таҳқиқоти мазкур аҳаммияти хоса доранд. Баррасии ин мавзӯ дар шароити кишварҳои мухталиф, дар мисоли мо, дар Тоҷикистон, боз ҳам муҳимтар аст. Масъалаи ҳамкориҳои байни мақомоту ниҳодҳо ва васоити ахбори оммаи Тоҷикистон хусусан, бо он вобаста аст, ки ин навъи фаъолият, дар муқоиса бо кишварҳои пешрафта, дар кишвари мо ба фаъолият шуруъ кардааст.

Дар марҳалаи кунунии рушди Тоҷикистон тиҷорату соҳибкорӣ метавонад ҳамчун «рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ» сухан равад, зеро ин мафҳум барои бозори ватанӣ комилан нав аст. Асоси муносибатҳои ҷамъиятиро, асосан, дар ширкатҳо, корпоратсияҳои калон ва дар мақомоти давлатӣ дар шакли хадамоти матбуот, маркази матбуот, котиб ва дигар шаклҳои, ки нақши муносибатҳои ҷамъиятиро мебозанд, ба вуҷуд меоранд. Дар фазои иттилоотӣ ин як соҳаи масъулияти умумии касбии журналистон ва мутахассисони робита бо ҷомеа мебошад. Ҳамзамон, мақомот дар ин ҷо ба тозагии экологии методология ва технологияи он масъул аст ва васоити ахбори омма мисли дигар ҳама гуна шаффофият ва ошкоро будани соҳаи муносибатҳои ҷамъиятӣ таъмин карда мешаванд.

Аз ин лиҳоз, таҳлили фаъолияти мақомоту ниҳодҳо дар васоити

ахбори оммаи русӣ низ дар Тоҷикистон бениҳоят муҳим аст ва дар илм ва амал манфиати зиёд дорад. Ҳамчунин, аҳаммияти чунин бархӯрду муносибат аз он иборат аст, ки асосҳои назариявии ташаккули вазифа ва таъйиноти нави муносибатҳои ВАО бо ҷомеа дар фазои пасошуравӣ таҳия карда мешаванд.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳамчун падидаи иқтисодӣ, ки бо мушкилоти ташаббуси соҳибкорӣ ва маркетинг зич алоқаманданд, одатан дар соҳаи мавзуи назарияи ташкил ва мудирият ҷойгиранд ва тасодуфӣ нест, ки баъзе муҳаққиқон онро «менеджменти иртиботӣ» меноманд. Бо вуҷуди ин, доираи фаъолият мунтазам васеъ мешавад, ки ҷомеашиносии сиёсат ва коммуникатсияи иҷтимоӣ-оммавию фаро мегирад.

Яке аз муносибатҳои асосии калидӣ ин муносибат бо ВАО мебошад. Дар асл, онҳо яке аз ҷанбаҳои муҳим мебошанд. Барои сохторҳои тиҷоратӣ ва ҳукуматӣ, шарикӣ бо ВАО-и электронӣ ва ҷопӣ яке аз вазифаҳои муҳимтаринест, ки ташкилотҳо дар назди онҳо қарор медиҳанд. Дар ҳақиқат, барои фарогирии васеи фаъолияти як ширкати мушаххас бояд эътимод ва эҳтироми намоёндагони васоити ахбори оммаро ба даст овардан лозим аст. Барои ин, бояд мафҳуми муносибатҳои муассир бо васоити ахбори омма ва маҳорати ба роҳ мондани муносибатҳои кориро бо рӯзноманигорон донист.

Муносибатҳо бо васоити ахбори омма тарафайн муфиданд ва метавонанд ҳам аз ҷониби сохторҳои ҷамъиятӣ, тиҷоратӣ ва ҳукуматӣ ва ҳам журналистон барқарор шаванд. Муносибати васоити ахбори омма бо марказҳои матбуотӣ оғонҳои мухталиф ин муносибатест, ки бар эътимоди тарафайн асос ёфтааст, дар ин ҳолат, мубодилаи хидматҳо ва иттилоот нақши муҳим дорад. Фаҳмиши умумии мутахассисони ВАО ва журналистон, пеш аз ҳама, ба манфиати ҷомеа, ба манфиатҳои муштариён (барои журналистон) ва манфиатҳои гурӯҳи мақсаднок (барои мутахассис оид ба робита бо ҷомеа) равона шудааст.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ бидуни васоити ахбори омма ҳамчун фаъолияти мустақил вуҷуд дошта наметавонанд. Маҳз ВАО фишанги асосии кори минбаъдаи дигар ниҳодҳо мебошанд. Васоити ахбори омма воситаҳои амалисозии барномаи равобити ҷамъиятӣ мебошанд. Равобит бо ВАО аслан раванди дуҷониба аст. Аз як тараф, ташкилот иттилоот пешниҳод мекунад ва бо дархости ВАО барои онҳо шароити мусоид фароҳам меорад, аз ҷониби дигар, ВАО барои интишори шарҳу ахбор чораҳо меандешад. Эътимод ва эҳтироми мутақобила байни созмону ниҳодҳо ва васоити ахбори омма заминаи зарурӣ барои равобити хуб аст.

Барои ба даст овардани муносибати хуб бо ВАО қоидаҳои зерин бояд риоя карда шаванд:

- бояд барои ВАО муфид бошад;
- обрӯи хуб пайдо кардан;
- ба туфайли эътибори худ, журналистон ҳамеша маълумот бояд ҷӯянд;
- бисёр мусоҳибаҳо, нишастҳои матбуотӣ бояд гузаронид;
- бо воситаҳои ахбори омма, ки дар асоси онҳо робита барқарор мекунанд, робитаи шахсӣ барқарор намоянд;
- боэҳтиром ва ростқавл бояд бошанд.

Чунин мешуморем, ки омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ ва ватанӣ оид ба ташкили муносибатҳои ҷамъиятӣ дар бахши мудирияти давлатӣ бо мақсади муқоиса ва муайян кардани хусусиятҳои ташкили фаъолияти онҳо хеле муҳим аст.

Бозори ВАО ҳанӯз пурра ва мукаммалан ташаккул наёфтааст, вай рушди қолибии худро идома медиҳад. Дар мамлакати мо ширкатҳои касбӣ вуҷуд надоранд. Мо гурӯҳҳои мухталифе дорем, ки кор мекунанд: онҳо метавонанд оғонҳои таблиғотӣ, оғонҳои иттилоотӣ ва ҳуди ВАО бошанд. Баъзе мутахассисони танҳо вуҷуд доранд, ки хидмати худро дар ин самт пешниҳод мекунанд.

Масъалаи рушди фаъолияти ВАО дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои зеринро фаро мегирад: – бозори иқтисодии кишвари мо ташаккул ёфтааст ва ширкатҳои ватанӣ ба наздикӣ ба эҳтиёҷот ва аҳаммияти он шуруъ карданд. Вазъият дар мақомоти давлатӣ шабеҳ он аст. Дар муассисаҳои давлатии Тоҷикистон ягон шӯбаи робита бо расонаҳо вуҷуд надорад, ки масалан, бо оғӯи давлат дар арсаи байналмилалӣ, тавре ки дар хориҷа таҷриба дорад, амал кунад. Ҳама вазоратҳои кишвар шӯбаҳои иттилоотӣ доранд, ки кори ВАО-ро дар ин ё он соҳа иҷро мекунанд. Имрӯз, ҳанӯз ҳам шумораи ками мақомоти давлатӣ дар фикри ташкили шӯбаи робита бо расонаҳо ҳастанд. Шояд ин бо сабабҳои зерин вобаста бошад: нобоварӣ ба хидматрасониҳои ВАО ба як ниҳоду сохтори ҷудогонае, ки хароҷоти иловагии молиявиро талаб мекунанд; бисёре аз роҳбарони мақомоти давлатӣ чунин мешуморанд, ки ба роҳ мондани муносибатҳои ҷамъиятӣ салоҳияти шахсии онҳост, ки онҳо муваффақона ҳаллу ҷасл карда мешаванд ва истифодаи мутахассисони касбӣ ва салоҳиятдорро талаб намеkunанд; тарс аз ҷалби диққати ҷамъиятӣ ба масъалаҳои баҳсталаб ва нодида гирифтани зарурати омӯзиши зиндагӣ ва кор дар низоми нави иҷтимоӣ фарҳангии муносибатҳои бозаргонӣ, ки дар он доираи таъсири афкори ҷамъиятӣ ва фаъолияти сохторҳои тиҷоратӣ ва ҷамъиятӣ ба таври назаррас тавсеа меёбад.

Вазъи ВАО то ибтидои солҳои 2000-ум дар Тоҷикистон нигароникунада буд ва чунин хусусиятҳо дошт:

1. Фаъолияти котибони матбуотӣ дар фаъолиятҳои сохторҳои давлатӣ танҳо дар арафаи маъракаи гуногуни интиҳобот фаъол карда мешаванд, дар ҳолате ки дар кишварҳои пешрафта муносибатҳои ҷамъиятӣ ҷузъи корҳои ҳамагӯна мебошанд;

2. Дар Тоҷикистон методологияи таълими котибони матбуотии сиёсӣ вуҷуд надорад, давлат технологҳо ва мутахассисони хориҷиро дар

ин соҳа барои таълим даъват намекунад;

3. Дар Тоҷикистон, дар муқоиса бо кишварҳое, ки анъанаҳои деринаи демократӣ доранд, фаъолиятҳои котибони матбуотӣ ва хадамотҳои матбуотӣ аксар вақт бо истифодаи захираҳои маъмурии якҷоя карда мешаванд.

Дар солҳои охир масъалаҳои обрӯву эътибори давлат ҳам аз ҷониби ҷомеаи илмӣ ва ҳам элитаи сиёсӣ ба таври фаъол баррасӣ карда шуданд. Симои мусбати кишвар воситаи муҳимест, ки ба ҷомеаи давлатҳои мутамаддини демократӣ ва ҷомеаи тиҷоратии байналмилалӣ имконият медиҳад. Симои воқеии кишвар имконият фароҳам меорад, ки фазои устувори маънавӣ ва психологӣ барои ҳамгироии давлат ба фазои ҷаҳонӣ мусоид гардида, он дар сохтори муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ ва мавқеи мавҷудаи нақш дар сиёсатҳои ҷаҳонӣ ҷойгоҳи муносиб дошта бошад. Симои байналмилалӣ давлат ба мустаҳкам намудани дастовардҳои сиёсӣ дар арсаи ҷаҳонӣ, ташаккули силсилаи лозимаи ассотсиативии амалии сиёсати хориҷии давлат мусоидат менамояд.

Симои кишвар, давлат аз бисёр ҷузъҳои комилан гуногун иборат аст. Объекти тасвир метавонад ҳам шахси инфиродӣ бошад, масалан, шахсияти сиёсӣ ё ҷамъиятӣ ва ҷузъҳои гуногуни давлат ё соҳаҳои алоҳида.

Имрӯзҳо дар Русия ва Ғарб дар матбуот Тоҷикистон ҳамчун як давлати вазъияти ноустувордошта тасвир шудааст, ки тавассути он интиқоли маводи муҳаддир аз Афғонистон мегузарад. Дар мавриди боқимонда кишварҳои ИДМ бошад, симои Тоҷикистон дар матбуот манфӣ арзёбӣ мегардад. Дар нашрияҳои даврӣ, дар аксари ҳолатҳо Тоҷикистонро гузаргоҳи асосии интиқоли маводи муҳаддир аз Афғонистон ба Аврупо ва кишвари камбизоат дар Осиёи Марказӣ меноманд.

Барои ислоҳи ин вазъ аз тамоми имконоти ҷомеаи Тоҷикистон истифода бояд кард: олимону муҳаққиқон, сиёсатмадорон, рассомон,

варзишгарон ва дигар қишрҳои ҷомеа. Таъсиси кумитаҳо, баргузориҳои ҷама гуна фестивалҳо, пешниҳоди дурусти маълумот ба васоити ахбори омма, беҳтар кардани барномаҳои телевизиони моҳвораии Тоҷикистон дар саросари ҷаҳон ва бисёр дигар роҳҳо барои баланд бардоштани нуфузу эътибори давлат лозим аст, аммо мо бояд дар хотир дошта бошем, ки ин кор заҳматҳои зиёди касбӣ, дастгирии молиявӣ ва натиҷаро талаб мекунад ва натиҷаҳо феврал эҳсос карда намешаванд.

Беҳтар намудани обрӯи кишвар муносибати муназзамро талаб мекунад, ки дар тамоми сатҳҳо – аз сиёсати давлатӣ ва барномаҳои миллӣ то соҳибкории миллӣ, дин, санъат, матбуот ва ғайра вобаста мебошад. Мо ба ин гуна барномаҳо ниёз дорем, ки метавонанд симои мусбати давлатро тавассути ВАО ташкил кунанд. Масалан, таъсиси кумитае, ки масъулияти онҳо интишори маълумоти мусбат дар Интернет, посух додан ба нашрияҳои манфӣ, посухи расмӣ ё кӯшиши гирифтани рад кардани далелҳои нашрияҳои дорони маълумоти бардурӯғе, ки низомро бадном мекунад ва ғайра. Фазаи иттилоотиро дар дохили кишвар низ бояд беҳтар кард.

Усулҳои афзоиши нуфузу обрӯи давлату миллат тавассути ВАО дар журналистика, ба сифати шеваю роҳи муҳим бояд баррасӣ ва арзёбӣ карда шаванд.

Бештари маводи ВАО-и Тоҷикистон ба ҳамкориҳои ҳамҷонибаи кишвар бо Русия бахшида шудаанд ва аз омӯзиши онҳо метавон чунин натиҷагирӣ кард: аксарияти маводи интишоршуда ошкоро фармоиш дода мешаванд. Мақолаҳо дар бораи саҳми Русия ба иқтисодиёти Тоҷикистон бо суръати баланд интишор карда мешаванд. Ин мумкин аст, ки тамоми маводи имрӯзаи ҳамкориҳои иқтисодии дар Русия ва Тоҷикистон нашршуда ва истифодаи усулҳои гуногун дар онҳо як марҳилаи нав дар журналистикаи муосир гардиданд. Равшан аст, ки дар ҳар як ҳолати мушаххас мо метавонем дар бораи самарои симою нуфузсозӣ ё дар бораи

самти журналистии мақолаҳо суҳбат кунем. Дар ниҳояти кор, ҳама чиз аз объектҳои инъикос, тарзу усулҳо ва усулҳо ва, аз ҳама муҳим, аз мақсаду вазифаҳои, ки шунавандагон бояд иҷро кунанд, вобаста аст.

Дар Тоҷикистон усулҳои фаъоли ташвиқу тарғиби фаъолиятҳо дар вақтҳои охир ҳам дар матбуот ва ҳам дар васоити электронӣ ба кор бурда мешаванд. Дар робита ба ин, дар ҷанбаи ҳуқуқӣ, масъалаҳои ташвиқи фаъолиятҳо кушода боқӣ мемонанд. Ҳамин тавр, масалан, ҳуқуқи муаллифӣ дар ВАО хеле муҳим аст. Ҳангоми паҳн кардани ин ё он маълумот муаллиф бояд барои ҳар як калима масъулиятро дарк кунад. Мувофиқати расмӣ байни рӯзманигорӣ ва радиои Озодӣ, ки ба онҳо имкон медиҳад намуди зоҳирии қаблро тақлид кунанд, ҳамчунин, истифодаи каналҳои тақсимои якхела, вазифаи ғавриро ба миён мегузоранд: ҷустуҷӯи камбудӣҳо дар бастаи санадҳои ҳуқуқӣ дар васоити ахбори омма, масъалаҳои нотаом, ки иттилооту иртиботро аз захираҳои журналистӣ истифода мебаранд. Яке аз онҳо ин мушкилот дар вобастагӣ дар расонаҳо мебошад.

Шартномаи муаллифӣ дар бораи истифодаи асар дар матбуоти даврӣ метавонад шифоҳӣ баста шавад. Ҳамин тариқ, паймади шароите, ки дар он мавод нашр карда мешаванд, гузошта намешавад ва барои журналистика ин ҳолат мувофиқ аст, ки барои равобити ҷамъиятӣ манъ аст.

Муқаррароти муайян дар қонунгузорӣ дар бораи ВАО, қонунгузориҳои интиҳобот ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавҷуданд. Ба назари мо, маълум аст, ки чунин фаъолияти мушаххас ба мисли ВАО танзими мустақилро бо назардошти хусусиятҳои он ва на монеаи рушд талаб мекунад. Аммо, имрӯз бояд аз воқеиятҳои, ки меъёрҳои мавҷудаи маъмурӣ доранд, бармеояд, ки муносибатҳои дигар ва аслан ҳама гуна шаклҳои иртиботи маркетингро танзим мекунанд.

Вазифаи ташаккул додани симои мусбии соҳибкорию тиҷорати

иттилоотӣ тоҷик дар дохили кишвар камтар мубрам аст, зеро боварӣ ба тиҷорат аз ҷониби давлат ва аҳоли ба таҳкими иқтисодиёти Тоҷикистон мусоидат мекунад. Сиёсати маҷмуии иттилоотӣ талаб карда мешавад, ки онро танҳо дар ҷараёни муколамаи муштараки ҳамаи иштирокчиёни асосии фазои иттилоотӣ таҳия кардан мумкин аст, ки дар навбати аввал инҳоро дар бар мегирад: -саҳмдорон ва роҳбарони ширкатҳои пешбари тоҷик, ки сиёсати иттилоотии ширкатҳои худро муайян мекунанд, инчунин ҳар кадоми онҳо то андозае ба обрӯи тиҷорати тоҷик бо тасвири худ саҳм мегузоранд. Ташаккули симои шахсии корӣ аз ҷониби роҳбарони ширкатҳои Тоҷикистон бо назардошти мулоҳизаҳои зерин, махсусан муҳим аст: -бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ, ҷомеа ба намунаҳои ниёз дорад. Чунин қаҳрамонон одатан одамоне мебошанд, ки дар ин соҳаи касбӣ муваффақият ба даст овардаанд. Дар замони Шуравӣ қаҳрамонони асосии миллат пилот, актёр ва мутахассисону муҳаққиқони илмҳои дақиқ (физикадонҳо, астрономҳо ва ғайраҳо) буданд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар ҷомеаи демократӣ ва иқтисоди бозаргонӣ соҳибкдорону менеҷерони муваффақ бештар ба назар мерасанд. Ҳамаи ин роҳбарони ширкат пайваستا симои шахсии худро таъсис додаанд, ки барои ширкат ва имиҷи кишварашон кор мекарданд. Дар натиҷа, садҳо ҳазор ҷавонон дар саросари ҷаҳон, ки аз намунаашон илҳом гирифтаанд, меҳоянд соҳибкорию тиҷорати худро оғоз кунанд ё менеҷери муваффақ шаванд.

Тоҷикистон ба бизнес-дӯстони худ ниёз дорад, ки намунаҳои касбият, соҳибкорӣ, ростқавлӣ ва муваффақият мебошанд. Дар кишвари мо, чунин мисол замоне буд, ки ширкатҳои мобилӣ, пас аз иҷрои босифат ва муваффақонаи он операторони нави мобилӣ оғоз ёфтанд; -дар ташаккули афкори омма тасвири манфии тиҷорати калон вуҷуд дорад, яъне аксарияти аҳолии кишвари мо аз кушодани тиҷорати худ меҳаросанд, зеро масъалаҳои минбаъда бо бисёр масъалаю мушкилоти

дигар алоқаманданд.

Тавассути васоити ахбори омма ба ҷомеа нишон додан зарур аст, ки мудирияти тиҷорати тоҷик дар дасти боэътимоди мутахассисонест, ки на танҳо дар бораи некуаҳволии шахсӣ, балки дар бораи беҳбудии тамоми кишвар ғамхорӣ мекунад; -намояндагони мақомоти давлатӣ, ки як гурӯҳи назаррас мебошанд, назари онҳо оид ба вазъи соҳибкорӣю тиҷоратӣ дар ВАО ҳам аз ҷониби афкори ҷомеа дар кишвар ва ҳам аз ҷониби сармоягузори имконпазир дар хориҷа шунида мешавад.

Имрӯз дар мамлакати мо таъсири мақомоти давлатӣ ба обрӯи тиҷорат ба таври назаррас ба назар мерасад: чораҳои нисбатан шадид алайҳи роҳбарияти як қатор ширкатҳо бисёре аз намояндагони соҳибкоронро водор кардаанд, ки зарурати муколамаи доимиро бо ҳукумат изҳор кунанд; -воситаҳои ахбори омма канали асосие мебошанд, ки тавассути он иттилоот дар бораи тиҷорати тоҷик паҳн карда мешавад.

Нақши миёнарави иртиботӣ-муоширатӣ васоити ахбори оммаро ба эҷоди симои тиҷорати Тоҷикистон табдил медиҳад. Аммо, васоити ахбори оммаи тоҷик дар бораи он чи дар тиҷорат рух дода истодааст, маълумоти хуб пешниҳод намекунад. Ин бо якчанд сабаб рух медиҳад: - дар Тоҷикистон шумораи ками рӯзнома ва маҷаллаҳо вуҷуд доранд, ки, махсусан, барои бахши тиҷорат равона шудаанд. Дар кишвари мо чунин нашрияҳо қариб вуҷуд надоранд, зеро сохтори пешрафтаи ВАО-и соҳибкорӣ ҳанӯз ташаккул наёфтааст, ки ин махсусан дар мисоли телевизион намоён аст, дар он ҷое ки ҳеҷ гуна барномаҳо ва каналҳо бо иттилооти тиҷорӣ кор намекунад. Ин аст, ки бисёр ширкатҳо, бонкҳо, ташкилотҳо маҷаллаҳои тиҷоратии худро таъсис додан мецоҳанд; дар мавзӯи бизнес ва иқтисод таълими ҷиддии махсус, дар соҳаи иқтисод, ҳуқуқ ва менеҷмент аз рӯзноманигорон талаб карда мешавад. Ҳамзамон, иқрор бояд шуд, ки дар Тоҷикистон то ҳол дар ин робита ягон гурӯҳи рӯзноманигорон дар сатҳи баланди касбӣ фаъолият накардаанд.

Ҳамин тариқ, имиҷи тиҷоратии ВАО тоҷикон ва, умуман, соҳибкорию соҳибкорон як маҷмуи бо ҳам алоқамандро фаро мегирад: мавзӯҳое, ки дар он мубоҳисаҳои намоёндагони гурӯҳҳои мухталиф метавонанд шавқовар бошанд: соҳибкорон, сиёсатмадорон, ходимони ҷамъиятӣ ва рӯзноманигорон.

Ҳамин тавр, вазифа аз ташаккули симои ниҳоду сохтор ва муассисаҳо ва ноил шудан ба фаҳмиши муттаҳид ва пешниҳоди он дар ҳар як шунавандаи зерин иборат аст, ки ташаккули симои шахсонро, ки ҷомеа бояд ба онҳо бовар кунад, фаро мегирад. Танҳо дар ин ҳолат тиҷорату соҳибкорӣ муваффақ буда метавонад.

Муносибати маъмурият бо кормандон як қисми муҳимми фаъолияти ВАО мебошад. Дар ин ҳолат, ҳама намудҳои роҳу усулҳо истифода мешаванд: радио, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва иртиботи зинда.

Пешбурди ғояҳо, технологияҳои нав, пешрафта ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим, ки ба паст шудани шиддати иҷтимоӣ ва афзоиши ҳамбастагии иҷтимоӣ мусоидат мекунанд: -таъсис ва нигоҳ доштани тавозун ва гурӯҳҳои мухталиф дар байни гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, сохторҳои ҳукуматӣ, сиёсӣ ва тиҷоратӣ ҳангоми таваҷҷуҳ ба манфиатҳои ширкат.

Имрӯз технологияҳои муосири Интернет дар байни мақомоти давлатӣ хеле маъмул гашта истодаанд, диққати асосӣ ба ташкили намоёндагиҳои босифати Интернет, имконият барои кор бо шахрвандон ва дигар ташкилотҳои давлатӣ ё тиҷоратие, ки аз Интернет истифода мебаранд, дода мешавад. Ҳамчунин, сифати сомона метавонад ба дарки шунавандагон таъсири манфӣ расонад, ки ин ба андозаи муайян ва ба кулли ташкилот, ки барои татбиқи мусбати сиёсати иттилоотӣ ғайриимкон аст, таъсир расонида метавонад. Нақши сомона метавонад ба самаранокии созмон дар маҷмуъ таъсири мусбат расонад: коҳиш додани хароҷотҳо барои табодули иттилоот ва ҷустуҷӯи иттилоот,

автоматикунонии ҷараёни ҳуҷҷатҳо, равандҳои корӣ ва ғайра.

Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини муносибатҳои ҷамъиятӣ ин муносибат бо ВАО мебошад. Ба роҳ мондани муносибатҳои самарабахш бо расонаҳои электронӣ ва ҷопӣ барои ҳама гуна ташкилотҳои тижорӣ ё давлатӣ аҳаммияти муҳим дорад. Аз ин бармеояд, ки мафҳуми муносибатҳои муассир бо васоити ахбори омма дар сиёсати муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши муҳим дорад.

Дар Тоҷикистон имрӯзҳо тақрибан ҳар як мақомоти давлатӣ дар шакли хадамоти матбуот, котиб ва дигар шаклҳое, ки вазифаҳои мушаххасро иҷро мекунанд, хадамоти робитаи ҷамъиятии худро дорад. Ҳадафи хадамоти матбуотӣ таъмин намудани миқдори ниҳии нашрияҳо ё паҳши барномаҳои радио ва телевизионӣ мебошад, ки дар бораи ширкат, вазорат, ташкилот ва ғайра маълумоти дорой хусусияти тарғибию ташвиқӣ доранд, то ки дар бораи зухуроту равандҳо ва гирифтани иттилооти зарурӣ маълумот дошта бошанд.

Ширкатҳои калон хадамоти матбуотӣ ё марказҳои матбуотии худро доранд. Аксар вақт онҳо воҳидҳои шӯба ва ё раёсате мебошанд ва шахси масъули иртибот бо матбуот ба сардори шӯба ё раёсат хабар медиҳад. Дар ташкилотҳои хурд ин вазифаро бо дигар вазифаҳои иҷрокунанда метавон якҷоя кард.

Пас аз таҳлили матбуоти байналмилалӣ ва ватанӣ дар бораи симои Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҳоло бояд чунин оҷонсиҳои қавӣ ташкил карда шаванд, ки онҳо бо ёрии васоити ахбори умум қолибҳои куҳнаи марбут ба кишвари моро шикаста тавонанд. Масалан, натиҷаҳои таҳлили кору фаъолияти ширкатҳои мобилӣ собит карданд, ки дар маҷмӯъ, дар бораи ҷашнҳо, аксияҳо, озмунҳои дар ширкат гузаронидашуда, дар бораи ғолибони ҷойизаҳо, беҳтарин андозсупорандагон дар байни операторҳои мобилӣ ва чорабиниҳои хайриявӣ нашр карда мешавад.

Дар муқоиса бо солҳои гузашта, вазъ ба таври назаррас беҳтар шудааст. Таҳлили фаъолияти шӯъбаҳои тарғиботию ташвиқоти ширкатҳои мобилӣ нишон дод, ки баъзе менечерон вазифаи худро танҳо ҳангоми омода кардани паёмҳо дар васоити ахбори омма дар бораи ҷамъбасти ҷорабиниҳо дар ширкат, дар натиҷаи ҳама гуна озмунҳо, аксияҳо, ҷорабиниҳо мебинанд. Аммо, иҷрои ин дастурҳо набояд дар самти ташкили корҳои иттилоотӣ ва тарғиботӣ дар мадди аввал қарор гирад. Ин паёмҳо танҳо майдони умумии иттилоотро дастгирӣ мекунанд, аммо дар айни замон на ҳама вақт кори таблиғотӣ мебаранд.

Ҳамин тариқ, мо метавонем далелнок бигӯем, ки ВАО дар бораи ширкатҳои мобилӣ дар ҳуди ҳамон мавзӯҳо барои бисёриҳо навиштаанд ва ҳеҷ гуногунӣ дида намешавад. Воситаҳои ахбори омма метавонанд ва бояд ба василаи муассири рушди иттилоот табдил ёбанд. Дар айни замон, бисёре аз мушкилоти марбут ба васоити ахбори омма ҳанӯз ҳалли худро наёфтаанд.

Вобаста ба такмил додани сиёсати иттилоотии ширкатҳои калони Тоҷикистон бо расонаҳо чунин тавсияҳоро ироа кардан мумкин аст: - иттилоот бояд ба қадри имкон дастрас бошад, зеро ин соҳаи фаъолият ниҳоят хос аст. Зарур аст пешгирии тафсири нодурусти маълумот, омода кардани китобчаҳо ва тақсимои варақаҳо дар ВАО (хондан ва фаҳмо) ташкил карда шавад; -пресс-релизҳоро саривақт фиристад ва маълумотро дар бораи дигаргуниҳо, рӯйдодҳои дар ширкат навкардашуда нав кунад; - барои васоити ахбори омма бо мақсади баланд бардоштани огоҳӣ дар ин самт ҷорабиниҳои махсус баргузор намояд, масалан, гузаронидани «Рӯзҳои мутахассисони соҳа»; - саҳмгузори дар навсозӣ бо истифодаи усулҳои эҷодӣ, иншооти ғайритиҷоратӣ (китобхонаҳо, осорхонаҳо) барои инъикоси ВАО; -пас аз пурра такмил додани маълумоти ҳам дар вебсайт ва ҳам дар марказҳои пардохт, шӯъбаҳои ноҳиявӣ, бюроҳои машваратии кушода; -такмил додани низоми машваратҳои виртуалии on-line дар

бораи хидматрасонӣ ба аҳоли ва пардохт; -маводро бо забони ба корбар ва баҳраварон дар сомона ҷойгиршуда, дар марказҳои хизматрасонӣ нашр кунанд;-намоиш додани дастовардҳо дар соҳаи алоҳида барои мутахассисон, ҳамчунин чорабиниҳо, озмунҳо барои донишгоҳҳои техникӣ (бо додани грант барои таҳсил) ва имконияти кор дар ширкат.

Мушкилоти асосии ВАО дар Тоҷикистон ин аст, ки таҳсилот дар ин соҳа дар сатҳи мукамал ва пурра қарор надорад. Дар бозори ВАО мушкилоти дарёфт кардани мутахассисони баландихтисос хеле шадид аст. Масъалаи кадрҳо ҳам соҳаи рекламаро ба ташвиш меорад. Норасоии мутахассисон дар бозор ба зарурати пайдо кардани ин вазъ на танҳо аз ҷониби ширкатҳои алоҳида, балки аз тамоми таблиғот ва ҷомеа оварда мерасонад. Дар мамлакати мо, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мутахассисони махсуси ташвиқу тарғиб (PR) тайёр намеkunанд, аммо дар дигар кишварҳои пешрафта мутахассисони PR дар бисёр донишқадаҳо таълим мегиранд. Имрӯз ин ихтисос яке аз касбҳои бонуфузи ҷаҳон аст. Дар мамлакати мо ин мавзӯро донишҷӯёне, ки дар риштаҳои журналистика таҳсил меkunанд, мавриди омӯзиш қарор медиҳанд. Аммо ин дониш барои кофӣ дар ин фаъолият ва дар оянда фаъолият кардан кофӣ нест.

Инчунин, мушкилоти монсаи забон вуҷуд дорад. Адабиёт ба забони русӣ вуҷуд дорад, аммо адабиёти тоҷикӣ кам аст. Ҳатто агар ба тарҷумаи адабиёт шуруъ кунем, шояд дарк карда шавад, ки дар забони тоҷикӣ калимаҳое, ки ин фаъолиятро инъикос намеkunанд, дар ин ҷо бояд неологизмҳо ворид карда шаванд.

Воқеан хуб мебуд агар тахассусҳои «робита бо ҷомеа» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ташкил карда шаванд; -кушодани курсҳои махсус, тренингҳо оид ба фаъолиятҳои дар боло зикршуда; -дар низоми нави иҷтимоӣ фарҳангии муносибатҳои бозаргонӣ кор карданро ёд гирифтанд; -ҳукумат ва вазорати ахбори омма бояд бо тавсияи

мутахассисони PR ба обрӯи давлат дар арсаи байналмилалӣ таваҷҷуҳ зоҳир кунанд.

Фазои иттилоотии имрӯзаи Тоҷикистонро рӯзномаҳо ва оғонҳои мустақил бартарӣ медиҳанд. Танҳо аз сабаби он ки онҳо ба баҳраварони оммавӣ нисбат ба дигар васоити ахбори оммаи кишвар маҳсулоти беҳтар пешниҳод меkunанд. Аммо ин на ҳамеша дар таърихи пасошуравии Тоҷикистон буд. Ин зухурот ба марҳилаҳои алоҳида ҷудо мешавад:

Марҳилаи якум. Дар охири солҳои 1980-ум, вақте ки дар натиҷаи бозсозӣ давлати шуравӣ босуръат заиф ва таназзул ёфт, барои ВАО-и тоҷик давраи воқеан тиллоӣ оғоз ёфт. Бори аввал дар тули даҳсолаҳо онҳо дар шароити мусоид барои фаъолият ва рушди озод пайдо шуданд. Васоити ахбори оммаи бетаъхир ба як қудрати мустақил табдил ёфт, ки қодир аст ба рушди равандҳои сиёсии ҷумҳурий таъсирбахш бошад. Худи роҳбарон ва баъзе кормандони ВАО-и фаъолтарини Тоҷикистон, бахусус, нашрияҳо, аз он вақт то охири соли 1992 нисбат ба мутахассисони васоити ахбори омма бештар сиёсатмадор ва идеологҳо буданд. Аз соли 1988 таъсис ва ташкили ҷараёни иттилоот барои кормандони ВАО-и сиёсии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, воситаи самарабахши дастгирии идеологӣ ва сиёсии ҳалли вазифаҳои миллии ба даст овардани Истиқлолияти аввалини ҷумҳурий дар дохили Иттиҳоди Шуравӣ ва баъдан бо дарназардошти раванди пайваста пурзӯр кардани таназзули давлатдорӣ шуравӣ мебошад. Пойгоҳи моддии истиқлоли афзояндаи ВАО дар солҳои охири ҳокимияти шуравӣ дар ҷумҳурий маблағгузорӣ идомаи худи давлати Шуравӣ буд. Асоси сиёсӣ тадриҷан аз даст додани қобилияти зуд заифшудаи давлат оид ба назорати фаъолияти ВАО буд.

Дар арафаи пошхӯрии ИҶШС дар Тоҷикистон намуди нави матбуот дар Тоҷикистон ба вуҷуд омад, ки ҳеҷ гуна ба низоми қаблӣ вобаста нест ва дар фазои иттилоотӣ мустақилона фаъолият мекунад. Ин матбуоти замони навин дар робита ба мавзӯ, забон, пешниҳоди мавод ва ғайра

буд. Вай ҳама қолибҳои пешинаро нест кард. Барои он ҳеҷ чиз манъ нашуда буд. Дигар ВАО бетараф набуд. Вай аз набзи вақт ва рӯҳия ва психологияи одамоне, ки дар давраи охири созшавӣ ба фаъолияти фаъол бедор шудаанд, хуб медонист. Тааҷҷубовар нест, ки матбуоти нав, айнан аз шумораи аввалини он, бароварда шуд.

Матбуоти нав дар робита ба ҳалли мушкилоти маблағгузории фаъолиятш нав буд. Барои матбуот бозсозӣ дертар ором шуд, аммо ба ҳар ҳол дар ҳолати худ боқӣ мемонад, чунин мушкил амалан вучуд надошт. Ҳукумати Шуравӣ ба таври мунтазам маблағгузорӣ мекард.

Матбуоти нав, ки муносибатҳоро бо низоми пешина қатъ кард ва як навъ омезиши эҷодиёти озоди иттилоотӣ ва соҳибкорӣ буд, аксар вақт маҷбур мешуд, ки ин масъаларо мустақилона ҳал кунад ва ҳамзамон нисбат ба ҷузъи медиа фаъолияти эҷодӣ бошад.

Ҳалли воқеии вазъи мушкили зудтағйирёбандаи ҷумҳурӣ ба ҳалли ҳарчи камтари муваффақият дар самти маблағгузории матбуоти нав мусоидат кард. Аз ҷумла, дар ҳолати таназзули неруи мутамарказ нуфузи роҳбарони раёсатҳои мухталиф - дорандагони захираҳо босуръат меафзуд, ки онҳо минбаъд мустақил аз роҳбарияти олии ҷумҳурӣ буданд. Ҳамчунин, торафт бештар ба онҳо табдил ёфтааст, ки захираҳои шӯъбаҳои худро бо салоҳдиди худ ва ба манфиати худ, аз ҷумла, мақомоти сиёсӣ ихтиёрдорӣ кунанд.

Дар шароити мушаххаси он вақт манфиатҳои сиёсии ин категорияи захираҳо воқиеъбинона дар мавқеи худ қарор додани ислоҳотгарон буданд, ки барои табдил додани низоми кӯҳнаи шуравии шинохта, ки дар таърих ба поён рафтаанд, ба низоми нав ворид шуданд ва гарчанде шуравӣ буданд, вале аллакай демократӣ ва қодиранд, ки рушди минбаъдаи Тоҷикистонро дар заминаи ғояҳо ва принципҳои эҳёи миллӣ мусоидат намоянд.

Бо така ба захираҳои шӯъбаҳои назоратӣ ва тижорати шахсии онҳо,

ба симои ислохотгарон ва маҷмуи ғояҳои демократӣ-миллӣ ва эҳёи така намуда, онҳо ният доштанд ба мубориза барои ҳокимият дар ҷумҳурий ворид шаванд.

Зарурати таъмини манфиатҳои сиёсии онҳо бо дастгирии иттилоотии мувофиқ боисрор ин гурӯҳи сиёсатмадорони тоҷикро водор сохт, ки матбуоти худро пайдо кунанд. Ҳамин тавр, ба ҳама маълум буд, ки рӯзномаи «Сухан», ки он замон машҳур буд, бо яке аз ин сиёсатмадорони ташаккули нав, ки дар охири солҳои 80-ум ва аввали солҳои 90-ум хеле машҳур буд, алоқаманд буд. Сайфиддин Тӯраев, ки дар вазифаи вазирӣ буд, вакили парлумон ҳам буд ва ҳамзамон яке аз аввалин соҳибкорони калонтарини кишвар буд.

Роҳи дигари таъминоти иттилоотӣ истифодаи намудҳои нави нашрияҳое, ки аллакай дар соҳаи иттилоот фаъолият мекунанд, мебошад. Ҳамзамон, барои баъзе нашрияҳо ҳадафҳои сиёсӣ, нуқтаи назар ва принципҳо доно аҳаммият надоштанд. Аммо, нашрияҳое, ки маъруфият пайдо карданд, чун қоида, бо соҳибони дорои ангеzaҳои сиёсӣ ҳамкорӣ карданд, агар майлу хоҳиши сиёсии онҳо бо нуқтаи назар ва ҳадафҳои идеологӣ ва сиёсии худ мувофиқ бошанд.

Аз ҳама маъмул ва ҳамзамон рӯзномаи «Ҷароғи рӯз» як намунаи классикии анҷомёбии матбуоти навини он замон буд. Он бо мавқеи муайяни сиёсӣ тавсиф мешуд, ки моҳияти он рад кардани қатъии тартиботи кӯҳна, ҷустуҷӯи мустақили манбаи маблағгузорӣ бо ҳифзи бебаҳои истиқлоли эҷодӣ ва муҳарририи он ва табиист, ки бархӯрдҳои нав дар муносибат бо хонандагон, ки матбуоти навро ҷадид кардааст.

Имрӯз комилан аён аст, ки принципҳои ташкил ва татбиқи кори ҳамарӯза ва таъминоти моддию молиявии фаъолияти «Ҷароғи рӯз» дар солҳои 1991-1992 барои тамоми матбуоти мустақили тоҷик намунаи ибрат шуданд. Ба хоҳири ҳақиқат, бояд зикр кард, ки бисёре аз он рӯзноманигорон, ки баъдан дар ВАО-и мустақили ҷумҳурий ё дар хидмати

садоҳои хориҷӣ дар мактабҳои ин рӯзнома муваффақона кор кардаанд ё кор мекунанд.

Марҳилаи дуум. Бо оғози суқути ИҶШС пас аз рӯйдодҳои Маскав 19-21 августи соли 1991, Тоҷикистон ба давраи муборизаи шадидаи қудрат дар байни элитаи сиёсии минтақавии ҷумҳурии ворид шуд. Расонаҳои хабарии Тоҷикистон дар ин раванд фаъолона ширкат варзиданд ва дар марҳилаҳои аввал мустақил боқӣ монданд. Ҳамзамон, ба монанди тамоми ҷомеаи Тоҷикистон, дар ҷараёни ин мубориза дар заминаи минтақавӣ тақсим шуда, ҷомеаи иттилоотии ҷумҳурии хислати миллии худро аз даст дод. Аз охири соли 1992 дар давлатдории собиқӣ шуравии тоҷикӣ, ки дар оташи ҷанги шаҳрвандӣ пош хӯрда буд, як давлати нави миллии тоҷикон ташкил карда шуд. Дар навбати худ, муҳолифони мусаллаҳ ба мақомоти нав ба таъсиси худ ба муҳолифони муттаҳидаи тоҷик шуруъ кард.

Бо таҳияи ин раванд, ки қисме аз он тадриҷан сарнагун шудани анархия ва ташаккули фазои якхелаи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар қаламравҳои таҳти назорати мақомот ва муҳолифони онҳо буд, матбуот дар ҳарду ҷонибҳои сангарҳо мақоми худро ҳамчун як ниҳоди мустақили сиёсӣ гум карданд. Ҳамзамон матбуоти мустақил, ҳамчун як падида, аз байн рафт. Шароити нави сиёсӣ иқтисодӣ амалан вуҷуд надошт. Аммо, бо дарназардошти ҳолатҳои дар боло зикршуда, аз соли 1993 ва толи якчанд сол ҳама расонаҳои ҷопӣ дар Тоҷикистон дар ҳолати бебозгашт буданд. Онҳо баҳраварони оммавино аз даст доданд, ки пас аз пошхӯрии ИҶШС аз некуаҳволии моддӣ ҷудо шуданд ва натавонистанд рӯзномаҳои қиматбаҳо харанд.

Харобии умумии пасошуравӣ, ки дар натиҷаи харобиҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва оқибатҳои манфии он шиддат гирифт, раванди рушди иқтисодии ҷумҳуриро суст кард. Давлати ҷавони тоҷик барои дастгирии пурраи матбуот маблағи кофӣ надошт. Субъекти фаъолияти иқтисодӣ ба реклама эҳтиёҷоти махсусе надоштанд, чуноне ки ҳоло барои

ҷойгиркунии он маблағ қисман вуҷуд надорад. Матбуоти тоҷик аз рӯз ба ҳафта коҳиш ёфт. Ва он ҳам танҳо дар пойтахт ва дигар шаҳрҳои калон. Матбуоти шаҳрҳои хурд ва ноҳияҳо танҳо аз вақтҳои муқарраршуда дертар нашр мешуданд.

Дар ин замони душвор танҳо ба забони русӣ рӯзномаи «Бизнес ва сиёсат», ки солҳои пеш дар заминаи матбуоти ғайри тоҷикӣ ба назар нарасида буд, истисно буд. Бо шарофати саъйи муҳаррири он Н.М.Пак, як зани барҷаста, ҳамеша неруманд, бениҳоят ҷасур, аз ҳеҷ чиз ва ҳеҷ кас намеҳаросид ва, аз ин рӯ, ҳама, аз ҷумла мақомот ва мухолифин ба ӯ эҳтиром доштанд, нашрия дар фазои иттилоотии ҷумҳурии ҷойгоҳи намоёнро касб карда буд. Н.М.Пак байни мақомот ва мухолифин ва ҷонибдорони онҳо фарқе нагузошт. Ҳам он ва ҳам дигаронро вай ҳамчун шаҳрвандони комилхуқуқи як кишвар қабул кард. Ӯ ҳамеша медонист, ки чӣ гуна ҳама овозҳо аз сафҳаҳои рӯзномаи ӯ шунида шудаанд, то рӯзномааш як заминаю майдони муколамаи мустақим ё ғайримустақими онҳо гардад. Чоп кардани як рӯзнома кори мушкул ва гарон аст. Тааҷҷубовар аст, ки ин далел аст - амалан ҳеҷ кас дархости Н.М.Пакро оид ба кумак дар маблағгузорию нашри рӯзнома рад накардааст. Ин гуна кумакҳо, дар қатори дигар корҳо, дар шакли татбиқи лоиҳаҳо амалӣ мешуданд, ки дар онҳо рӯзнома минтақаҳоро намоёндагӣ мекард ва донорҳо барои ҷойгир кардани маводашон маблағ пардохт мекарданд. Сарфи назар аз ҳама яқсон будани мавқеи «Бизнес ва сиёсат» Н.М.Пак дар фазои иттилоотии Тоҷикистон дар солҳои 1993-1996, расонаҳои асосӣ дар ин давра, вақте ки ташаккули давлатдории нави миллии тоҷикон идома дошт, ҳанӯз ҳам телевизион ва радиои миллии ва, инчунин, садоҳои гуногуни беруна буданд.

Солҳои 1993-1994. Пас аз чанде, нақши пешбарро ҳамчун расонаҳои ҳамаарӯза тавассути телевизиони ҷумҳуриявӣ бозиданд. Дар тури ин солҳо Тоҷикистон як ҷумҳурии парлумонӣ буд. Дар шароити мушаххаси он

вақт, парлумон, ки баръакси ҳокимияти иҷроияи барҳамхӯрда, қобилияти амалии худро аз даст надода буд, вазифаҳои ҳокимияти олии қонунбарор ва иҷроияро дар кишвар иҷро мекард. Вай ба огоҳии бештари ҷомеа дар бораи фаъолиятҳои таваҷҷуҳ дошт, зеро яке аз ҷузъҳои асосии тавоно ва нуфузи ӯ дар ошкоро будани фаъолиятҳои буд. Ин вазифа тавассути пахши мутадовим дар телевизион тавассути кори парламент, аксар вақт дар рӯзҳои мустақим, ҳал карда шуд.

Марҳилаи сеюм. Қабули Сарқонуни нави Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 ва баргаштани кишвар ба шакли идории президентӣ барои ташаккули шароити нави сиёсии кишвар замина гузошт. Хусусияти асосии онҳо ин якбора боло рафтани вазн ва нуфузи ҳокимияти иҷроия ва тадриҷан иваз кардани сохтори ҳокимияти президентӣ ба сохтори дастгирии низоми нави сиёсии ҷумҳурий буд. Барои шояди ҳокимияти иҷроия ошкоро будан он қадар барои парламент зарурӣ нест. Аз ин рӯ, ҳеҷ чизе ғайриоддӣ дар он нест, ки дар нимаи дууми солҳои 90-ум буд. Телевизиони тоҷик ба марҳилаи ҷолибтарин дар таърихи худ ворид нашудааст. Пахши мустақим, ихтилофот, баҳсҳо идома доштанд. Телевизион диққати шаҳрвандонро ҳамчун сарчашмаи иттилоот қатъ намуд ва дар натиҷа мақоми худро ҳамчун воситаи муҳимтарини матбуот аз даст дода буд. Мавқеи озоди муҳит дар фазои иттилоотии ҷумҳурий, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани матбуоти мустақил дар он ва тадриҷан аз байн рафтани таваҷҷуҳ ба ТВ ташаккул ёфтааст. Аз ҳама садои онҳо хадамоти тоҷикии «Радиои Озодӣ», Би-би-сӣ, «Садои Хуросон» буданд. Муваффақияти ин хидматҳо бо қоромӯзони тоҷик бо як қатор омилҳо вобаста буд. Хидматрасонии садоҳои берунаи Тоҷикистон алтернативаи иттилоотиро ба иттилооти расмӣ ҳарду ҷониб дар муқовимати тоҷикон таъмин кард. Онҳо ба принципи баробарии намоёндагони тарафҳо дар фазо пайравони бештар ё камтар доштанд. Муаррифии афкор ва арзёбии қоршиносони бетараф низ ҳатмӣ буд. Ҷунин тарзи муносибат ба

шунаванда имкон дод, ки на танҳо маълумоти кофӣ ва боэътимод ба даст орад, балки мавқеи худро оид ба ягон масъала, рӯйдод ва ғайра муайян кунад. Ҳузури мухбирони худ дар тамоми минтақаҳои асосии кишвар хидматрасонии садои берунии Тоҷикистонро бо фарогирии васеи чуғрофӣ ва самаранокии фарогирии онҳо таъмин намуд. Дар солҳои 90-ум дар дафтари ҷумҳуриявӣ, дар идораи марказии ин хадамот дар Прага (Радиои Озодӣ, Лондон (Би-би-сӣ), Машҳад (Садои Хуросон) баъзе аз беҳтарин журналистони тоҷик кор мекарданд - Муҳиддин Олимпур, Сӯҳробӣ Зиё (Би-би-сӣ), Соҷидаи Мирзо, Адаш Истад, Салими Аюбзод, Ҷовиди Муқим (Радиои Озодӣ). Дар ниҳоят, набояд фаромӯш кард, ки ҳарду муноқишаи байни тоҷикон ба садои берунӣ баста нашудааст. Ҳарду ҷониб бояд медонистанд, ки чӣ дар дохили кишвар ва чӣ дар хориҷа мавқеи онҳо ва тафсири онҳо дар бораи моҳияти рӯйдодҳои дар ҷумҳури рухдода вучуд дорад.

Як навъ фазои иттилоотии ҷумҳури дар солҳои 90-ум дар Тоҷикистон мавҷуд буд. Он дар охири моҳи январи соли 1993 ба фаъолият оғоз кард ва дар тирамоҳи соли 1994 он ба Миссияи нозирони СММ дар Тоҷикистон (UNMOT) табдил ёфт. Вазифаҳои Намояндагӣ мониторинги иҷроии созишномаи оташбаси сентябри соли 1994 ва мусоидат ба рушди раванди гуфтушунидҳои ҷонибҳои муҳолифро бо ҳадафи ниҳии ба даст овардани созишҳои ниҳии сулҳ фаро мегирифтанд. Дар доираи ин вазифаҳо гурӯҳи иттилоотӣ ва таҳлилӣ фаъолият доштанд. Созандаи воқеии он Меҳралӣ Тошмуҳаммедов буд. Вай то моҳи июни соли 2002 то вақте ки ўро барои кор ба сафорати наватъсиси Ҷопон дар ҷумҳури даъват карданд, раҳбари доимии гурӯҳ буд.

Вазифаҳои гурӯҳ, аз ҷумла, ҷамъоварии маълумот дар бораи вазъи Тоҷикистон аз тариқи расонаҳои телевизионӣ ва радиои дохилӣ ва хориҷӣ иборат буданд. Гурӯҳ барои истифодаи дохилӣ аз ҷониби миссия як бюллетен нашр кард. Аммо, он хеле зуд аз ҷониби дигар баҳраварон -

мақомоти давлатии ҷумҳурӣ, аз ҷумла Дастгоҳи иҷроияи сарвари давлат, парлумон, вазоратҳои гуногун, сафоратхонаҳои давлатҳои хориҷӣ, намояндагҳои созмонҳои гуногуни байналмилалӣ, Қувваҳои Мусаллаҳи дастаҷамъонаи сулҳ, дар маҷмӯъ ва ҳамаи сохторҳои он ба таври алоҳида талаб карда шуд. Умуман бюллетени ҳамаҷузаи UNMOT ба зиёда аз 70 суроға паҳн карда шуд. Муваффақияти маҳсулоти иттилоотии UNMOT ба туфайли доираи васеи сарчашмаҳо ва пуррагии маълумоти пешниҳодшуда ба даст омадааст. Иттилооти дар он овардашуда равандхоеро, ки дар ҷумҳурӣ ташаккул меёбанд, ба таври кофӣ инъикос намуд, ки ин ба UNMOT имкон дод, ки вазифаҳои сулҳҷӯёне, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дар назди Шурои Амнияти СММ дар назди худ гузошта шудааст, самаранок ҳал кунад.

Баҳраварони дигари ин маҳсулот, бо эҳтимолияти зиёд, маълумоти дар он заруриро пайдо карданд. Дар акси ҳол, тақрибан ҳаррӯза, ҳангоми таҳияи шумораи навбатии хабарнома, зиёрати намояндагони онҳо дар UNMOT сар намешуд. Бо шарофати хислатҳои шахсии М.Тошмухаммедов, шӯбаи иттилоотӣ ва таҳлили Намояндагӣ ба як маҳфилии матбуотии ғайрирасмӣ амалкунандаи байналмилалӣ табдил ёфт, ки дар он фазои ором ҳамеша ҳукмрон буд, ки бунёди онро барои тавоноӣ мусоидати мекарданд. Меҳмонони он на танҳо намояндагони ВАО буданд, балки намояндагони сохторҳои гуногуни давлатӣ ва ғайридавлатии кишвар, созмонҳои байналмилалӣ ва сафоратхонаҳо зуд-зуд меҳмон буданд. Касе дар давоми якчанд дақиқа ба дарун медаромад, касе барои муддати дарозтар мемонд. Дарҳо барои касе баста набуданд. Кормандони шӯба аз моҳи январи соли 1997 боварӣ доштанд, ки ҳама вохӯриҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ ҳама гуна ашхос, мубодилаи афкор, мубоҳисаҳо дар деворҳои кафедраҳо, аксар вақт бо иштироки кормандони хориҷии намояндагӣ, барои барқароршавии зудтарин хидмат хоҳанд кард. Танҳо дар ҷараёни чунин мубодила баъзе ҷанбаҳои нави

рӯйдодҳои муайян ошкор мешуданд.

Ба ҳар ҳол, баъзан роҳи кутоҳтарини расонидани ғояҳои муайян ба гирандагони рост дар ҳукумат, муҳолифин ва ташкилотҳои байналмилалӣ ғайримустақим тавассути ВАО-и хориҷӣ буданд. Онҳо аз ҷониби рӯзноманигорон пурсида мешуданд, бо овози беруна садо медоданд, дар бюллетен сабт мешуданд ва аллакай дар ҳамин шакл ба касоне, ки аслан пешбинӣ шуда буданд, расидаанд. Бо мурури замон, аксуламали мусбати тарафҳо ва низ ҷонибҳои дар ҳалли онҳо муаррифишуда дар шакли пешниҳодҳо ва амалҳои мушаххас зоҳир шуданд.

Марҳилаи чорум. Дар моҳи декабри соли 1996 Президенти муҳтарами мо Эмомалӣ Раҳмон ва Роҳбари ИНОТ Сайид Абдулло Нурӣ дар шаҳри Ҳусдеҳи шимоли Афғонистон мулоқот карданд. Созишномаҳои дар ин нишаст ҳосилшуда ба муқовимати низомӣ байни мақомоти ҷумҳурӣ ва муҳолифини мусаллаҳ аслан хотима гузоштанд. Дар аввали соли 1997 татбиқи амалии созишномаҳо бо кӯшиши ҷонибҳо оғоз ёфт. Воқеан, сулҳ ба даст омад, 27 июни соли 1997 дар Маскав Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ноил гардидан ба ризоияти миллӣ ба имзо расид. Бо ба анҷом расидани ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар шароити нави сиёси ташаккул ёфт. Ин таҳаввулот ба рушди матбуоти мустақил таъсири мусбат расонд.

Яке аз навовариҳои муҳим дар натиҷаи ба даст овардани сулҳ ин коҳиши ҷудой дар ҷомеаи журналистӣ буд. Маълум аст, ки дар ҳама кишварҳои Осиёи Марказӣ, рӯзноманигорон, ки дар расонаҳои миллӣ ва расонаҳои хориҷӣ кор мекарданд, пеш аз ҳама, дар хадамоти дахлдори радиои беруна, одатан дар бархӯрдҳои сангарҳои сиёсӣ идеологӣ қарор мегирифтанд. Солҳои 1993-1997 дар Тоҷикистон низ чунин буд. Аз соли 1997 то имрӯз, дар байни рӯзноманигорон, бахусус рӯзноманигорони мустақил, ки дар дохили Тоҷикистон кор мекунанд ва журналистоне, ки берун аз он кор мекунанд, ягон зиддияти шадид вучуд надорад. Баъзе аз

истисноҳои мавҷуда, дар маҷмуъ, ин ҳолатро тасдиқ мекунанд.

Дар тули солҳои Истиқлолият журналистикаи тоҷик ҳамчун падидае рушд кард, ки ҷанбаи дохилӣ дорад – рӯзноманигорон, ки дар дохили ҷумҳури кор мекунанд ва хориҷӣ – ҳамкорони тоҷики худ дар хориҷи кишвар кор мекунанд. Имрӯз, ҳардуи ин ҷузъҳо бо як орзуи муштарак дидани Тоҷикистон ҳамчун давлати миллати мустақил ва шукуфон муттаҳид шудаанд. Ҳамзамон, фаҳм ва дарк кардани рӯзноманигорон дар ҷумҳури моҳияти равандҳое, ки дар он ташаккул меёбанд, дар бораи он, ки шаҳрвандон нафас мекашанд ва ташвишҳои онҳо, ба воқеият бештар мувофиқанд. Дар навбати худ, ҳамтоёни онҳо дар ҳадамоти матбуоти тоҷикони ғарбӣ медонанд, ки ҳаёт дар ҷомеаҳои демократӣ чӣ гуна аст. Ва ҳеҷ тааҷҷубовар нест, ки рӯйдодҳо ва равандҳои дар ҷараён ва рушдёбанда дар ҷумҳури аз нигоҳи ин донишу фаҳмиш аз ҷониби онҳо эътироф ва баҳо дода мешаванд. Бо ин ё он роҳ ин дониш моликияти баҳраварони тоҷики маҳсулоти иттилоотии онҳо мегардад ва равишҳои касбӣ ва меёрҳои байналмилалӣ, ки онҳо дар корашон ба захираҳои ҳамкасбони худ дар Тоҷикистон дохил карда мешаванд.

Анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ ва гузариш ба ҳаёти ошошта ба тамоми паҳлуҳои рушди кишвар таъсири мусбат расониданд. Иқтисодиёт ба барқароршавӣ шуруъ кард. Муассисаҳои байналмилалӣ молиявӣ, аз қабиле Ҳазинаи Байналмилалӣ Асёр, Бонки Ҷаҳонӣ, Бонки Рушди Осиё, Бонки Исломии Рушд, Бонки Аврупоии Таҷдид ва Рушд ва ғайра фаъолияти худро якбора боло бурданд. Созмонҳои мухталифи байналмилалӣ, баъзе аз аввалин ширкатҳои хориҷӣ ба кишвар расиданд. Ҳамаи ин фаъолиятҳо ба зиёд шудани гардиши пули нақд ва зарурати маълумот дар фазои нисбатан камтари ВАО шуруъ карданд.

Бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки саҳми назаррас дар ташаккули фазои нави ВАО дар Тоҷикистон саҳми Акбаралӣ Саттор, Шариф Ҳамдампури ва Умед Бобоханов – роҳбарони се гурӯҳи васеи расонаҳои

кишвар буд. Онҳо ҳамчун журналист дар даврони шуравӣ ҷойгоҳ доштанд. Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ, онҳо маҷбур буданд, ки ҷойи худро дар шароити гуногун назар ба солҳои пеш бичӯянд. Ин ҷустуҷӯ муваффақ буд.

Акбаралӣ Саттор, қобилиятҳои ҷолиби соҳибкорро нишон дода, тадриҷан маблағҳои ба даст овардаашро дар ташкили конгломерати худ, ки бо номи «Чархи гардун» маъруф аст, оғоз намуд. Вай на танҳо рӯзномаҳои навро таъсис дод, балки пештараҳоро муваффақона харид, аммо бо сабаби мушкилоти молиявӣ мустақилона кор кардан натавонист.

Шарифи Ҳамдампур ба ҳайси сардори хадамоти матбуоти кормандони хадамоти гумруки Тоҷикистон ба кор шуруъ намуда, аз ҳамин вазифа сар карда, тадриҷан ба ташкили медиа-холдинги худии «Оила – Тоҷикистон» шуруъ кард.

Умед Бобохонов бо кумаки гранти яке аз ташкилотҳои байналмилалӣ барои ҷумҳурии маҳсулоти тамоман нав – бюллетени мустақили иттилоотӣ таҳлилиро эҷод кард, ки шумораи аввалини он дар ҳуди ҳамаи рӯзҳои баҳорӣ нашр шуда буд. Дар тури солҳои минбаъда як лоиҳа ба холдинги воқеии мултимедиявии «Азия-Плюс» таҳия шуд, ки он аввалин оғози мустақили хабарӣ бо ҳамаи ном, рӯзнома, радио, вебсомонаи иттилоотӣ ва маҷаллаи «VIP-zon»-ро фаро мегирад.

Замоне дар ҷаҳорҷӯбаи худ як мактаби журналистикаи мустақил ғайриро мекард. Гурӯҳи расонаҳо омода буданд канали телевизиони худро таъсис диҳанд, аммо то ҳол натавонист иҷозатномаи мувофиқро ба даст орад. Хусусияти муҳимтарини ин гурӯҳҳои медиавӣ аз он иборат аст, ки онҳо тавонистанд ҳалли мушкилтарин масъала - молиявиро пайдо кунанд. Акбаралӣ Саттор, Шарифи Ҳамдампур, Умед Бобохонов қабл аз дигарон беҳтар тавонистанд, ки расонаҳои худро дар шароити сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву психологӣ, ки дар нимаи дуҷуми солҳои 90-2000 бартарӣ доштанд, ба назар гиранд, то ниязҳои гуногуни баҳраварони

мухталифи маҳсулоти худро баланд бардоранд. Натиҷа талаботи бозор ба маҳсулоти онҳо буд, ки дар навбати худ онҳоро барои таблиғгарон ҷолиб сохт.

Дар охири солҳои 90-ум рӯзномаи Шариф Ҳамдампури дар Тоҷикистон маъруфтарин ва қобили хониши нашрияи тоҷикӣ гардид. Маҳз дар «Тоҷикистон» самтҳои асосии фарогирӣ ва таҳлили рӯйдодҳо ва равандро муайян карда шуданд, ки баъдтар онҳо дар матбуоти мустақили тоҷикӣ қабул карда шуданд. Онҳо ҳимоятгарони ҳаматарафаи манфиатҳои миллӣ буданд, ки ҷузъи ҷудонашавандаи таҳкими давлати тоҷикон ва додани ҳувиати бештари миллӣ, ноил шудан ба ваҳдати халқҳои миллатҳои ҳамзабон, татбиқи ислоҳоти демократӣ, таъмини адолати иҷтимоӣ ва ғайра буданд.

Ҳамзамон, ҳам барои «Тоҷикистон» ва ҳам барои дигар матбуот, ки дар нимаи дуими солҳои 90-ум ва дар солҳои аввали 2000-ум нашр шуда буданд, дар муқоиса бо матбуоти солҳои 1988-1992, эҳсосӣ ва маҳдудияти мавзӯӣ доштанд. Ин оқибати бевоситаи таҳаввулоти сиёсӣ ва, сипас, низомӣ-сиёсии солҳои 1991-1997 буд. Бартараф кардани чунин маҳдудият танҳо соли 2000 имконпазир гардид, вақте рӯзномаҳои «Азия-плюс», «Неруи сухан», «Рӯзи нав», «Миллат», «Нигоҳ», «Фараж», «Озодагон» фъолият доштанд. Бо пайдоиши ин рӯзномаҳо матбуоти тоҷик ба кулӣ фарқ мекунад ва матбуоти мустақил ба як ниҳоди устувори мубрам табдил ёфт.

Муаллифони «Неруи сухан» ва бахусус, Раҷаби Мирзо дар «Рӯзи нав» маҳдудиятҳои эҳсосӣ ва мавзӯии матбуоти тоҷикро паҳш карданд. Аз рӯйи номгузорӣ метавон тахмин кард, ки онҳо дар шароити мухталифи рӯзномаҳои қаблӣ ҳамчун як реинкарнатсия фикр мекарданд: якум – рӯзномаи «Сухан», дуюм – «Чароғи рӯз». Ҳардуи ин рӯзномаҳо аз як тараф ба фарогирии рӯйдодҳои сиёсии дохилӣ, мушкилот ва равандро ва аз тарафи дигар, ба шиддати бархӯрдҳо ба таҳияи мавзӯ ва пешниҳоди

он така мекарданд. Натиҷаи худро зоҳир кардан оҳиста набуд – ҳарду нашрия бениҳоят маъмул гаштанд. Аз ҳамон як «Чароғи рӯз» дар солҳои 1991-1992 камтар маъруфанд, аммо, баръакс, онҳо зиддиҳукумат набуданд ва қонуниятӣ онро зери шубҳа нагузоштанд.

Аслан, муносибати танқидии «Неруи сухан» ва «Чароғи рӯз» ба амалҳои муайяни мақомот бо хоҳиши мусоидат ба татбиқи бештари марҳалаи татбиқи ислоҳоти сиёсӣ иқтисодӣ дар кишвар, ки ҳуди онҳо эълон карда буданд, буд. Бо вучуди ин, дағалӣ дар гузоштани саволҳо ва пур аз эҳсосот зиндагии кӯтоҳи онҳоро муайян кард. Элитаи сиёсии кишвар ҳанӯз барои дарки кофӣ оид ба ҳавасмандии афзояндаи «Неруи сухан» ва «Рӯзи нав» ба масъалаҳо ва мушкилоти сиёсии дохилӣ ё равиши саҳти онҳо, хушунат ва эҳсосот омода набуданд. Далели он ки имрӯзҳо барои матбуоти мустақили Тоҷикистон солҳои 2002-2004 қариб як зухуроти маъмулӣ буд, хеле ғайриоддӣ буд ва, бинобар ин, ғайриоддӣ, ташвишвар нагашта буданд.

Аз лаҳзаи интишори нашрия ва то имрӯз, рӯзномаи «Миллат» аз ҷониби Адолат Мирзо ба таваҷҷуҳи зиёд ба масъалаҳо ва мушкилоти ҳувияти миллӣ ва ҳар чизе, ки метавонад ба густариши ҳамкорӣ, ҳамбастагӣ ва ҳатто ҳамгироии кишварҳо ва миллатҳои дурдаст мусоидат кунад, тавсиф шудааст. Дар айни замон, рӯзнома чун қоида, аз ҳад зиёд тавсиф намешавад, ба истиснои ҳолатҳои ки сухан дар бораи таҳкими ҳувияти миллии давлати тоҷикон ё таҳдиди он меравад.

Яке аз принципҳои асосӣ барои рӯзномаи «Нигоҳ»-и Саймуддин Дӯстов давлатдорӣ буд. Барои Саймуддин Дӯстов ва рӯзномаи ӯ фаҳмидан ва ба хонанда расонидани он муҳим буд, ки то кадом андоза рӯйдодҳо, равандҳо, зухурот дар қаламрави кишвар рух медиҳанд ё не, оё қабули қонуни нав дар бораи забон ва ё фаъолияти бесамари сохтори мушаххаси давлатӣ, гармӣ ё сардшавии муносибатҳои ҷумҳурӣ бо давлатҳои абарқудрат, муносибати касбӣ ба тиҷорат ё номуайяний ва

ғайра, рушд, ё баръакс, боздоштани равандҳои демократӣ ба таҳким ё заиф шудани давлати миллии тоҷикон ҳамчун кафили Истиқлолияти кишвар ва беҳбудии шаҳрвандони он таъсир мерасонад. Дар ҳоле ки ғояи зарурати давлатдории мустақами тоҷиконро нигоҳ доштани «Нигоҳ» низ метавонист ба бархӯрдҳои начандон сахт таъя кунад. Хусусияти дигари «Нигоҳ» ҷустуҷӯи ҳамешагии нав, ба вақт мувофиқ, роҳу василаҳои бардоштани саволҳо, мавзӯҳо ва баррасии ҳамаҷонибаи онҳо буд. Саймуддин Дӯстов барои хоҳиши тавсеа ва диверсификатсияи лоиҳаи медиаи худ бегона набуд. Агар дар як вақт Умед Бобохонов аз ожонсии хабарӣ ба рӯзнома гузашта бошад, Саймуддин Дӯстов аз рӯзнома барои таъсиси ожонсии иттилоотӣ ва вебсайти иттилоотии худ омада буд.

Воқеан, аз лаҳзаи пайдо шудани ожонсиҳои мустақили хабарӣ - Азия-Плюс бо бюллетен ва вебсайти худ Авеста ва TajNews бо матбуоти ҳамарӯза фаъолият мекунанд. Соли 2010 аввалин рӯзномаи ҳаррӯзаи «Имрӯз-нӯс» (ImruzNews) пайдо шуд.

Марҳилаи панҷум. Матбуоти мустақили Тоҷикистон ба пуррагӣ дар шароити мушаххаси ҷумҳурӣ на танҳо васонити ахбори омма мебошад, воқеан, он то имрӯз, чун дар давраи бозсозӣ, боз ба як қувваи мустақил, ба як навъ «ҳизби сиёсӣ» табдил ёфт. Дар ин қобилият матбуоти мустақил ба муколамаи милли оид ба масъалаҳои мубрами рушди кишвар ибтикор ва таъмин менамояд. Он барои ҳамаи онҳое, ки чизе доранд, ки дар саҳифаҳои худ новобаста аз пешгӯиҳои ғоявӣ ва сиёсии онҳо, мавқеъ, маъқул ва ноқис, мансуб ба як ё дигар ҳизби сиёсӣ, касбӣ, қавмӣ ва ғайра чизе гуфтан доранд ва пешниҳод мекунанд, имконият фароҳам меорад. Ин вазъ, дар якҷоягӣ бо мавҷудияти муколамаи доимӣ байни рӯзномаҳои мустақил ва хонандагони онҳо, хоҳиши одамон барои рафтан бо саволҳо ва мушкилоти онҳо ба рӯзномаҳои мустақил, ҳамчунин, далели он ки мавқеи сохторҳои расмӣ дар саҳифаҳои матбуоти мустақил ва намоёндагони худ сохторҳои давлатӣ инъикос ёфтааст. меҳмонони зуд-

зуд дар сафҳаҳои матбуоти мустақил буда, чунин муколамаро қобили таваҷҷуҳ медонанд ва барои нигоҳ доштани ҷумҳури дар доираи субот мусоидат мекунанд.

Матбуоти мустақили Тоҷикистон бори гарони ҳифзи манфиатҳои умумӣ, бунёди ва хусусии шаҳрвандонро дар ҳолати ба душвориҳои муайян дучор шуданашон бар дӯш гирифт. Дар ин самт фаъолият намуда, вай воқеъбинона иттифоқчи ва шарикӣ созмонҳои ғайриҳукумати оид ба ҳуқуқи инсон мегардад.

СҲҲ ва васоити ахбори мустақили Тоҷикистон боз як хусусияти умумӣ доранд. СҲҲ-ҳои аз ҳама фаъол ва самарабахши Тоҷикистон ва ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқи инсон, алахусус, онҳоро занони таҳсилкарда, доно, далер ва боварибахш роҳбарӣ мекунанд. Дар асл, онҳо бунёдгари асосии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон мебошанд.

Дар матбуоти мустақили тоҷик ҳар лаҳзаи душвори он ситораи занон дурахшон мегардад, ки онҳо ба туфайли иродаи худ, матонат, устуворӣ ва қатъият ва кордонӣ на танҳо онро аз даст медиҳанд, балки ба қуллоҳи нав мебароранд. Ин дар замони шуравӣ, вақте рӯйдодҳои ҷолибтарин Тоҷикистон дар нашрияи «Маориф ва маданият», хеле ҷолиб буд, зеро дар муқоиса бо дигар матбуоти тоҷикони даврони шуравӣ, фаъолият ва амалкарди мустақилона дошт. Буринисо Бердиева, аз соли 1960 то 1983 сарвари рӯзнома ба уҳда дошт, ин корро кард. Нашрияи «Маориф ва маданият» бо ӯ дар рушду нумӯ буд, ҳама он касоне, ки дар ҷумҳури боистеъдод буданд, дар атрофи ӯ муттаҳид шуда буданд. Фаъолияти рӯзнома қисми ҷудонашавандаи қудрати тадриҷии эҳёи милли буд. Гузашта аз ин, вай мақомоти ҳаракат буд ва ба ин васила, ташкилкунандаи ғайрирасмӣ низ гашта буд. Ин дар солҳои 90-ум мураккаб сурат гирифта буд, вақте ки аллакай гуфта буданд, Н.М. Пак, амалан танҳо, мавҷудияти матбуоти мустақили тоҷикро таъмин кард. Ҳамин тавр, он дар миёнаи солҳои 2000-ум буд, чунин ба назар мерасид,

ки пас аз «пӯшидан»-и «Неруи сухан» ва «Рӯзи нав» зинда мондани озодии сухан мушкил хоҳад буд, ва маҳз ҳамион замон ситораи Адолат Мирзо дурахшид ва рӯзномаи вай «Миллат» бархост.

Матбуоти мустақили ҷумҳурӣ на танҳо муқовимат кард, балки ба рушди нав такони тоза бахшиданд. Баъдан матбуоти мустақили Тоҷикистон бори дигар бо мушкилот рӯ ба рӯ шуд. Аммо дар он замонҳои душвор ситораи Олга Тутубалина дурахшид ва худро дар уфуқи иттилоотии ҷумҳурӣ пайгирӣ намуда, баъдан хомӯш гашт.

Боре, дар оғози мавҷудияти худ, ТВ «Сафина» шабакаи ҷолибтарини телевизиони умумимиллӣ буд. Бо шарофати меҳнат ва кӯшишҳои Зевар Давлатова имрӯз шабакаи телевизионии бачагонаи телевизиони «Баҳористон» ягона канали телевизионист, ки бо хушнудӣ ва ғоида барои ҳуду кӯдакону наврасон ғайолият менамояд ва бори дигар ба туфайли меҳнати худ кӯшишҳо ба харҷ медиҳанд.

Ҳамдардӣ ҷомеаи Тоҷикистон ҳамеша дар паҳлуи ситораҳои номии расонаҳо буд. Мо бояд ба мақомоти Тоҷикистон арҷгузорӣ кунем. Ҳам дар давраи шуравӣ ва ҳам дар давраи пасошуравӣ, онҳо ба таври кофӣ оқилона кор карданд.

Марҳилаи шашум. Ҳаёт чунин аст, вақте матбуоти мустақил, дар маҷмӯъ, бисёр вазифаҳои иҷтимоӣ сиёсиро ба уҳда мегирад, ҷузъи иттилоотӣ дар ғайолияти худ хатари камтар касбӣ шудан дорад, ки дар навбати худ метавонад рӯй диҳад ва баъзан мушкилоти махсусро нашояд. Дар бораи як мушкилот, ба монанди на ҳама вақт муносибатҳои созгор байни ВАО-и мустақил ва сохторҳои расмиро зикр кардан мумкин аст. Аслан, робитаи байни матбуот ва мақомот, мувофиқи таъриф, наметавонад созгор бошад. Дар кишварҳои, ки дар ҳолати гузариш ба усулҳои демократӣ қарор доранд, онҳо албатта наметавонанд ин тавр бошанд. Бинобар ин, пайдоиши муноқишаҳои байни сохторҳои алоҳидаи расмӣ ва васоити ахбори омма як падидаи табиист, зеро табиати шадиди

муноқишаи худӣ раванди гузариш ба демократия табиист.

Матбуоти тоҷик боисроф таъкид мекунад, ки онҳо дар вазъиятҳои муноқишавӣ аз тамоми захираҳои маъмурӣ истифода карда, фишорро аз ҷониби мақомот бардоранд. Аммо васоити ахбори оммаи мустақили Тоҷикистон на ҳама чунинанд. Дар ҳолатҳои низоъ, онҳо ҳамчун як ширкати ягонаи касбӣ амал намуда, манфиатҳои корпоративии худро ҳимоя мекунанд. Манбаи қавии ҳифзи ВАО қобилияти он аст, ки ошкоро ба мардум муроҷиат карда, дастгирии онро ҷӯё шавад. Воситаҳои ахбори омма ин фурсатро пурра ва муваффақона истифода мебаранд. Ниҳоят, қариб дар ҳама гуна ҳолати муноқишаи байни ВАО ва сохторҳои муайяни қудратӣ, ҷомеаи байналмилалӣ, ки шомили чунин сохторҳои расмӣ байналмилалӣ байнидавлатӣ ба мисли САҲА ва, ҳамчунин, ташкилотҳои ғайридавлатӣ гуногуни байналмилалӣ ҳуқуқҳои инсон, сафоратҳои кишварҳои демократӣ, ки дар ҷумҳурӣ намояндагӣ мекунанд, ғавран ва бечунучаро тарафҳои васоити ахбори оммаро бигиранд ва дар сатҳи расмӣ иқдомҳои мувофиқро анҷом диҳанд. Ин амалҳо аз ҷониби муассисаҳои парасторгар дастгирӣ мешаванд. Табиист, ки ҳамзамон онҳо ба чунин воқеияти объективӣ, ба монанди иштироки рӯзафзуни Тоҷикистон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ва имконнопазирии таъмини манфиатҳои он, ҷомеаи ҷаҳонӣ, муносибати хайрхоҳона нисбат ба худ, нисбат ба манфиатҳои миллию мақсадҳои худ қомилан таъя мекунанд.

Бо истифода аз тамоми василаю имконот онҳо барои ҳимояи манфиатҳои умумии корпоративӣ ва хусусии онҳо дар ҷаҳорҷӯбаи қонун ва муқаррароти созишномаҳои байналмилалӣ, ки Тоҷикистон ширкаткунандаи он аст, ВАО-и ҷумҳурӣ бояд ба инобат гиранд, ки мақомот, инчунин, ҳуқуқи худ ва манфиатҳои худро ҳимоя мекунанд, ки онҳо маҳз ба дараҷае, ки ВАО ин корро мекунад, бо давлат ва миллат робита дорад.

Сохтани демократия дар Тоҷикистон бар хилофи хоҳиши бисёриҳо,

аз ҷумла васоити ахбори омма, тибқи принципи «инчо ва ҳоло» идома додани раванди зуд ва ғайримустақим нест. Бинобар ин, пайдоиши низоъҳои байни ВАО ва мақомот, оғози парвандаҳои муайян дар суд ҳам аз як тараф ва ҳам аз ҷониби дигар қариб ногузир аст. Аммо маҳз дар чараёни пайдоиш ва ҳалли чунин ҳолатҳои муноқишавӣ дар доираи тартиботи муқаррарнамудаи қонунҳо, тадриҷан пояҳои муносибатҳои воқеии демократии байни ВАО ва сохторҳои ҳокимият тадриҷан ташаккул меёбанд.

Марҳилаи ҳафтум. Имрӯз матбуоти мустақили тоҷик дар шароити комилан бозории сармоядорӣ амал мекунад. Бисёр нашрияҳои мустақили тоҷик лоиҳаҳои тиҷоратӣ мебошанд. Муваффақ хоҳад шуд ё не мустақиман ба сифати менеҷмент вобаста аст. Вақте ки менеҷменти сифат мавҷуд аст, соҳибкорӣ (бизнес) муваффақона рушд мекунад. Лоиҳаи муваффақи тиҷоратии ВАО ҳамеша барои рекламадиҳандагон ва ҳам сарпарастон ҳамеша ҷолиб аст. Соҳибони гурӯҳҳои мавҷудаи медиа сифатҳои мутахассисони касбии ВАО ва менеҷерони соҳибақро муваффақона муттаҳид мекунанд, ки муваффақияти тиҷорати иттилоотии худро таъмин мекунанд. Ҳар касе, ки мехоҳад лоиҳаи ибтидоии тиҷорати медиаашро ба чизи васеътар табдил диҳад, эҳтимолан бо таҷриба ва «таърихи муваффақият»-и лоиҳаи «Азия-Плюс» бо таваҷҷуҳ нигарад.

Шарти муҳимми муваффақияти лоиҳа қобилияти У. Бобохонов дар ёфтани кормандоне буд, ки омодаанд саҳт меҳнат кунанд, қобилияти омӯхтан ва пешрафт ва муваффақияти касбиро ба даст оваранд ва ҷалби одамонро бо нуқтаи назари худ ба рӯйдодҳои муайян, мушкилот ё масъалаҳо барои ҳамкорӣ ҷалб кунанд. Шарти муҳимми муваффақияти ӯ ин қобилияти тарбияи рӯзноманигорони кироя буд, ки қодиранд маҳз чизеро барои ошонсиҳои иттилоотӣ корҳои ҷиддиеро иҷро кунанд.

Дар сурати набудани менеҷмент ба сатҳи лоиҳа, мушкилоти доимии норасоии маблағ вучуд дорад ва вақте ки пул ёфт нашавад, бояд бо лоиҳа

хайрухуш карда шавад, ҳатто бо як барномаи хеле умедбахш. Рушди матбуоти мустақил дар Тоҷикистон мустақиман аз беҳбудии куллии иқтисодиёти кишвар ва сокинони он вобаста аст. Аз ин рӯ, он бояд ҳамчун вазифаи ҳаётан муҳимми таъмини рушди соҳибкорӣ фароҳам овардани муҳити мусоиди сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоию психологии онро дар ҳама самт дастгирӣ намуда, ба ташаккул ва рушди тиҷорати хурд, миёна ва бидуни панҷ дақиқа тиҷорати калон ҳамчун самти асосӣ дарк намояд.

Дар шароити мушаххаси Тоҷикистон, таблиғгарон – ширкатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ – як манбаи қавии маблағгузори матбуоти мустақил мебошанд. Ин вазъ зарурати матбуоти мустақили Тоҷикистонро барои мусоидати фаъол ба рушди ҳамаҷонибаи васеъ ва гуногунранг ва табиист, ки барои ҳамкориҳои ҷумҳурӣ бо ҷаҳони беруна муфид арзёбӣ менамояд.

Ҳамин тариқ, манбаҳои қонунгузори соҳаи ВАО дар Тоҷикистон инҳоянд:

– Конвенсия оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии шаҳрвандон, ки хусусияти қонуни конституционӣ дар кишвар дорад ва ҳаракати мунтазами иттилоотро бе даҳлати мақомоти давлатӣ ва сарфи назар аз маҳдудиятҳои давлат кафолат медиҳад;

– Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки озодии суҳанро кафолат медиҳад, ҳуқуқ ба иттилоот ва манъи цензура таъмин мекунад.

Илова бар меъёрҳои конституционӣ муносибатҳои муҳити журналистӣ бо як қатор қонунҳои давлатӣ танзим карда мешаванд:

– Қонунҳое, ки ба ҳифзи мероси фарҳангии ҷумҳурӣ нигаронида шудаанд; - Қонунҳое, ки ба танзими ҷанбаҳои дастрасӣ ба иттилоот марбутанд;

– Қонун «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста», мақсади он ҳифзи муаллифон, аз ҷумла, журналистон, аз истифодаи ғайриқонунии

кори худ;

– Қонун «Дар бораи реклама», ки дар он реклама ҳамчун яке аз шаклҳои паҳнкунии иттилоот баррасӣ карда мешавад, барои муҳофизати баҳраварон аз маълумоти номатлуб оид ба меъёрҳои ахлоқӣ ва меъёри пешбинӣ шудааст.

Хусусияти ташаккули ҷаҳорҷӯбаи қонунгузории фаъолияти ВАО-и тоҷик дар он аст, ки қонун дар бораи матбуот, асосан, чизи асосӣ дар низоми қонунгузорӣ мебошад, пас аз дастёбӣ ба Истиқлолият қабул карда шуд. Қонун «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар васоити ахбори омма» ҳуқуқ ва уҳдадориҳои рӯзноманигорон ва ноширонро нашрияҳоро танзим мекунад, ки метавонанд ҳам мақоми шахси ҳуқуқӣ ва ҳам шахси воқеиро ташкил кунанд. Новобаста аз мақоми онҳо, як қатор ҳуқуқу уҳдадориҳо доранд.

Ҳуқуқи муаллиф:

– маълумот, аз ҷумла, аз мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои буҷавӣ, ассотсиатсияҳое, ки фаъолиятшонро тавассути пардохтҳои гуногун анҷом медиҳанд, ҳамчунин, шахсони ҳуқуқие, ки мувофиқи қонун муайян шудаанд;

– паҳн кардани иттилооти гирифташуда тавассути воситаҳои ахбори омма.

Масъулиятҳо:

– ба мундариҷаи нашрияи ҷопӣ, ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун;

– махфияти маълумот ё манбаи он нигоҳ дошта мешавад. Ин муқаррарот танҳо ба маълумоти махфии додашудаи шахсӣ дахл дорад.

Мутобиқи Қонуни матбуот дар шахсоне, ки барои паҳн кардани ҳар як иттилоот ҳуқуқ доранд, метавонанд ҳаққи худро оид ба рад кардани маълумот, ҳаққи ҷавоб додан ва ҳуқуқ ба огоҳӣҳои иловагӣ истифода баранд. Мувофиқи қонунгузории Тоҷикистон, онҳо на танҳо шахсони

воқеъ ва ҳуқуқӣ, балки мақомоти давлатӣ, ки мувофиқи қомеаи журналистӣ метавонанд ба сӯиистифода аз мансаби расмӣ оварда расонанд. Онҳо, инчунин, дарк мекунанд, ки он ҳуқуқи истифодаи шикоят ва ҷавобро дорад, ҳатто дар ҳолатҳое, ки маълумоти нашршуда дуруст аст, бар асоси далелҳои воқеъ ва ба касе зарар намерасонад.

Гарчанде қонуни матбуот мавриди баҳс қарор дошт ва дар айни замон дар ояндаи наздик беҳтар шуда истодааст, метавон гуфт, ки умуман, бо қабули он раванди ташаккул додани заминаи қонунгузорӣ ҷиҳати таъмини фаъолияти матбуоти ҷопии кишвар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом ёфт.

Ҳамин тариқ, метавон чунин хулоса кард, ки раванди гузариш ба ВАО-и мустақил ва демократӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин натиҷаҳоро ба бор овардааст:

- табдили матбуот аз воситаи сиёсӣ ва идеологии як ҳизби ҳукмрон ба институти ҷамъиятӣ;
- адами монополияи давлат аз болои васоити ахбори омма;
- пайдоиши нашрияҳои хусусӣ ва ҷамъиятӣ дар баробари нашрияҳое, ки тавассути мақомоти давлатӣ таъсис дода шудаанд;
- афзоиши теъдоди рӯзнома ва маҷаллаҳои самти гуногундошта ва шаклҳои ташкилии мухталифдошта, ки ҷанбаю паҳлуҳои гуногуни афкори оммаро ифода ва инъикос мекунанд.

Аз баррасиҳои суратгирифта маълум мешавад, ки фаъолияти иттилооти оммавӣ, фаъолияти низоми ВАО дар давраҳои гуногуни таърихӣ аз ҷониби ду гурӯҳи қонунҳо муайян карда мешавад. Якум, бо қонунҳои умумии қомеашиносӣ, нақши таъйинотию вазифавии журналистика дар ҳаёти ҷамъиятӣ алоқаманд аст. Азбаски хусусияти умумии таъйиноти журналистика аслан бетағйир мондааст, нақши иртиботӣ-муоширатӣ, иштироки фаъолоне дар ташаккули шуури омма, таъсир расонидан ба қабули қарорҳои мудирӣ, омили рушди фарҳанг,

интиқолгари иттилооти таблиғотӣ, истинодӣ ва ғайра – табиати касбӣ ва эҷодии ВАО дар даврони гуногун ва халқҳо, бо тамоми фарқиятҳои марбут ба анъанаҳои миллӣ ва минтақавӣ, имконоти техникӣ, амсилаҳои қабулшуда ва ғайра комилан яканд.

Аммо, манзара дар бисёр ҷиҳатҳо тағйир меёбад, агар мо зухуроти журналистикаро на аз нуқтаи назари умумифункционалии касбӣ ва эҷодӣ, балки аз нуқтаи назари мазмуни фаъолияти воситаҳои ахбори омма, аз мавқеи андоза ва ҳаҷми озодӣ, ки хусусияти хати иҷтимоию сиёсиро муайян месозем, тағйир диҳем. Аз сабаби фарқияти вазъи иҷтимоӣ, ниёзҳо ва манфиатҳои онҳо, хоҳишҳо ва нуқтаи назари гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятию сиёсӣ, ки онҳоро намоёндагӣ мекунанд (ҳизбҳои сиёсӣ, иттифоқҳои касаба, иттиҳодияҳои соҳибкорон, иттифоқҳои эҷодӣ ва ғайра), маҷмуи зиёди нашрияҳо ва барномаҳо ба назар мерасанд.

Албатта, фарқиятҳои назаррас ба масъалаҳои муҳимми сиёсӣ, мафҳумҳои идеологӣ, ғояҳо дар бораи сохтори «муқаррарӣ» алоқаманд буда, ба андозаи камтар мавқеи иҷтимоӣ дар масъалаҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, санъат ва дар масъалаҳои ғайрисиёсӣ (технология, варзиш, илмҳои табиӣ) бо ҳамдигар муҳолифанд. Аз ин рӯ, мавқеи расонаҳои мухталиф дар баъзе минтақаҳо метавонанд баръакс бошанд, дар ҷойҳои дигар ба ҳам наздик, монанд ё тақрибан яксон нестанд. Аммо, ҳангоми тавсифи умумии бунёдии мавқеъ дар журналистика, пеш аз ҳама, бояд ба назар гирифтани ақидаҳои сиёсиву идеологӣ, ки дар самти интиҳобшудаи рафтори мақомоти муайяни журналистика тақрибан дар ҳама соҳаҳо мегузоранд, зеро хати сиёсӣ идеологӣ як навъи боздидест, ки моҳияти нашрияро тавсиф мекунад ё барномае, ки мавқеи аввалиндараҷаи худро дар васоити ахбори омма оид ба масъалаҳои сиёсӣ муҳим медонад.

Бо тамоми вижагии ҳар як мақоми журналистика дар як давраи мушаххаси таърихӣ дар кишвари мушаххас, дар байни ин ё он қувваҳои

сиёсӣ, намудҳои асосии таърихӣ журналистика бояд фарқ карда шаванд. Интиҳоб ба тамоюлҳои бунёдии иҷтимоӣ-синфӣ, ки ба онҳо мувофиқат мекунанд, ғояҳои идеологӣ ва арзишҳои тарғиботӣ асос меёбанд. Таъйини маҷалла ё рӯзнома, телевизион ё барномаи телевизионӣ ба яке аз намудҳои таърихӣ натиҷаи баландтаре мебошад, ки бар асоси таърифи аслии мавқеъ ва нақши дар ҷомеа асосёфта самти иҷтимоии он бунёд ёфтааст.

Дар хотир бояд дошт, ки нашрияҳо ва барномаҳои мушаххас метавонанд хусусиятҳои намудҳои гуногуни таърихро муттаҳид кунанд (масалан, ғояҳои демократӣ ва ё сотсиалистӣ ба ВАО ворид мешаванд ва баръакс) ва дар дохили ҳар як намуди таърихӣ навъҳои ҷиддии гуногун мавҷуданд (масалан, шаклҳои демократӣ ва тоталитарӣ ва журналистикаи сотсиалистӣ).

Ҳангоми ташкили давлатҳои мутамарказ, ташаккули низоми ягонаи сиёсӣ ва фазои иқтисодӣ барои рушди фарҳанги миллий, матбуот, ки ба рушди давлат сарм мегузоранд, ғояҳои мутлақияти мунавварро паҳн намуда, барои татбиқи онҳо мубориза мебуданд, нисбатан пешрафта буданд. Дар доираи он ҷараёнҳои гуногун буданд – муҳофизакорона (консервативӣ), либералӣ-маърифатӣ, ки ҳатто инъикоси ғояҳои инқилобгарони асил, тағйироти воқеӣ, ҳимояи сохтори конститутсионӣ ва ҳатто баъзан низоми ҷумҳуриявӣ буданд. Аз ин рӯ, ба зухуроти журналистикаи он замон эҳтиёткор будан ва ҳифзи мероси зиндагии гузашта муҳим аст.

Бо вуҷуди он ки низоми пешина ба як роҳи пешрафти рушди иҷтимоӣ табдил ёфт, ин навъи матбуот (боқимондаҳои либерализмро аз даст дод) бо мақсади нигоҳ доштани пояҳои қадим муҳофизакорона ва сипас ба таври дақиқ воқуниш нишон дод. Ҳокимияти олӣ дар сиёсати иттилоотии худ монополияи фаъолияти журналистиро барои матбуоти худ нигоҳ дошт ва журналистикаи муҳолифро тавассути мамнуъ месозад.

Хоҳиши ворид шудан ба табақаҳои мухталифи ҷомеа боиси пайдоиши намудҳои зиёди нашрияҳо ва барномаҳо дар журналистика мегардад, ки ба аудиторияи хеле гуногун, ки ба ин ё он ВАО нигаронида шудаанд, тааллуқ доранд. Хати асосии тақсимкунӣ байни нашрияҳои (барномаҳои) «босифат», ки ба «қишри боло»-и ҷомеа, соҳибкорон, менечерҳо, мансабдорони баландрутба, элитаи низомӣ, зиёиён ва васоити ахбори омма ба аҳолии равона карда шудаанд. Ташаккули шаклҳои нави иҷтимоӣ дар ҷомеа боиси пайдоиши намудҳои бештари васоити ахбори омма мегардад, ки дар онҳо хусусиятҳои журналистикаи «сифатӣ» ва «оммавӣ» аксар вақт омехта мешаванд. Ин, асосан, бо афзоиши қисмҳои гуногуни қишрҳои миёна ҳавола мешавад.

Бо тамоми кӯшиши худ барои пайдо шудан ва воқеан «ҳокимияти ҷаҳорум» будан, журналистика зери фишори саҳт аз сармоя (тавассути моликияти васоити ахбори омма, таблиғот, ассотсиатсияҳои соҳибкорон) ва давлате мебошад, ки муассисаҳо қодиранд ба он тавассути «маълумоти равонашуда», аз ҷумла, «фоши сиру асрорҳои муташаккилона» таъсир расонанд.

Ҳамин тариқ, бо ба анҷом расидани давраи ҷанги сард ва ворид шудани ҷаҳониён ба давраи нави рушд ҳам журналистикаи пешина ва ҳам журналистикаи кишварҳои собиқӣ шуравӣ равандҳои навро таҳия карданд, ки ба талаботи замони ташаккули тамаддуни нав ҷавобгӯ буданд.

ХУЛОСА

1. То оғози таҳаввулоти ҷаҳонӣ дар охири солҳои 80 -90-уми асри XX, пеш аз ҳама, бо тағйирот дар Иттиҳоди Шуравӣ, дар ҷаҳон аз сабаби муқовимати иқтисодӣ, сиёсӣ ва иттилоотӣ дар байни кишварҳои тараққиқардаи капиталистӣ ва кишварҳои лагери сотсиалистӣ муносибатҳо ба вучуд омаданд. Чунин муносибатҳоро аксар вақт дуҷониба меноманд, зеро онҳо, пеш аз ҳама, ба рақобат ва ҳамзистии ду давлати абарқудрат – ИМА ва ИҶШС асос ёфта буданд [1-М; 4-М].

2. Аз соли 1991 низоми матбуоти даврӣ дар Тоҷикистон ба таври ғайбӣ ба низоми мутамарказ табдил дода шуд, ки дар он параметрҳои асосӣ ва типологияи нашрияҳо, асосан, бо роҳи маъмурӣ-фармондеҳӣ муайян карда шуда, ба принципҳои муосири демократӣ мувофиқат карданд. Рӯзнома ва маҷаллаҳо дар ин давра моликияти ҳайати эҷодӣ буданд, аммо онҳо барои идомаи наشري маҳсулоти ҷопӣ маблағи кофӣ надоштанд, бинобар ин, маҷбур буданд, ки ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар хориҷи кишвар сармоягузoronро ҷустуҷӯ кунанд. Гузаронидани нашрияҳои мустақил ба моликияти сармоягузoronи тоҷик ва хориҷӣ оғози тиҷоратикунонии матбуотро нишон дод, аммо дар ҷумҳурӣ бо як қатор сабабҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ин раванд нисбат ба дигар кишварҳои ИДМ хеле заъиф буд [2-М; 11-М].

3. Солҳои 1992-1997 барои нашрияҳои тоҷикие, ки бархеашон мубодила нашуданд, гарчанде расман бекор карда шуда бошанд ҳам, дар амал идеологияи мавҷудаи «советизм» -ро доштанд ва дар бораи суръат ва усулҳои ислоҳоти иқтисодӣ нуқтаи назари худро доштанд, масъалаи интиҳоби роҳи минбаъдаи рушди кишвар дар доираи як миллати ягонаи Тоҷикистони соҳибистиклӯл масъалаи рӯзмарра ва муҳим шуда монда буд. Аз ин рӯ, афзоиши босуръат дар ин давра на нашрияҳои тиҷоратӣ, балки матбуоти ҳизбӣ ва миллатгароёна, ҳамчунин, сиёсатикунонии умумии матбуоти анъанавӣ ба назар мерасанд [1-М; 2-М].

4. Пас аз Истиқлолият ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукумати нав дар қудрат, дар фазои муқовимат бо мухолифани мусаллаҳ ислоҳоти иқтисодӣ заифтар мегузашт. Дар дохили кишвар баъзе нашрияҳо аз дастгирии молиявӣ бархурдор буданд, ки ба афзоиши босуръати сармоягузорӣ дар ВАО мусоидат накарданд [3-М].

5. Марҳилаи наво барои рушди нашрияҳои тоҷикӣ, аз ҷумла, матбуоти ҷопӣ, имзои созишномаи сулҳ бо мухолифани Тоҷикистон дар соли 1997 буд, ва тағйироти минбаъда дар сиёсати дохилӣ рӯй додан гирифтанд. Заминаи қонунгузорӣ, ки Ҳукумати нави Тоҷикистон бо назардошти воридшавии ояндаи кишвар ба институтҳои байналмилалӣ таҳия карда буд, ба коҳиши хатарҳои сармоягузорӣ оварда расонид ва ба матбуот имкон дод, ки дар роҳи тиҷоратикунони фаъолияти худ рушд ёбад [1-М; 4-М; 11-М].

6. Дар матбуоти миллии тоҷик тақсими нави матбуот бо сифати баланд, ки қаблан дар кишварҳои сотсиалистӣ вучуд надошт, пайдо шуд. Барои зинда мондан дар бозори ВАО-и ҷопӣ, рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои баландсифат на танҳо аз ҷомеаи сиёсӣ ба маҷмӯй (универсалӣ) табдил дода шудаанд, балки бояд дар саҳифаҳои худ шумораи зиёди маводи фароғатиро ҷой диҳанд. Маҷаллаҳои молиявӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ сиёсӣ бо шумораи зиёди таҳлилҳо ва журналистикаи ба ин нави матбуот хос дар бӯҳрони амиқ буданд. Дар муқоиса бо матбуоти ҷиддӣ, он сегментҳои расонаҳои ҷопӣ фаъолон рушд мекунанд, ки барои таблиғгариҳои эҳтимоли аз ҳама ҷолибанд (нақлиётӣ, телевизионӣ, маҷаллаҳои занона, нашрияҳои бахшида ба солимӣ ва беҳбуди хона) [6-М].

7. Бо вучуди шумораи зиёди ҷопхонаҳои хурд нашрияҳои калони миллий низ буданд, ки дар ташаккули амсилаи (моделӣ) муосири тиҷорати ВАО-и ҷопии Тоҷикистон нақши ҳалкунанда доштанд. Воридшавӣ ба бозори нашрияҳои калони хориҷӣ, ки ба истеҳсоли нашрияҳои даврии

таблиғӣ тахассус доранд, роҳи рушди минбаъдаи васоити ахбори оммаи тоҷикро муайян кард. Ҳафтаномаҳои нави пайдошуда дар асоси амсилаи аврупоӣ сохта шудаанд, на аслан, балки нусхаҳои нашриӣ ин нашрияҳои бузург мебошанд, ки ба талаботи бозори ВАО-и Тоҷикистон мутобиқ карда шудаанд [3-М; 6-М].

8. Дар айни замон раванди тамаркузи васоити ахбори омма дар дасти нашрияҳои калони маҷмӯӣ идома дорад. Хоҳиши кам кардани хароҷоти нашрияҳои даврӣ барои минтақаҳо аз ҷониби ин нашриёт низоми шабакаи ВАО-и минтақавиро ба вуҷуд овард [2-М; 6-М].

9. Хусусияти матбуоти минтақавии тоҷик аз он иборат аст, ки он на танҳо ба мушкилоти маҳаллӣ, балки ба мушкилиҳои умумии тоҷикон таваҷҷуҳ зоҳир менамояд ва ба ин васила қисман рақибӣ рӯзномаҳои миллист. Дар солҳои охир, вақте ки тамоюли кам шудани шумораи хонандагон торафт равшантар мешавад, мутамарказии васоити ахбори омма дар ноширони калон, бешубҳа, идома хоҳад ёфт ва ноширони хурди тоҷик аз бозори матбуоти ҷопӣ хориҷ карда мешаванд, зеро оҷонсиҳои таблиғотӣ дар сармоягузорӣ мехоҳанд бозигарони қавитар бошанд [4-М; 9-М].

10. Паст шудани шумораи хонандагон маҷаллаҳои калонро маҷбур мекунад, ки на танҳо рақибони заифро аз бозор берун бароранд, балки сегментҳои нави бозорро аз худ кунанд, зеро даромади пасти онҳо пештар ба онҳо имкон надода буданд. Ҳамин тавр, дар солҳои охир, корбарони калон торафт бештар бахшҳои нашрияҳо ва матбуоти даврӣ барои гурӯҳҳои шахсонӣ манфиатдор бо ҳам муттаҳид мекунанд. Гузашта аз ин, онҳо ба сифати наشري рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои махсус ба фаъолият оғоз мекунанд, ки қаблан нашрияҳои онҳо ваколатҳои ташкилотҳои касбӣ ва ҷамъиятӣ буданд. Бо мақсади тавсеаи доираи хонандагон шумораи торафт бештари нашрияҳо ба рушди рӯзномаву маҷаллаҳои электронӣ ё нусхаҳои онҳо дар Интернет талош мекунанд [5-М; 9-М].

11. Вазъи ҳозираи матбуоти тоҷик, асосан, аз он вобаста аст, ки дар шароити иқтисоди бозаргонӣ наشري маҷаллаҳо ва рӯзномаҳо яке аз намудҳои соҳибкорӣ барои гирифтани фоидаю даромад гардидааст. Пайдо шудан дар бозори матбуоти ҷопии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз байн рафтани баъзе намудҳои матбуоти даврӣ, асосан, ба манфиатҳои тиҷоратии ноширон вобаста аст [2-М; 8-М].

12. Таҳқиқи соҳаи ҳуқуқии фаъолияти ВАО-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳаввулоту гузаришҳо ба хулосае меорад, ки он бештар ба сохтани амсилаи ғарбӣ нигаронида шудааст, ки аз як тараф, зарурати ворид намудани қонунгузории дохилӣ бо талаботи умумиҷаҳонӣ ва аз тарафи дигар, зарурати таъмини самаранокии фаъолияти ВАО дар фазою муҳити иқтисодии бозорӣ тақозо мекунад [2-М; 4-М; 8-М].

13. Хулосаҳои асосии омӯзиши рушди матбуоти даврӣ дар Тоҷикистонро барои солҳои давраи сҳибхтиёрию мустақилият чунин муқаррар намудан мумкин аст:

а) пайдоиши нашрияҳои хусусӣ ва давлатӣ дар баробари нашрияҳои муқаррарнамудаи мақомот;

б) зиёд кардани шумораи рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои самтҳо ва шаклҳои мухталифи созмон, ки доираи васеи эҳсосоти ҷомеаро ифода мекунанд [3-М; 7-М;].

14. Бояд махсус зикр кард, ки ҷараёни тағйирот дар низоми матбуоти даврӣ дар Тоҷикистони пасошуравӣ хеле мушкил буд. Табдили он дар заминаи ноустувории сиёсӣ ва бӯҳрони иқтисодии ҷумҳурӣ, ки ба фаъолияти матбуот ва дигар ВАО таъсири сахт дошт [5-М; 11-М].

15. Дар асоси таҳлиле, ки барои муайян кардани марҳилаҳо (давраҳо) ва тамоюлҳои рушди матбуоти даврӣ дар Тоҷикистони муосир гузаронида шудааст, се марҳиларо дар таърихи нави ВАО-и ҷумҳурӣ муайян кардан мумкин аст:

а) нашрӣ: 1991-1992 – давраи таҳкимёбии тамоюлҳои демократӣ дар

журналистикаи Тоҷикистон;

б) давраи ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997). Ин давраест, ки аз як тараф тавассути кӯшиши ташкили пурраи назорати давлатии воситаҳои ахбори омма ва аз тарафи дигар, пайдоиши ВАО-и муҳолифини тоҷик дар муҳожират рӯст меояд;

в) наشري давраи пас аз ба охир расидани ҷанги шаҳрвандӣ дар соли 1997 то ҳоло, марҳилаест, ки бо ҳамзистии нисбатан осоиштаи ВАО-и давлатӣ ва хусусӣ тавсиф мешавад [5-М; 7-М; 11-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда оид ба проблемаҳои мавҷудайи соҳаи ВАО дар давраи гузаришу таҳаввулот Тоҷикистон баъзе тавсияҳо таҳия кардан мумкин аст. Онҳоро метавон ба таври зерин ҷамъбаст кард:

1. Воситаҳои ахбори оммаи ҷумҳурии ба қонуни нави, ки ба меъёрҳои муносири демократӣ мувофиқат мекунад, ниёз дорад, зеро қонунҳои амалкунандаи кишвар дар ин соҳа ба воқеияти имрӯза ҷавобгӯ нестанд ва дар фаъолияти озоди воситаҳои ахбори омма мушкилот эҷод мекунад;

2. Монополияи давлатиро дар соҳаи нашр барҳам додан ва фароҳам овардани шароити зарурӣ барои фаъолияти чопхонаҳои хусусӣ зарур аст;

3. Гузаронидани таҳқиқоти маркетингӣ тавсия дода мешавад, ки истифодаи усулҳои муосирро барои муайян кардани миқдори муносиб ва тамаркузи нашрияҳои давлатӣ, ки бояд аз ҷониби давлат дастгирӣ карда шаванд, фароҳам меорад;

4. Маблағгузории давлатӣ набояд ин нашрияҳоро ба як даври ғояҳои сохторҳои ҳоким ва тобеони буҷа табдил диҳад. Ин нашрияҳо бояд пуррагии рӯҳияи ҷамъиятро инъикос кунанд ва аз ин рӯ, манбаи воқеии иттилоот шаванд; давлат метавонад механизмҳои дастгирии нашрияҳои мустақилро таҳия намояд. Ин додани қарзҳои имтиёзнок; низоми фармоиши давлатии нашрияҳо; аз ҳисоби маблағҳои буҷети давлатӣ ва ғайрибуҷетии давлатӣ озмунҳо оид ба грантҳо барои дастгирии васоити ахбори омма буда метавонанд;

5. Далелҳои вайронкунии озодии суҳан қобили қабул нестанд (маҳдудияти дастрасӣ ба манбаъҳои иттилоот, таъқиби рӯзноманигорон бо сабабҳои сиёсӣ, манъи чопи нашрияҳои мустақил ва мухталиф бо сабабҳои идеологӣ);

6. Ҳамаи муноқишаҳо бояд дар доираи қонунгузории амалкунанда баррасӣ шаванд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Абдеев, Р.Ф. Философия информационного общества [Текст] / Р.Ф. Абдеев. – М.: Владос, 1994. – 336 с.
2. Абдукадыров, А.А. Освещение общественно-политической жизни Таджикистана на страницах русскоязычной прессы: АКД [Текст] / А.А. Абдукадыров. – Душанбе, 1997. – 24 с.
3. Абдуллаев, К. Гражданская война в Таджикистане [Текст] / К. Абдуллаев // Мир и политика. – 1994. – №1. – С. 17-19.
4. Абдуллаев, М.А. Идеи национального самосознания в таджикской публицистике эпохи просветительства [Текст] / М.А. Абдуллаев. – Душанбе, 2010. – 112 с.
5. Абдуллаев, К. Гражданская война в Таджикистане [Текст] / К. Абдуллаев // Мир и политика. – 1994. – №1. – С. 17-19.
6. Абдуллаев, М.А. К вопросу о применении теории журналистики (публицистики) в научных исследованиях [Текст] / М.А. Абдуллаев // Проблемы и перспективы развития теории и практики СМИ в Таджикистане. – Душанбе: РТСУ, 2017. – С.16-19.
7. Авшарова, М.П. Русская периодическая печать в Туркестане (1870-1917гг.) [Текст] / М.П. Авшарова. – Ташкент, 1960.
8. Азимов, А.Х. История становления таджикской печати двадцатых годов: на примере газеты «Овози тоҷик» и ее приложений: АКД [Текст] / А.Х. Азимов. – Душанбе, 1994. – 25 с.
9. Азимов, О. Омилҳои ҳуқуқии дастрас намудани ахбор. Дастур ба кумаки журналист [Матн] / О. Азимов. – Душанбе, 2003. – 46 с.
10. Азимов, А. Воқеияти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Сино, 2000. – 186 с.
11. Азимов, А. Қомеаи демократӣ ва проблемаи дастрасии сарчашма ва усули корбурди он [Матн] / А. Азимов// Паёми Донишгоҳи байналмилалӣ. Нашри II. – Душанбе, 2006. – С. 7-11.

12. Азимов, А. Очеркҳо аз таърихи матбуоти тоҷик [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Адиб, 1998. – 99 с.
13. Азимов, А. Публицистика ва замони муосир [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озода, 2004. – 138 с.
14. Азимов, А. Устод Лоҳутӣ ва рӯзномаи «Овози тоҷик» [Матн] / А. Азимов // Саҳми олимони ҷавон дар рушди илм. – Душанбе, 1999. – С. 98-100.
15. Акопов, А.И. Периодические издания [Текст] / А.И. Акопов. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского университета, 1995.
16. Акопов, А.И. Методика типологического исследования периодических изданий [Текст] / А.И. Акопов. – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1985. – 96 с.
17. Актуальные вопросы журналистики [Текст]. – Душанбе, 2012. – С. 100-112.
18. Асрори, В. Печать Советского Таджикистана [Текст] / В. Асрори // Многонациональная советская журналистика. – М.: МГУ, 1975. – С. 127-130.
19. Ашуров, Д. Фарҳанги рӯзнома ва маҷаллаҳои Тоҷикистон [Матн] / Д. Ашуров. – Душанбе, 1999. – 134 с.
20. Бобохонов, М. Аз таърихи матбуоти даврии Туркистон [Матн] / М. Бобохонов. – Душанбе, 1987. – 280 с.
21. Бабаханов, У. СМИ Таджикистана и власть: от конфронтации к диалогу [Текст] / У. Бабаханов // Asia-Plus. – 2004. – 11 марта.
22. Бокиева, Л.Ф. Формирование общественного мнения в русскоязычных СМИ в Интернет-ресурсах Республики Таджикистан: АКД [Текст] / Л.Ф. Бокиева. – Душанбе, 2015. – 26 с.
23. Бочаров, А.Г. Типология журналов переходного периода [Текст] / А.Г. Бочаров. – М., 1996.
24. Бушков, В.И. «Таджикская революция» и гражданская война (1989-1994 гг.) [Текст] / В.И. Бушков, Д.В. Микульский. – М., 1995.

25. Вартанова, Е.Л. Медиаэкономика зарубежных стран [Текст] / Е.Л. Вартанова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 335 с.
26. Вартанова, Е.Л. Теория СМИ: Актуальные вопросы [Текст] / Е.Л. Вартанова. – М.: МедиаМир, 2009. – 488 с.
27. Вартанова, Е.Л. Типология информационных агентств [Текст] / Е.Л. Вартанова, Г.В. Вирен, Т.И. Фролова // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2013. – № 3. – С. 6-30.
28. Воробьев, В.В. Пресса и рынок [Текст] / В.В. Воробьев. – Душанбе, 1995.
29. Воробьев, В. Перестройка. Печать Таджикистана в зеркале перестройки [Текст] / В. Воробьев // Таджикистан. – 1991. – №5. – С. 11-12.
30. Ворошилов, В.В. Журналистика: учебник [Текст] / В.В. Ворошилов. – 7-е изд. стер. – М.: КНОРУС, 2016. – 492 с.
31. Ворошилов, В.В. Современная пресс-служба [Текст] / В.В. Ворошилов. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2005. – 254 с.
32. Ворошилов, В.В. Типология журналистики [Текст] / В.В. Ворошилов. – СПб., 1998. – 315 с.
- 33 (а). Воҳидов А., Иноятов И., Қаршибоев Н., Раҳмонбердиева Н. Назокати сиёсии сухан дар матбуоти Тоҷикистон (бо забони тоҷикӣ), Душанбе. – ҶДММ «Сармад-Компания», 2011. – 80 с.
- 33 (б). Воҳидов, А. Қаршибоев, Н., Мӯъминҷонов, З., Раҳмонбердиева, Н., Шодиев, М. Нақши интернет дар дастрасӣ ба иттилоот. – Душанбе: ҶДММ «Сармад-Компания», 2010. – 68 с.
33. Гафаров, У. Роль периодической печати Таджикистана в борьбе за выполнение второго пятилетнего плана (1933-1937 гг.): АКД [Текст] / У. Гафаров. – Душанбе, 1975.
34. Гаффаров, У. Айнӣ ва матбуот [Матн] / У. Гаффаров // Тоҷикистони советӣ. – 1978. – 5 май.
35. Геруля, М. Местная периодическая печать Польши 1990-х гг.:

- типология, современное состояние и перспективы развития [Текст] / М. Геруля. – Ростов-на-Дону: РГУ, 2001. – 160 с.
36. Гулмуродзода, П. Биё биншину бишнав рози тоҷик [Матн] / П. Гулмуродзода. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 64 с.
37. Гулмуродзода, П. Публицистика ва замон [Матн] / П. Гулмуродзода. – Душанбе, 2002.
38. Гуревич, С.М. Основы экономики средств массовой информации [Текст] / С.М. Гуревич. – М., 2001.
39. Гуревич, С. М. Репортаж в газете [Текст] / С.М. Гуревич. – М., 1963.
40. Гуревич, С.М. Газета и рынок [Текст] / С.М. Гуревич. – М., 1998. – 240 с.
41. Давронов, Д. Нақши матбуоти Тоҷикистон дар рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ: АКД [Матн] / Д. Давронов. – Душанбе, 1984.
42. Ёрмухаммадов, А. Наша газета (о первом печатном органе Туркестана) [Текст] / А. Ёрмухаммадов // Агитатор Таджикистана. – 1981. – № 9. – С. 31-32.
43. Закирова, Н. Доступ к информации в Таджикистане: закон и практика [Текст] / Н. Закирова // Центрально-азиатский Медиа Бюллетень. – 2002. – Август. – С. 9-12.
44. Засурский, Я.И. Закономерности и тенденции развития журналистики в переходный период [Текст] / Я.И. Засурский // Журналистика в переходный период: проблемы и перспективы. – М., 1998. – С. 78-84.
45. Засурский, Я.И. Журналистика переходного периода: современные концепции и практика [Текст] / Я.И. Засурский // Актуальные проблемы журналистики. – М., 1997.
46. Засурский, Я.Н. Журналистика и мир на рубеже тысячелетий. От книги до Интернета [Текст] / Я.Н. Засурский, Е.Л. Вартанова. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 256 с.
47. Засурский, Я.Н. Информационное общество, интернет и новые средства массовой информации [Текст] / Я.Н. Засурский //

Информационное общество. – М., 2001. – № 2. – С. 24-27.

48. Зеҳнӣ, Т. Чанд сухани судманд [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 158 с.
49. Ибодов, Д. Основы правовых знаний для журналистов Таджикистана [Текст] / Д. Ибодов. – Душанбе, 2004. – 368 с.
50. Ибрагимов, А.Х. Типологическая и политико-экономическая трансформация СМИ стран Центральной и Восточной Европы[Текст] / А.Х. Ибрагимов // Зарубежная журналистика. – М., 2010. – С. 92-108.
51. Имомов, А. Конституционно-правовые проблемы развития Республики Таджикистан (1992- 1998) [Текст] / А. Имомов. – Душанбе, 1998.
52. Информационные жанры печати: учеб. Пособие [Текст]. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 132 с.
53. Кадыров, А. Из истории создания советской периодической печати в Таджикистане (1924-1929 гг.) [Текст] / А. Кадыров // Из истории культурного строительства в Таджикистане. – Душанбе: Ирфон, 1968. – Вып. 1. – С. 157-173.
54. Кин, Дж. Демократия и средства массовой информации [Текст] / Дж. Кин // Новый взгляд на демократию. – М., 1991. – №2.
55. Колацкая, А.Н. Социокультурное влияние СМИ на возрождение национального самосознания: АКД [Текст] / А.Н. Колицкая. – М., 1999.
56. Комилов, К.И. Место самостоятельных агентств «ASIA-Plus» и «Фергана» в информационном пространстве Таджикистана: АКД [Текст] / К.И. Комилов. – Душанбе, 2015. – 25 с.
57. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма» [Матн]. – Аз 14.12.1990.
58. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» [Матн]. – Аз 14.12.1996.
59. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радио» [Матн]. – Аз 14.12.1996.

60. Конфликты в СССР: Таджикистан [Текст]. – М., 1991.
61. Корконосенко, С.Г. Основы журналистики: учебник для вузов [Текст] / С.Г. Корконосенко. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 287 с.
62. Кулакова, М.М. Интернет в системе СМИ в Таджикистане: АКД [Текст] / В.В. Кулакова. – Душанбе, 2007. – 26 с.
63. Кургиян, С. Кургиреҳи Тоҷикистон [Матн] / С. Кургиян // Ҷумҳурият. – 1993. – 17-18 август.
64. Латифи, О. Люди и вершины: книга памяти [Текст] / О. Латифи. – М.: Фонд имени И.Д. Сытина, 2001. – 212 с.
65. Летопись печати Республики Таджикистан. 1-2/1993 [Текст]. – Душанбе, 1993. – 206 с.
66. Лукина, М.М. Интернет-журналистика: Теория и практика [Текст] / М.М. Лукина. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 348 с.
67. Лукина, М.М. СМИ в пространстве Интернета [Текст] / М.М. Лукина, И.Д. Фомичева. – М.: Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2005. – 87 с.
68. Манаев, О.Т. Методологические проблемы исследования эффективности СМИ [Текст] / О.Т. Манаев. – М., 1991.
69. Маҳмадов, А.Н. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон [Матн] / А.Н. Маҳмадов, И. Асадуллоев. – Душанбе: ҶДММ «Авасто», 2009. – 92 с.
70. Матбуот – оинаи ҳаёт [Матн] // Тоҷикистони советӣ. – 1990. – 5 май.
71. Матбуоти муосири тоҷик: пешомад ва проблемаҳо [Матн]. – Душанбе, 1998.
72. Мельников, М.Л. Средства массовой информации как фактор урегулирования социально-политического конфликта: АКД [Текст] / М.Л. Мельников. – М., 1992.
73. Методика изучения периодической печати [Текст]. Под ред.: Б.Н. Есина. – М.: Изд-во МГУ, 1977.
74. Мирзоали, С. Деятельность информационных иностранных агентств в Республике Таджикистан: АКД [Текст] / С. Мирзоали. – Душанбе,

2007. – 24 с.

- 75 (а). Мирзоалӣ, С. Заминаҳои пайдоиши журналистикаи байналхалқӣ / С. Мирзоалӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ (маҷаллаи илмӣ). – Кӯлоб, 2023. – № 3 (32). – С. 28-38.
75. Могилевская, Э.В. Информационные агентства в Интернете [Текст] / Э.В. Могилевская // Вестник ВГУ. Серия: филология и журналистика. – 2007. – №1. – С. 176-184.
76. Муқим, Ҷ. Мақоми жанрҳо дар радиои «Озодӣ» [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2000. – 55 с.
77. Муқим, Ҷ. Оинаи хира [Матн] / Ҷ. Муқим // Неруи сухан. – 2004. – 11 март.
78. Муқим, Ҷ. Таъсири бӯхрони молиявӣ ба рушди матбуоти электронии ИМА [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2007.
79. Мулоқоти сарвари давлат Э. Раҳмон бо журналистон [Матн] // Паёми Душанбе. – 1993. – 12 август.
80. Муродов, М. Матбуот ва демократикунонии ҷомеа [Матн] / М. Муродов // Шоҳроҳи ваҳдат. – Душанбе, 2002. – №1.
- 81 (а). Муродов, М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист (Лексияи мухтасар). Қисми 1 [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: «Эҷод», 2007. – 64 с.
81. Муродов, М.Б. Сатри публитсистӣ дар нашрияҳои даврии тоҷик [Матн] / М.Б. Муродов. – Душанбе: Истеъдод, 2011.
82. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ [Матн] / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 61 с.
83. Набиев, Р. Роҳҳои таъмини сулҳу салоҳ, ваҳдати миллӣ ва мусолиҳаи шаҳрвандӣ дар ҷумҳурӣ [Матн] / Р. Набиев // Ҷумҳурият. – 1992. – 13 август.
84. Насриддинов, З. Набзи «Ховар» [Матн] / З. Насриддинов. – Душанбе: «Авесто», 2006. – 141 с.
85. Нуралиев, А. Журналистикаи советии тоҷик [Матн] / А. Нуралиев, А.

- Саъдуллоев, И. Усмонов, У. Гулмуродов. – Душанбе, 1989.
86. Нуралиев, А.Н. Асосҳои ҳуқуқии журналистика [Текст] / А.Н. Нуралиев. – Душанбе, 2005. – 64 с.
87. Нуралиев, А.Н. Проблемы свободы СМИ в условиях глобализации информационного процесса / А.Н. Нуралиев // Свобода СМИ: вопросы формирования современной медиополитики. Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2007. – С. 6-8.
88. Нуралиев, А.Н. Жанрҳои иттилоотии ҷоп [Матн] / А.Н. Нуралиев, Н.И. Брукер, А.А. Афсаҳзод. – Душанбе, 2005
89. Орнакфев, Т.О. Таърихи матбуоти Туркистон (1870-1925) [Матн] / Т.О. Орнакфев, А.М. Акбаров. – Тошкент, 1976.
90. Очаков, А. Авторское право в Таджикистане (1929-1997 гг.) [Текст] / А. Очаков. – Душанбе, 2002. – 135 с.
91. Панфилов, О. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992-1997) [Текст] / О. Панфилов. – М.: Права человека, 2003. – 563 с.
92. Погорелый, Ю.А. Информационное агентство: стиль оперативных сообщений [Текст] / Ю.А. Погорелый. – М., 2000. – 145 с.
93. Прохоров, Е. П. Введение в теорию журналистики. 8-е изд., испр. [Текст] / Е.П. Прохоров. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 351 с.
94. Раҷабов, З.Ш. Туркистон дар сафҳаҳои рӯзномаҳои болшевикии давраи инқилоби якуми рус дар солҳои 1905-1907 [Матн] / З.Ш. Раҷабов. – Душанбе, 1970.
95. Раҳмон, Э. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1996. – 312 с.
96. Раҳмон, Э. Бигузур сулҳу ваҳдати миллӣ побарҷо ва ҷовидонӣ бошад [Матн] / Э. Раҳмон // Садои мардум. – 1993. – 2 июл.
97. Раҳмон, Э. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2001. – 94 с.
98. Руководство по мониторингу нарушений прав журналистов и СМИ

- [Текст]. – Душанбе, 2004.
99. Саbt аст бар ҷаридаи олам давоми мо (Маҷмуаи мақолаҳо роҷеъ ба дирӯзу имрӯзи матбуоти тоҷик) [Текст]. – Душанбе, 2003. – 120 с.
100. Сабуров, А. Роль средств массовой информации в освещении международной деятельности Республики Таджикистан (1991-1995гг): АКД [Текст] / А. Сабуров. – Душанбе, 1996. – 20 с.
101. Саъдуллоев, А. Техника и технология средств массовой информации [Текст] / Садуллоев, А., Салихов, Н. – Душанб: Ирфон, 2009. – 246 с.
102. Саидов, З.Ш., Сабуров, А.З. Иттилооти оммавӣ ва сиёсати хориҷӣ [Матн]. – Душанбе, 1995.
103. Салимзода, О. Озодии матбуот – меъёри кишвари мутамаддин [Матн] / О. Салимзода // Посух. – 1995. – 14 апрел.
104. Салихов, Н. Проблемы подготовки журналистских кадров в ВУЗах Таджикистана [Текст] / Н. Салихов // Сборник статей по вопросам журналистского образования. – Душанбе: ООО «Азия-принт», 2008. – С. 26-32.
105. Саъдуллоев, А.А. Уфуқҳои журналистика [Матн] / А.А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2009.
106. Саъдуллоев, А. Амвоҷи сухан [Матн] / А. Саъдуллоев, А. Гулов // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2000. – 5 май.
107. Садуллоев, А. Современность и проблемы развития таджикской советской публицистики: АКД [Текст] / А. Садуллоев. – Душанбе, 1978. – 27 с.
108. Симонов, Н.Ф. Большевистская периодика в Туркестане (1902-1907) [Текст] / Н.Ф. Симонов. – Ташкент, 1940.
109. Средства массовой информации постсоветского общества. Тезисы научно-практической конференции. 1-1У-Я части [Текст]. – М., 1997.
110. Структура общества и массовое сознание [Текст]/ Отв. Редактор: Козырева П.М. – М.: РАН, 1994. – 133 с.

111. Султанов, М. Периодическая печать независимого Таджикистана: учеб. пособие [Текст] / М. Султанов. – Душанбе, 2010. – 224 с.
112. Султонов, М.М. Периоды развития таджикской журналистики [Текст] / М.М. Султонов // Ломоносов-2004. Материалы научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Секция «Журналистика». – Часть I. – 2004. – С. 32.
113. Султонов, М.М. Таджикские СМИ в эмиграции [Текст] / М.М. Султонов // Медиальманах. – 2005. – №4. – 35 с.
114. Султонов, М.М. Трудности для журналистов Таджикистана в годы гражданской войны (1992–1997) [Текст] / М.М. Султонов // Ломоносов. – 2003.
115. Таърихи журналистикаи кишварҳои хориҷӣ / И.К. Усмонов [ва диг.] [Матн]. – Душанбе: «Сино», 2011. – 300 с.
116. Назир, У. Роль таджикской печати в упрочении мира и единства / Усмон Назир [Текст] // Исторический опыт миротворчества в Таджикистане. – Душанбе, 2001. – С. 207-208.
117. Усмонов, И. Қонунҳои Тоҷикистон дар бораи васоити ахбори омма [Матн]/ И. Усмонов. – Душанбе, 2003.
118. Усмонов, И.К. Воситаҳои ахбори омма ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2003. – С. 110-112.
119. Усмонов, И.К. Таъсири ВАО ба ташаккули фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ И.К. Усмонов // Масъалаҳои актуалии журналистика. – Душанбе, 2012. – С.100-112.
120. Усмонов, И. Тоҷикон (суруди халқ ва замин) [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2001.
121. Усмонов, И.К. Жанрҳои журналистика [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2010. – 139 с.
122. Усмонов, И.К. Журналистика (қ. 1) [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2005. – 478 с.
123. Усмонов, И.К. Журналистика (қ. 2) [Матн] / И.К. Усмонов. –

Душанбе, 2005. – 200 с.

124. Усмонов, И.К. Назарияи журналистика [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 1999.
125. Усмонов, И.К. Становление и развитие таджикской партийно-советской печати в 1917-1929 гг.: АКД [Текст] / И.К. Усмонов. – М., 1976. – 118 с.
126. Усмонов, И.К., Давронов, Д. Таърихи журналистикаи тоҷик [Матн] / И.К. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе, 2008. – 280 с.
127. Усмонов, И.К., Давронов, Д. Таърихи матбуоти тоҷик [Матн] / И.К. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе, 1997. – 158 с.
128. Усмонов, И.К. Журналистика (қ. 3) / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2008. – 448 с.
129. Усмонов, И.К. Воситаҳои ахбори омма ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2003. – С. 115-126.
130. Усмонов, И.К. Жанры публицистики [Текст] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.
131. Усмонов, И. Саҳифаи дурахшони матбуоти тоҷик [Матн] / И. Усмонов // Коммунисти Тоҷикистон. – 1976. – № 3. – С. 87-92.
132. Фарҳанги рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои Тоҷикистон [Текст]. – Душанбе, 1999.
133. Ҳайдаршо, Х. Дар сар задани чанги бародаркушӣ рӯзномаҳо саҳмдоранд [Матн] / Х. Ҳайдаршо // Ҷумҳурият. – 1993. – 8-9 июн.
134. Хамидов, И.И. Место корпоративной прессы в современной таджикской журналистике: АКД [Текст] / И.И. Хамидов. – Душанбе, 2010. – 25 с.
135. Ҳамрақулова, Н. Матбуот ва низои байни тоҷикон [Матн] / Н. Ҳамроқулов. – Душанбе, 2003. – 108 с.
136. Ҳасанова, А. ВАО ва муқовимати сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҳасанова. – Душанбе, 2011. – 53 с.
137. Хоҷазод, С. Таърихи радиои тоҷики Тоҷикистон. Қ.1 [Матн] / С.

- Хочазод. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 144 с.
138. Хомидов, Д.Б. СМИ в контексте информационной безопасности Республики Таджикистан: АКД [Текст] / Д.Б. Хомидов. – Душанбе, 2013. – 26 с.
139. Цыганков, А.П. Современные политические низомы: структура, типология, динамика [Текст] / А.П. Цыганкова. – М.: Интерпракс, 1995. – 211с.
140. Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе, 1997.
141. Шарифзода, Қ. Аввалин рӯзномаи тоҷикӣ / Қ. Шарифзода. – Душанбе, 2006. – 72 с.
142. Шарифзода, К. Тенденции развития журналистики в современном Таджикистане [Текст] / К. Шарифзода // Сборник статей по вопросам журналистского образования. – Душанбе: «Азия-принт», 2008. – С. 69-74.
143. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. 6. Матбуот, Радио. Телевизион [Матн]. – Душанбе, 1986. – 512 с.
144. Якубов, Дж.К. Глобализация и проблемы информационной безопасности [Электронный ресурс] // http://tsulbp-journal.narod.ru/jurnal/matn_2/yakubov_ch_k.htm
- 145 (а). Якубова, Д.А. Иттилоъ ва махсусияти он // Д.А. Якубова [Текст]. – Душанбе, 2017. – 44 с.
145. Abdullaev K., Barnes C. Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Process [Text]. – London. 2001.
146. Freedom of the Media and Corruption (Fourth Central Asian media conference Tashkent, 26-27 September 2002) [Text]. – Vienna, 2003.
147. The Media Situation in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan (Five Country Reports) [Text]. – Vienna, 2002.
148. The United Nations and the Situation in Tajikistan: Ref. paper, March 1995 [Text]. – New York, 1995.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Китоб:

[1-М]. Сафаралӣ, А. Заминаҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва ташаккули низоми нави матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ. – Душанбе: «Матбаа». – 94 с.

II. Дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[2-М]. Сафаралӣ, А. Вижагиҳои мустақилгардии ВАО-и тоҷик [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – № 8. Қ. II. – С. 254-257.

[3-М]. Сафаралӣ, А. Баъзе масъалаҳои таҳқиқи назариявии гузариши ВАО-и вобаста ба мустақил [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – № 5. – С. 276-279.

[4-М]. Сафаралӣ, А. Заминаҳои сисёсӣ-ҳуқуқии ташаккули матбуоти даврӣ [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – № 6. – С. 308-312.

[5-М]. Саъдуллоев, Ҷ.М., Сафаралӣ, А.. Ожонсиҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҷамшед Саъдуллоев, Абдучабори Сафаралӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – № 6. – С. 233-238.

III. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

[6-М]. Сафарали, А. Тенденции развития периодической печати Таджикистана [Текст] / Абдуджабори Сафарали // Вестник Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Серия исторические и археологические, педагогические и филологические науки. – Куляб, 2019. – № 4. – С. 123-128.

[7-М]. Сафарали, А. Информационная политика и СМИ в Республике Таджикистан [Текст] / Абдуджабори Сафарали // Вестник Кулябского

государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Серия исторические и археологические, педагогические и филологические науки. – Куляб, 2019. – № 6. – С. 123-128.

[8-М]. Сафаралӣ, А. Заминаҳои сисёсӣ-ҳуқуқии ташаккули матбуоти даврӣ [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба ҷамъбасти корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2018. Конференсия бахшида ба солҳои 2019-2021 – «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» (ш. Кӯлоб, 26-27-уми апрели соли 2019). – Кӯлоб, 2019. – С.131-132.

[9-М]. Сафаралӣ, А. Терроризм – доғи рӯз (андешаҳо дар асоси маводи матбуоти даврӣ) [Матн] / Абдучабори Сафаралӣ // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2019 бахшида ба солҳои 2020-2040 – «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ дақиқ ва риёзӣ» (ш. Кӯлоб, 23-25 апрели соли 2020). – Кӯлоб, 2020. – С. 347-349.

[10-М]. Сафаралӣ, А., Ёрматов, А.Ҷ. Нақш, мақом ва уҳдадорӣҳои омӯзгор дар таълими тарбияи шогирдон дар замони муосир [Матн] / А. Сафаралӣ, А.Ҷ. Ёрматов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рисолати касбӣ ва миллии омӯзгор дар замони муосир» бахшида ба 80-солагии н.и.п., дотсент Иброҳимов Грез. – Кӯлоб, 2022. – С.182-187.

[11-М]. Сафарали, А. Демократизация общества и место и роль СМИ [Текст] / Абдуджабори Сафаралӣ // Вестник Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Серия исторические и археологические, педагогические и филологические науки. – Куляб, 2022. – № 3. – С. 22-26.